

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๕

๙. ปาปวรรค วรรณนา ๖.....๑

๑. เรื่องพราหมณ์ชื่อจูฬกาสฏุก ๗.....๑
๒. เรื่องพระเสยยสกเถระ ๑๑.....๑
๓. เรื่องนางลาชเทวธิดา ๑๒.....๑
๔. เรื่องอนาถปิณฑิกเศรษฐี ๑๕.....๒
๕. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริวาร ๒๐.....๒
๖. เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปะทกะ ๒๒.....๒
๗. เรื่องมหาธนาณิชา ๒๕.....๒
๘. เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร ๒๘.....๒
๙. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ ๓๔.....๒
๑๐. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว ๓๗.....๒
๑๑. เรื่องชน ๓ คน ๔๐.....๒
๑๒. เรื่องสุปปพุทธศากยะ ๔๕.....๓

๑๐. ทิณทวรรค วรรณนา ๔๘.....๓

๑. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ ๔๙.....๓
๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ ๕๑.....๓
๓. เรื่องเด็กหลายคน ๕๒.....๓

๔. เรื่องพระโกณฑธานเถระ ๕๓.....๓
๕. เรื่องอุโบสถกรรม ๕๙.....๓
๖. เรื่องอชครปรต ๖๐.....๓
๗. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ ๖๓.....๓
๘. เรื่องภิกษุมีภันฑะมาก ๖๘.....๓
๙. เรื่องสันตติมหาอมาตย์ ๗๓.....๔
๑๐. เรื่องพระปิไลติกเถระ ๗๗.....๔
๑๑. เรื่องสุขสามเณร ๘๐.....๔

๑๑. ขราววรรค วรรณนา ๘๘.....๔

๑. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา ๘๙.....๔
๒. เรื่องนางสิริมา ๙๒.....๔
๓. เรื่องพระอุตตราเถรี ๙๖.....๔
๔. เรื่องพระอริยานิกภิกษุ ๙๗.....๔
๕. เรื่องพระนางรูปันันทาเถรี ๙๙.....๔
๖. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี ๑๐๔.....๕
๗. เรื่องพระโลหุทายีเถระ ๑๐๘.....๕
๘. เรื่องปฐมโพธิกาล ๑๑๑.....๕
๙. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก ๑๑๓.....๕

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๓ ต.ค.๖๐ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 5

แผนผังประกอบ: แผนผังชมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธศาสนา • ราชวงศ์และตระกูลต่างๆ •

๙. ปาปวรรค วรรณนา.....๖

๑. เรื่องพราหมณ์ชื่อจูฬกาสฏุก.....๗
 - [พราหมณ์และพราหมณีผลัดกันไปฟังธรรม].....๗
 - [พราหมณ์คิดบูชาธรรมด้วยผ้าสาฎกที่ห่มอยู่].....๗
 - [ขณะมัจฉะจิตด้วยสัทธาจิต].....๗
 - [ทานของพราหมณีให้ผลทันตาเห็น].....๘
 - [รีบทำกุศลมีผลดีกว่าทำช้า].....๙
 - [แก้อรรถ].....๙

๒. เรื่องพระเสยยสกเถระ.....๑๑
 - [พระเถระทำปฐมสังฆาติเสส].....๑๑
 - [กรรมชั่วให้ทุกข์ในภพทั้ง ๒].....๑๑
 - [แก้อรรถ].....๑๑
๓. เรื่องนางลาชเทวธิดา.....๑๒
 - [หญิงถวายข้าวตอกแก่พระกัสสปะ].....๑๒
 - [จิตเลื่อมใสในทานไปเกิดในสวรรค์].....๑๒
 - [วิธีทำทิพยสมบัติให้ถาวร].....๑๓
 - [บุญให้เกิดสุขในภพทั้ง ๒].....๑๔

[แก้อรธ]	๑๔
๔. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี	๑๕
[ท่านเศรษฐีบำรุงภิกษุสามเณรเป็นนิตย]	๑๕
[การหมดสิ้นแห่งทรัพย์ของท่านเศรษฐี]	๑๕
[เศรษฐีถวายทานตามมีตามได้]	๑๕
[เมื่อมีจิตผ่องใส ทานที่ถวายไม่เป็นของเลว]	๑๕
[เทวดาห้ามเศรษฐีให้เลิกการบริจาค]	๑๖
[เทวดาถูกเศรษฐีขับไล่ ไม่มีที่อาศัย]	๑๖
[ท้าวสักกะทรงแนะนำอุบายให้เทวดา]	๑๗
[เศรษฐีกลับรวยอย่างเดิม]	๑๗
[เศรษฐีอดโทษแก่เทวดา]	๑๗
[เมื่อกรรมให้ผล คนโง่จึงเห็นถูกต้อง]	๑๘
[แก้อรธ]	๑๘
๕. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริวาร	๒๐
[ของสงฆ์ใช้แล้วควรรีบเก็บ]	๒๐
[อย่าดูหมิ่นกรรมชั้วานิดหน่อย]	๒๐
[แก้อรธ]	๒๐
๖. เรื่องเศรษฐีซื้อพิฬาลพทกะ	๒๒
[ให้ทานเองและชวนคนอื่น ได้สมบัติ ๒ อย่าง]	๒๒
[บัณฑิตเรียไรของทำบุญ]	๒๒
[เหตุที่เศรษฐีมีชื่อว่าพิฬาลพทกะ]	๒๓
[เศรษฐีให้คนสนิทไปดูการทำของบุรุษผู้เรียไร]	๒๓
[ฉลาดพูดทำให้ผู้มุ่งร้ายกลับอ่อนน้อม]	๒๓
[อย่าดูหมิ่นบุญว่านิดหน่อย]	๒๔
[แก้อรธ]	๒๔
๗. เรื่องมหาธนาถิข	๒๕
[พ่อค้านิมนต์ภิกษุ ๕๐๐ เดินทางร่วม]	๒๕
[พวกโจรให้คนใช้ไปสืบข่าวพ่อค้า]	๒๕
[พ่อค้าถูกโจรสกัด ต้องพักอยู่ในระหว่างทาง]	๒๕
[ภิกษุลาพ่อค้ากลับไปเมืองสาวัตถี]	๒๖
[สิ่งที่ควรเว้น]	๒๖
[แก้อรธ]	๒๖
๘. เรื่องนายพรานกุกกุณมิตร	๒๘
[ริดาเศรษฐีรักพรานกุกกุณมิตร]	๒๘
[ริดาเศรษฐีลอบหนีไปกับนายพราน]	๒๘
[กุกกุณมิตรอาฆาตในพระพุทธรเจ้า]	๒๙

[กุกกุณมิตรเลิกลาฆาตในพระพุทธรเจ้า]	๒๙
[เขาทั้งหมดสำเร็จโสคาปัตติผล]	๓๐
[พระโสคาบันไม่ทำบาป]	๓๐
[แก้อรธ]	๓๑
[บุรพกรรมของกุกกุณมิตรพร้อมด้วยบุตรและลูกสะใภ้]	๓๑
[การสร้างเจดีย์ในสมัยก่อน]	๓๑
[แย่งกันเป็นหัวหน้าในการบรรจุพระธาตุ]	๓๒
[เศรษฐีบ้านนอกได้เป็นหัวหน้า]	๓๒
[คดีของผู้ไม่เห็นสังจะไม่แน่นอน]	๓๒
๙. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ	๓๔
[นายพรานพบพระเถระเที่ยวบิณฑบาต]	๓๔
[นายพรานให้สุนัขกัดพระเถระ]	๓๔
[นายพรานแทงพระเถระ]	๓๔
[ฝูงสุนัขรุมกัดนายพราน]	๓๕
[พระเถระสงสัยในศีลและสมณภาพของตน]	๓๕
[พระศาสดาทรงรับรองศีลและสมณภาพ]	๓๕
[บุรพกรรมของนายพราน]	๓๕
[แก้อรธ]	๓๖
๑๐. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว	๓๗
[พระเจ้าปเสนทิโกศลส่งแก้วให้นายช่างเจียรไน]	๓๗
[แก้วมณีหายนายช่างสืบหาคนเอาไป]	๓๗
[ช่างแก้วทำโทษพระติสสเถระเพราะเข้าใจผิด]	๓๘
[ช่างแก้วเตะนกกะเรียนตายแล้วจึงทราบความจริง]	๓๘
[ช่างแก้วได้แก้วมณีคืนแล้วขอมาพระติสสเถระ]	๓๘
[พระเถระเห็นโทษของการเข้าขายคาเรือน]	๓๘
[คนทำบาปกับคนทำบุญมีคติต่างกัน]	๓๙
[แก้อรธ]	๓๙
๑๑. เรื่องชน ๓ คน	๔๐
[กาถูกไฟไหม้ตายในอากาศ]	๔๐
[ภรรยาขายเรือถูกถ่วงน้ำ]	๔๐
[ภิกษุ ๗ รูป อดอาหาร ๗ วันในถ้ำ]	๔๑
[พวกภิกษุพูดถามถึงกรรมของตนและผู้อื่น]	๔๑
[บุรพกรรมของกา]	๔๑
[บุรพกรรมของภรรยาขายเรือ]	๔๒
[บุรพกรรมของภิกษุ ๗ รูป]	๔๓
[คนจะอยู่ที่ไหนๆ ก็ไม่พ้นจากกรรมชั่ว]	๔๓

[แก้อรธ]	๔๔
๑๒. เรื่องสุปปพุทธศากยะ	๔๕
[เจ้าสุปปพุทธะแก้งนั้งปิดทางเสด็จพระศาสดา]	๔๕
[เจ้าสุปปพุทธะทำกรรมหนักจักถูกแผ่นดินสูบ]	๔๕
[เจ้าสุปปพุทธะมุ่งจับผิดพระศาสดาด้วยคำเท็จ]	๔๕
[เจ้าสุปปพุทธะทรงทำการศึกษาพระองค์อย่างแข็งแรง]	๔๖
[จะหนีผลแห่งกรรมชั่ว ย่อมไม่พ้น]	๔๖
[แก้อรธ]	๔๖
[มีามงคลเป็นเหตุให้ท้าวเธอเสด็จลงจากปราสาท]	๔๖
[เกิดเหตุน่าประหลาดเพราะกรรมชั่ว]	๔๖
[ท้าวเธอถูกแผ่นดินสูบไปเกิดในเวจจันรก]	๔๗
๑๐. ทัณฑวรรค วรรณนา	๔๘
๑. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์	๔๙
[เหตุทรงบัญญัติปหารทานสิกขาบท]	๔๙
[แก้อรธ]	๔๙
๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์	๕๑
[เหตุให้ทรงบัญญัติตลสัตติกสิกขาบท]	๕๑
[แก้อรธ]	๕๑
๓. เรื่องเด็กหลายคน	๕๒
[พระศาสดาทรงพบพวกเด็กตึง]	๕๒
[แก้อรธ]	๕๒
๔. เรื่องพระโกณฑธานเถระ	๕๓
[รูปสตรีติดตามพระเถระไปทุกแห่ง]	๕๓
[บุรพกรรมของพระเถระ]	๕๓
[เทวดาแก้งนั้งทำพระเถระให้แตกกัน]	๕๓
[รังเกียจกันด้วยสีลเภท]	๕๔
[เทวดาขยายความจริง]	๕๔
[เทวดามาเกิดเป็นพระโกณฑธานะ]	๕๔
[พวกภิกษุบอกคฤหัสถ์ให้ขับไล่]	๕๕
[พระราชเสด็จไปสอบสวนพระโกณฑธาน]	๕๕
[พระราชาทรงสันนิษฐานว่าเป็นรูปเทียม]	๕๖
[พวกภิกษุติเตียนพระราชและพระเถระ]	๕๖
[พระศาสดาทรงไต่สวนทั้ง ๒ ฝ่าย]	๕๖
[แก้อรธ]	๕๗
๕. เรื่องอุโบสถกรรม	๕๙

[หญิงรักษาอุโบสถมุ่งผลต่างๆ กัน]	๕๙
[สรรพสัตว์ถูกส่งไปเป็นทอต]	๕๙
[แก้อรธ]	๕๙
๖. เรื่องอชครเปรต	๖๐
[พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตถูกไฟไหม้]	๖๐
[เล่าการเห็นเปรตให้พระลักขณเถระฟัง]	๖๐
[พระศาสดาก็เคยทรงเห็นเปรตนั้น]	๖๐
[บุรพกรรมของอชครเปรต]	๖๐
[กรรมชั่วให้ผลชั่ว]	๖๐
[ผู้ทำกรรมดีย่อมชนะผู้ทำกรรมชั่ว]	๖๑
[แก้อรธ]	๖๒
๗. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ	๖๓
[พวกเดียรฉัตรคิดหาอุบายฆ่าท่าน]	๖๓
[เดียรฉัตรย้างพวกโจรฆ่าพระเถระ]	๖๓
[พระเถระถูกพวกโจรทุบ]	๖๓
[พระเถระประสานกระดูกแล้วไปเฝ้าพระศาสดา]	๖๔
[พระเถระแสดงฤทธิ์แล้วปรินิพพาน]	๖๔
[พวกโจรถูกजारบुरुชจับได้]	๖๔
[พวกเดียรฉัตรและพวกโจรถูกลงโทษ]	๖๕
[พระเถระถึงมรณะสมควรแก่กรรมของตน]	๖๕
[บุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะ]	๖๕
[หญิงช่วยยุงผิวฆ่ามารดาบิดา]	๖๕
[เชื้อเมียต้องเสียพ่อแม่]	๖๕
[มารดาบิดาสินหาในบุตรยิ่งกว่าตน]	๖๖
[ผลของกรรมชั่วตามสนอง]	๖๖
[แก้อรธ]	๖๖
๘. เรื่องภิกษุมิถันทะมาก	๖๘
[กุฎุมพีเตรียมเครื่องใช้ก่อนบวช]	๖๘
[ถูกพวกภิกษุต่อว่าแล้วนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา]	๖๘
[พระศาสดาให้เธอลับมีหิริและโอดตปปะ]	๖๙
[บุรพกรรมของภิกษุนั้น]	๖๙
[พระโพธิสัตว์ต้องเดินไพร]	๖๙
[พระราชกุมารทั้ง ๒ ถูกรากษสจับไว้]	๗๐
[พระโพธิสัตว์แสดงเทวธรรมแก่รากษส]	๗๐
[พระโพธิสัตว์รู้ทั้งประพฤติเทวธรรม]	๗๑
[พระโพธิสัตว์ได้ครองราชสมบัติ]	๗๑

[พระศาสดาทรงย่อชาดก].....	๗๒
[แก้อรรถ].....	๗๒
๙. เรื่องสันตติมหาอมาตย์.....	๗๓
[สันตติมหาอมาตย์ ได้ครองราชสมบัติ ๗ วัน].....	๗๓
[คน ๒ พวกมีความคิดต่างกัน].....	๗๓
[หญิงนักฟ้อนเป็นลมตาย].....	๗๓
[โศกเพราะภรรยาตาย].....	๗๔
[พระศาสดาระงับความโศกของบุคคลได้].....	๗๔
[แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในอากาศ].....	๗๔
[บุรพกรรมของสันตติมหาอมาตย์].....	๗๔
[ผลของการชักชวนมหาชนบำเพ็ญการกุศล].....	๗๕
[การปรินิพพานของมหาสันตติมหาอมาตย์].....	๗๕
[สันตติมหาอมาตย์ควรเรียกว่าสมณะหรือพราหมณ์].....	๗๕
[แก้อรรถ].....	๗๖
๑๐. เรื่องพระปิโณทิกเถระ.....	๗๗
[พระอานนท์จัดการให้ปิโณทิกะบวช].....	๗๗
[พระปิโณทิกะอยากสึก].....	๗๗
[พระปิโณทิกะบรรลุพระอรหัต].....	๗๗
[คนหมดเครื่องข้อมไม่ต้องไปๆ มาๆ].....	๗๘
[แก้อรรถ].....	๗๘
๑๑. เรื่องสุขสามเณร.....	๘๐
[เรื่องคันธเศรษฐี].....	๘๐
[เศรษฐีจ่ายทรัพย์สร้างสิ่งต่างๆ].....	๘๐
[คนบ้านนอกกระหายในภัตของเศรษฐี].....	๘๑
[ชาวชนบทยอมทำการจ้างในบ้านเศรษฐี].....	๘๑
[นายภัตตติกะเตรียมบริโภคน้ำ].....	๘๒
[นายภัตตติกะถวายภัตแก่พระปัจเจกพุทธะ].....	๘๒
[ทานที่ถวายไม่เหลือมีผลมาก].....	๘๓
[คันธเศรษฐีแบ่งทรัพย์ให้ภัตตติกะ].....	๘๓
[สัมปทา ๔ อย่าง].....	๘๔
[นายภัตตติกะได้เป็นเศรษฐี].....	๘๔
[นายภัตตติกะไปเกิดในเมืองสาวัตถี].....	๘๔
[สุขุมารบรรพชา].....	๘๕
[สุขสามเณรฝึกตน].....	๘๕
[สุขสามเณรบรรลุอรหัต].....	๘๖
[บัณฑิตยอมฝึกตน].....	๘๗

[แก้อรรถ].....	๘๗
๑๑. ขราวรรค วรรณนา.....	๘๘
๑. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา.....	๘๙
[สามีมอบภรรยาของตนแก่นางวิสาขา].....	๘๙
[มหรสพเกี่ยวกับสุรา].....	๘๙
[หญิงเหล่านั้นคิดหาอุบายดื่มสุรา].....	๘๙
[เทวบุตรมารบันดาลให้แสดงกายวิการแต่ไม่สำเร็จ].....	๙๐
[แก้อรรถ].....	๙๐
[ผู้รับคำเตือนยอมได้ผล].....	๙๑
[นางวิสาขาชี้โทษของสุราโดยบุคคลาธิษฐาน].....	๙๑
๒. เรื่องนางสิริมา.....	๙๒
[นางสิริมาบรรลุโสดาปัตติผล].....	๙๒
[ภิกษุพรรณนาความดีของนางสิริมา].....	๙๒
[นางสิริมาเจ็บ].....	๙๓
[นางสิริมาถึงแก่กรรม].....	๙๓
[ศพนางสิริมาผู้เลอโฉมหาค่ามิได้].....	๙๔
[แก้อรรถ].....	๙๕
๓. เรื่องพระอุตตราเถรี.....	๙๖
[พระเถรีอดอาหารเพราะน้ำใจกรุณา].....	๙๖
[ได้ฟังเทศนาบรรลุโสดาปัตติผล].....	๙๖
[แก้อรรถ].....	๙๖
๔. เรื่องพระอสิมานิกภิกษุ.....	๙๗
[พวกภิกษุสำคัญผิด].....	๙๗
[พระศาสดาแก้คำสำคัญผิดนั้น].....	๙๗
[แก้อรรถ].....	๙๗
๕. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี.....	๙๙
[พระนางรูปนันทาทรงผนวช].....	๙๙
[พระนางไม่เข้าเฝ้าพระศาสดาเพราะเกรงถูกตำหนิ].....	๙๙
[ชาวนครนิยมฟังธรรม].....	๙๙
[ความเลื่อมใสของบุคคล ๔ จำพวก].....	๙๙
[๑. รูปนันทาเถรี].....	๙๙
[๒. โขสัมปมาณิกา].....	๑๐๐
[๓. ลูสัมปมาณิกา].....	๑๐๐
[๔. จัมมัมปมาณิกา].....	๑๐๐
[พระนางรูปนันทาเถรีเข้าเฝ้าทรงสดับธรรม].....	๑๐๐

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระนาง].....	๑๐๐	[บุรพกรรมของพระโลหุทายี].....	๑๐๘
[พระนางนันทาสำเร็จโศดาปัตติผล].....	๑๐๒	[โสมทัตสอนให้พ่อทูลขอโค].....	๑๐๘
[พระศาสดาทรงแสดงวิปัสสนา].....	๑๐๒	[โสมทัตพาพ่อเข้าเฝ้าพระราชทาน].....	๑๐๙
[แก้อรรถ].....	๑๐๒	[โสมทัตได้รับพระราชทาน].....	๑๐๙
๖. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี.....	๑๐๔	[ผู้มีสุตะน้อยเหมือนโคถึก].....	๑๐๙
[พระนางมัลลิกาทำสังวาระกับสุนัข].....	๑๐๔	[แก้อรรถ].....	๑๑๐
[พระราชารู้พระนางมัลลิกา].....	๑๐๔	๘. เรื่องปฐมโพธิกาล.....	๑๑๑
[พระนางมัลลิกาเกิดในอเวจี].....	๑๐๕	[ทรงกำจัดมารแล้วเปล่งอุทาน].....	๑๑๑
[พระราชาทูลถามสถานที่พระนางเกิด].....	๑๐๕	[แก้อรรถ].....	๑๑๑
[ธรรมของสัตว์บุรุษไม่เท่าเหมือนของอื่น].....	๑๐๖	๙. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก.....	๑๑๓
[แก้อรรถ].....	๑๐๖	[พวกนักเลงชวนเศรษฐีบุตรให้ดื่มเหล้า].....	๑๑๓
๗. เรื่องพระโลหุทายีเถระ.....	๑๐๘	[บุตรเศรษฐีหมดตัวเพราะประพตติอบายมุข].....	๑๑๓
[พระเถระกล่าวธรรมไม่เหมาะแก่งาน].....	๑๐๘	[เศรษฐีต้องเที่ยวขอทาน].....	๑๑๔
[ถึงกาลก่อนก็เลอะเหมือนกัน].....	๑๐๘	[แก้อรรถ].....	๑๑๕

๙. ปาปวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ชื่ออุพเพกสาฎก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ชื่ออุพเพกสาฎก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อภิตถเรถ กลยาณ” เป็นต้น.

[พราหมณ์และพราหมณ์ผลัดกันไปฟังธรรม]

ความพิสดารว่า ในกาลแห่งพระวิปัสสีทศพล ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่ออุพเพกสาฎก.

แต่ในกาลนี้ พราหมณ์นี้ได้เป็นพราหมณ์ ชื่ออุพเพกสาฎก ในเมืองสาวัตถี.

ก็ผ้าสาฎกสำหรับนุ่งของพราหมณ์นั้น ได้มีผืน ๑, แม่ของพราหมณ์ก็ได้มีผืน ๑, ทั้ง ๒ คนมีผ้าห่มผืนเดียวเท่านั้น.

ในเวลาไปภายนอก พราหมณ์หรือพราหมณ์ย้อมห่มผ้าผืนนั้น.

ภายหลังวันหนึ่ง เมื่อเขาประกาศการฟังธรรมในวิหาร พราหมณ์กล่าวว่า “นาง เขาประกาศการฟังธรรม, เจ้าจักไปสู่สถานที่ฟังธรรมในกลางวันหรือกลางคืน? เพราะเราทั้ง ๒ ไม่อาจไปพร้อมกันได้ เพราะไม่มีผ้าห่ม.”

พราหมณ์ตอบว่า “นาย ฉันทจักไปในกลางวัน” แล้วได้ห่มผ้าสาฎกไป.

[พราหมณ์คิดบูชาธรรมด้วยผ้าสาฎกที่ห่มอยู่]

พราหมณ์ยังอยู่ในเรือนตลอดวัน ต่อกลางคืนจึงได้ไปนั่งฟังธรรมทางด้านพระพักตร์พระศาสดา.

ครั้งนั้น ปีติ^๑ ๕ อย่างซาบซ่านไปทั่วสรีระของพราหมณ์นั้นเกิดขึ้นแล้ว.

เขาเป็นผู้ใคร่จะบูชาพระศาสดา คิดว่า “ถ้าเราจะถวายผ้าสาฎกนี้ไซ้, ผ้าห่มของนางพราหมณ์จักไม่มี ของเราก็จักไม่มี.”

ขณะนั้นจิตประกอบด้วยความตระหนี่พันดวงเกิดขึ้นแล้วแก่เขา, จิตประกอบด้วยสัทธาดวงหนึ่งเกิดขึ้นอีก, จิตประกอบด้วยความตระหนี่พันดวงเกิดขึ้นครอบงำสัทธาจิตเมื่อนั้นอีก.

ความตระหนี่อันมีกำลังของเขาคอยกีดกันสัทธาจิตไว้ ดุจจับมัดไว้อยู่เดียว ด้วยประการฉะนี้.

[ขณะมัจเจรจิตด้วยสัทธาจิต]

เมื่อเขากำลังคิดว่า “จักถวาย จักไม่ถวาย” ดั่งนี้นั้นแหละ ปฐมยามล่วงไปแล้ว.

แต่ครั้นมัชฌิมยาม เขาไม่อาจถวายในมัชฌิมยามเมื่อนั้นได้.

เมื่อถึงปัจฉิมยาม เขาคิดว่า “เมื่อเรารับกับสัทธาจิตและมัจเจรจิตอยู่นั้นแล ๒ ยามล่วงไปแล้ว,

มัจเจรจิตนี้ของเรามีประมาณเท่านั้น เจริญอยู่ จักไม่ให้ยกศีรษะขึ้นจากอบาย ๔, เราจักถวายผ้าสาฎกละ.”

๑ ปีติ ๕ คือ ขุททกปีติ ปีติอย่างน้อย ๑ ขณิกปีติ ปีติชั่วขณะ ๑ โลกกันติกาปีติ ปีติเป็นพักๆ ๑ อุเพงคาปีติ ปีติอย่างโลดโผน ๑ ธรรมาปีติ ปีติซาบซ่าน ๑.

เขาร่วมความตระหนี่ตั้งพันดวงได้แล้วทำสัทธาจิตให้เป็นปุเรจาริก ถือผ้าสาฎกไปวางแทบบาทมูลของพระศาสดา ได้เปล่งเสียงดังขึ้น ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้าชนะแล้ว ข้าพเจ้าชนะแล้วเป็นต้น.”

[ทานของพราหมณ์ให้ผลทันตาเห็น]

พระเจ้าปเสนทิโกศล กำลังทรงฟังธรรม ได้สดับเสียงนั้นแล้วตรัสว่า “พวกท่านจงถามพราหมณ์นั้นดู, ได้ยินว่าเขาชนะอะไร?” พราหมณ์นั้นถูกพวกราชบุรุษถาม ได้แจ้งความนั้น.

พระราชาก็สดับความนั้นแล้ว ทรงดำริว่า “พราหมณ์ทำสิ่งที่บุคคลทำได้ยาก.

เราจักทำการสงเคราะห์เขา” จึงรับสั่งให้พระราชทานผ้าสาฎกคู่ ๑.

เขาได้ถวายผ้าแม้นั้นแต่พระตถาคตเหมือนกัน.

พระราชาก็รับสั่งให้พระราชทานทำให้เป็นทวิคุณอีก คือ ๒ คู่ ๔ คู่ ๘ คู่ ๑๖ คู่.

เขาได้ถวายผ้าแม้นั้นแต่พระตถาคตนั้นเทียว.

ต่อมา พระราชารับสั่งให้พระราชทานผ้าสาฎก ๓๒ คู่แก่เขา.

พราหมณ์ เพื่อจะป้องกันวาทะว่า “พราหมณ์ไม่ถือเอาเพื่อตนสละผ้าที่ได้แล้วๆ เสียสิ้น” จึงถือเอาผ้าสาฎก ๒ คู่จากผ้า ๓๒ คู่ นั้น คือ “เพื่อตนคู่ ๑ เพื่อนางพราหมณ์คู่ ๑” ได้ถวายผ้าสาฎก ๓๐ คู่แต่พระตถาคตที่เดียว.

ฝ่ายพระราชาก็เมื่อพราหมณ์นั้นถวายถึง ๗ ครั้ง ได้มีพระราชประสงค์จะพระราชทานอีก.

พราหมณ์ซึ่งขอหาเอกสาฎก ในกาลก่อน ได้ถือเอาผ้าสาฎก ๒ คู่ในจำนวนผ้าสาฎก ๖๔ คู่.

ส่วนพราหมณ์ชื่อจุกเสกสาฎกนี้ ได้ถือเอาผ้าสาฎก ๒ คู่ ในเวลาที่ตนได้ผ้าสาฎก ๓๒ คู่.

พระราชาก็ทรงบังคับพวกราชบุรุษว่า “พนาย พราหมณ์ทำสิ่งที่ทำได้ยาก, ท่านทั้งหลายพึงให้นำเอาผ้ากัมพล ๒ ผืนภายในวังของเรา.”

พวกราชบุรุษได้ทำอย่างนั้น.

พระราชาก็รับสั่งให้พระราชทานผ้ากัมพล ๒ ผืนมีค่าแสนหนึ่งแก่เขา.

พราหมณ์คิดว่า “ผ้ากัมพลเหล่านี้ไม่สมควรแต่ต้องที่สรีระของเรา, ผ้าเหล่านั้นสมควรแก่พระพุทธศาสนาเท่านั้น” จึงได้ซึ่งผ้ากัมพลผืนหนึ่งทำให้เป็นพาดานไว้เบื้องบนที่บรรทมของพระศาสดา ภายในพระคันธกุฎี, จึงผ้าผืนหนึ่งทำให้เป็นพาดาน ในที่ทำภักติกของภิกษุผู้ฉันเป็นนิตยในเรือนของตน.

ในเวลาเย็น พระราชาเสด็จสู่สำนักของพระศาสดา ทรงจำผ้ากัมพลได้แล้ว ทูลถามว่า “ใครทำการบูชา พระเจ้าข้า?”

เมื่อพระศาสดาตรัสตอบว่า “พราหมณ์ชื่อเอกสาฎก” ดังนี้แล้ว ทรงดำริว่า

“พราหมณ์เลื่อมใสในฐานะที่เราเลื่อมใสเหมือนกัน” รับสั่งให้พระราชทานหมวด ๔ แห่งวัตถุทุกอย่าง

จนถึงร้อยแห่งวัตถุทั้งหมด ทำให้เป็นอย่างละ ๔ แก่พราหมณ์นั้น อย่างนี้ คือ ช้าง ๔ ม้า ๔ กหาปณะ^๑ ๔,๐๐๐ สตรี ๔ ทาสี ๔ บุรุษ ๔ บ้านส่วย^๒ ๔ ตำบล.

[ริบทำกุศลมีผลดีกว่าทำชั่ว]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า “แม่! กรรมของพราหมณ์ชื่อจุกเสกสาฎก น่าอัศจรรย์, ชั่วครู่เดียวเท่านั้น เขาได้หมวด ๔ แห่งวัตถุทุกอย่าง.

กรรมงามอันเขาทำในที่อันเป็นเนื่อนาในบัดนั้นนั่นแล ให้ผลในวันนี้ทีเดียว.”

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรเล่า?”

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “ด้วยกถาเรื่องนี้ พระเจ้าข้า” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

ถ้าเอกสาฎกนี้จักได้อาจเพื่อถวายแก่เราในปฐมยามไซ้, เขาก็ได้สรรพวัตถุอย่างละ ๑๖,

ถ้าจักได้อาจถวายในมัชฌิมยามไซ้ เขาก็ได้สรรพวัตถุอย่างละ ๘,

แต่เพราะถวายในเวลาจวนใกล้รุ่ง เขาก็ได้สรรพวัตถุอย่างละ ๔;

แท้จริง กรรมงามอันบุคคลผู้เมื่อทำ ไม่ให้จิตที่เกิเกิดขึ้นเสื่อมเสีย ควรทำในที่นั่นเอง,

ด้วยว่า กุศลที่บุคคลทำชั่ว เมื่อให้สมบัติ ย่อมให้ชั่วเหมือนกัน;

เพราะฉะนั้น พึงทำกรรมงามในลำดับแห่งจิตตูปบาททีเดียว” เมื่อทรงสืบบุญสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลพึงริบขวนขวายในความดี, พึงห้ามจิตเสียจากความชั่ว,
เพราะว่า เมื่อบุคคลทำความดีช้ำอยู่ ใจจะยินดีในความชั่ว.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อภิตถเรถ** ความว่า พึงทำค่นๆ คือ เร็วๆ.

จริงอยู่ คฤหัสถ์เมื่อจิตเกิดขึ้นว่า “เรจักทำกุศลบางอย่าง ในกุศลทานทั้งหลายมีถวายสลากภัตเป็นต้น” ควรทำไวๆ ที่เดียว ด้วยคิดว่า “เราจะทำก่อน เราจะทำก่อน” โดยประการที่ชนเหล่าอื่นจะไม่ได้โอกาสนั้น.

หรือบรรพชิต เมื่อทำวัตรทั้งหลายมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น ไม่ให้โอกาสแก่ผู้อื่น ควรทำเร็วๆ ที่เดียว ด้วยคิดว่า “เราจะทำก่อน เราจะทำก่อน.”

สองบทว่า **ปาปา จิตต์** ความว่า

ก็บุคคลพึงห้ามจิตจากบาปกรรมมีกายทุจริตเป็นต้น หรือจากอกุศลจิตตูปบาท ในที่ทุกสถาน.

สองบทว่า **ทณฺธิ ทิ กรโต** ความว่า ก็ผู้ใดคิดอยู่อย่างนี้ว่า “เรจักให้, จักทำ, ผลนี้จักสำเร็จแก่เราหรือไม่”

ชื่อว่าทำบุญช้ำอยู่ เหมือนบุคคลเดินทางสิ้น,

ความช้ำของผู้นั้นย่อมได้โอกาส เหมือนมัจฉเรจิดพันดวงของพราหมณ์ชื่อเอกสาฎกฉะนั้น.

๑ เป็นชื่อเงินตราชนิดหนึ่ง ซึ่งในอินเดียโบราณ มีค่าเท่ากับ ๔ บาท.

๒ หมู่บ้านที่ถูกเรียกเก็บภาษีอากร

เมื่อเช่นนั้น ใจของเขาย่อมยินดีในความชั่ว, เพราะว่าในเวลาที่ทำกุศลกรรมเท่านั้นจิตย่อมยินดีในกุศลกรรม,
พ้นจากนั้นแล้ว ย่อมโน้มไปสู่ความชั่วได้แท้.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ชื่อจูฬกสาฎก จบ.

๒. เรื่องพระเสวยสกเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเสวยสกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปาปญจ ปุริโส กยิรา” เป็นต้น.

[พระเถระทำปฐมสังฆาทิเสส]

ดังได้สดับมา พระเสวยสกเถระนั้น เป็นสัทธีวาทริกของพระโฆษาเถระ บอกความไม่ยินดี^๑ ของตนแก่พระโฆษาเถระนั้น ถูกท่านชักชวนในการทำปฐมสังฆาทิเสส เมื่อความยินดีเกิดทีขึ้น ได้ทำกรรมนั้นแล้ว.

[กรรมชั่วให้ทุกข์ในภพทั้ง ๒]

พระศาสดา ได้สดับกิริยาของเธอ รับสั่งให้เรียกเธอมาแล้วตรัสถามว่า “ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ?” เมื่อเธอทูลว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “แน่โมฆบุรุษ เหตุไร เธอจึงได้ทำกรรมอันหนักอึ้งไม่สมควรเล่า?” ทรงติเตียนโดยประการต่างๆ ทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว ตรัสว่า “ก็กรรมเห็นปานนี้ เป็นกรรมยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อทุกข์อย่างเดียว ทั้งในภพนี้ทั้งในภพหน้า” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ถ้าบุรุษพึงทำบาปไซ้ไร, ไม่ควรทำบาปนั้นบ่อยๆ,
ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น.
เพราะว่า ความสังสมบาปเป็นเหตุให้เกิดทุกข์.”

[แก้รรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “ถ้าบุรุษพึงทำกรรมลามกคราวเดียว, ควรพิจารณาในขณะนั้นแหละ สำเนียงว่า “กรรมนี้ไม่สมควร เป็นกรรมหยาบ” ไม่ควรทำกรรมนั้นบ่อยๆ, พึงบรรเทาเสีย ไม่ควรทำแม้ซึ่งความพอใจ หรือความชอบใจ ในบาปกรรมนั้น ซึ่งจะพึงเกิดขึ้นเลย.”

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

แก้ว่า “เพราะว่า ความสังสม คือความพอกพูนบาป เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือย่อมนำแต่ทุกข์มาให้ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเสวยสกเถระ จบ.

๑ อนนิตี บางแห่งแปลว่า ความกระสัน.

๒ อีกนัยหนึ่ง แปลอย่างนี้คือ “ถ้าบุรุษพึงทำกรรมลามกคราวเดียวไซ้ไร ควรพิจารณาในขณะนั้นแหละ [คือ] ไม่ควรทำกรรมลามกนั้นบ่อยๆ ด้วยสำเนียงว่า ‘กรรมนี้ไม่สมควร เป็นกรรมหยาบ,’ แล้วพึงบรรเทาเสีย ไม่ควรทำแม้ซึ่งความพอใจ หรือความชอบใจในกรรมลามกนั้น ซึ่งจะพึงบังเกิดขึ้นเลย.”

๓. เรื่องนางลาชเทวธิดา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางลาชเทวธิดา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปุณณณเจ ปุริโส กยิรา” เป็นต้น.

เรื่องเกิดขึ้นแล้วในเมืองราชคฤห์.

[หญิงถวายข้าวตอกแก่พระกัสสปะ]

ความพิสดารว่า ท่านพระมหากัสสปะ อยู่ในปิณฑลคูลา เข้าฌานแล้ว ออกในวันที่ ๗ ตรวจดูที่เกี่ยวไปเพื่อภิกษาด้วยทิพยจักขุ เห็นหญิงรักษานาข้าวสาลีคนหนึ่ง เต็ดรวงข้าวสาลีทำข้าวตอกอยู่ พิจารณาว่า “หญิงนี้มีศรัทธาหรือไม่หนอ?” รู้ว่า “มีศรัทธา” ใคร่ครวญว่า “เธอจักอาจ เพื่อทำการสงเคราะห์แก่เราหรือไม่หนอ?” รู้ว่า “กุลธิดานี้เป็นหญิงแก่กล้า จักทำการสงเคราะห์เรา, ก็แล ครั้นทำแล้ว จักได้สมบัติเป็นอันมาก” จึงครองจีวรถือบาตร ได้ยืนอยู่ที่ใกล้นาข้าวสาลี.

กุลธิดาพเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใส มีสรีระอันปิติ ๕ อย่างถูกต้องแล้ว กล่าววว่า “นิมนต์หยุดก่อนเจ้าข้า” ถือข้าวตอกไปโดยเร็ว เกลี่ยลงในบาตรของพระเถระแล้ว ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์^๑ ได้ทำความปรารภว่า “ท่านเจ้าข้า ขอดิฉันพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว.”

[จิตเลื่อมใสในทานไปเกิดในสวรรค์]

พระเถระได้ทำการอนุโมทนาว่า “ความปรารถนาอย่างนั้น จงสำเร็จ.”

ฝ่ายนางไหว้พระเถระแล้ว พลงนิกถึงทานที่ตนถวายแล้วกลับไป.

ก็ในหนทางที่นางเดินไป บนคันนา มีงูพิษร้ายนอนอยู่ในรูแห่งหนึ่ง.

งูไม่อาจขบกัดแข่งพระเถระอันปกปิดด้วยผ้ากาสายะได้.

นางพลงนิกถึงทานกลับไปถึงที่นั้น.

งูเลื้อยออกจากรู กัดนางให้ล้มลง ณ ที่นั่นเอง.

นางมีจิตเลื่อมใส ทำกาลแล้ว ไปเกิดในวิมานทอง ประมาณ ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีอัทธภาพประมาณ ๓ คาวุต^๒ ประดับเครื่องอลังการทุกอย่าง เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น.

๑ คำว่า เบญจางคประดิษฐ์ แปลว่า ตั้งไว้เฉพาะซึ่งองค์ ๕

หมายความว่า ไหว้ได้องค์ ๕ คือ หน้าผาก ๑ ฝ่ามือทั้ง ๒ และเข่าทั้ง ๒ จดลงที่พื้น จึงรวมเป็น ๕.

๒ คาวุต ๑ ยาวเท่ากับ ๑๐๐ เส้น.

[วิธีทำทศพยสมบัติให้ถาวร]

นางนุ่งผ้าทศพยประมาณ ๑๒ ศอกผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง แวดล้อมด้วยนางอัปสรตั้งพัน เพื่อประกาศบุรพกรรม
จึงยืนอยู่ที่ประตูวิมานอันประดับด้วยชั้นทองคำ เต็มด้วยข้าวตอกทองคำห้อยระย้าอยู่
ตรวจดูสมบัติของตน ใคร่ครวญด้วยทศยจักขุว่า “เราทำกรรมสิ่งไรหนอ จึงได้สมบัตินี้” ได้รู้ว่า
“สมบัตินี้เราได้แล้ว เพราะผลแห่งข้าวตอกที่เราถวายพระผู้เป็นเจ้ามหาภักสสเประ.”

นางคิดว่า “เราได้สมบัติเห็นปานนี้ เพราะกรรมชนิดหน้อยอย่างนี้.

บัดนี้เราไม่ควรประมาท, เราจักทำวัตรปฏิบัติแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำสมบัตินี้ให้ถาวร”

จึงถือไม้กวาดและกระเช้าสำหรับเทมูลฝอยสำเร็จด้วยทอง ไปกวาดบริเวณของพระเถระ แล้วตั้งน้ำฉันทน้ำใช้ไว้แต่เช้าตรู่.

พระเถระเห็นเช่นนั้น สำคัญว่า “จักเป็นวัตรที่ภิกษุหนุ่มหรือสามเณรบางรูปทำ.”

แม้ในวันที่ ๒ นางก็ได้ทำอย่างนั้น.

ฝ่ายพระเถระก็สำคัญเช่นนั้นเหมือนกัน.

แต่ในวันที่ ๓ พระเถระได้ยินเสียงไม้กวาดของนาง และเห็นแสงสว่างแห่งสรีระฉายเข้าไปทางช่องลูกตาล

จึงเปิดประตู (ออกมา) ถามว่า “ใครนั่น กวาดอยู่?”

นาง: ท่านเจ้าข้า ดิฉันเอง เป็นผู้อุปฐายิกาของท่าน ชื่อลาชเทวธิดา.

พระเถระ: อันอุปฐายิกาของเรา ผู้มีชื่ออย่างนี้ ดูเหมือนจะไม่มี.

นาง: ท่านเจ้าข้า ดิฉันผู้รักษานาข้าวสาธิต ถวายข้าวตอกแล้ว มีจิตเลื่อมใส กำลังกลับไป ถูกุกัด ทำกาละแล้ว
บังเกิดในเทวโลกชั้นดาวดึงส์,

ท่านเจ้าข้า ดิฉันคิดว่า “สมบัตินี้เราได้เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้า, แม้ในบัดนี้ เราจักทำวัตรปฏิบัติแก่ท่าน
ทำสมบัติให้มั่นคง, จึงได้มา.”

พระเถระ: ทั้งวานนี้ทั้งวานขึ้นนี้ เจ้าคนเดียวกวาดที่นี่, เจ้าคนเดียวเข้าไปตั้งน้ำฉันทน้ำใช้ไว้หรือ?

นาง: อย่างนั้น เจ้าข้า.

พระเถระ: จงหลีกเลี่ยง นางเทวธิดา, วัตรที่เจ้าทำแล้ว จงเป็นอันทำแล้ว, ตั้งแต่นี้ไป เจ้าอย่ามาที่นี่ (อีก).

นาง: อย่าให้ดิฉันฉิบหายเสียเลย เจ้าข้า,

ขอพระผู้เป็นเจ้าจงให้ดิฉันทำวัตรแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำสมบัติของดิฉันให้มั่นคงเถิด.

พระเถระ: จงหลีกเลี่ยง นางเทวธิดา,

เจ้า^๑ อย่าทำให้เราถูกพระธรรมกถิกทั้งหลาย นั่งจับพัดอันวิจิตร ฟังกล่าวในอนาคตว่า

‘ได้ยินว่า นางเทวธิดาผู้หนึ่ง มาทำวัตรปฏิบัติ เข้าไปตั้งน้ำฉันทน้ำใช้ เพื่อพระมหาภักสสเประ.’

แต่นี้ไป เจ้าอย่ามา ณ ที่นี้, จงกลับไปเสีย.

นางจึงอ้อนวอนซ้ำๆ อีกว่า “ขอท่านอย่าทำให้ดิฉันฉิบหายเลยเจ้าข้า.”

พระเถระคิดว่า “นางเทวธิดานี้ไม่เชื่อฟังถ้อยคำของเรา” จึงปรบมือด้วยกล่าวว่า “เจ้าไม่รู้จักประมาณของเจ้า.”

๑ เม ออนาคต ฯเปฯ วตตพพตฺ แปลว่า ซึ่งความที่แห่งเรา เป็นผู้อันพระธรรมกถิกทั้งหลาย ผู้นั่งจับซึ่งพัดอันวิจิตร ฟังกล่าวในอนาคตว่า ฯลฯ.

นางไม่อาจดำรงอยู่ในที่นั้นได้ เหาะขึ้นในอากาศ ประคองอัญชลี ได้ยื่นร้องไห้ (คร่ำครวญอยู่) ในอากาศว่า “ท่านเจ้าข้า อย่าให้สมบัติที่ดิฉันได้แล้วฉิบหายเสียเลย, จงให้เพื่อทำให้มันคงเกิด.”

[บุญให้เกิดสุขในภพทั้ง๒]

พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นเอง ทรงระดับเสียงนางเทวธิดานั้นร้องไห้ ทรงแผ่พระรัศมีดุจประทับนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้านางเทวธิดา ตรัสว่า “เทวธิดา การทำความสังวรนั้นเพียง เป็นภาระของกัณฐะผู้บุตรของเรา, แต่การกำหนดว่า ‘นี่เป็นประโยชน์ของเรา’ แล้วมุ่งทำแต่บุญ ย่อมเป็นภาระของผู้มีความต้องการด้วยบุญ, ด้วยว่า การทำบุญเป็นเหตุให้เกิดสุขอย่างเดียว ทั้งในภพนี้ ทั้งในภพหน้า” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบบุณฺสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซ้, พึงทำบุญนั้นบ่อยๆ
พึงทำความพอใจในบุญนั้น, เพราะว่า ความสั่งสมบุญทำให้เกิดสุข.”

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซ้, ไม่พึงงดเว้นเสียด้วยเข้าใจว่า “เราทำบุญครั้งเดียวแล้ว, พอละด้วยบุญเพียงเท่านี้” พึงทำบ่อยๆ, แม้ในขณะที่ทำบุญนั้น พึงทำความพอใจคือความชอบใจ ได้แก่ความอุตสาหะในบุญนั้นแหละ.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

วิสัชนาว่า “เพราะว่าความสั่งสมบุญให้เกิดสุข”

อธิบายว่า เพราะความสั่งสมคือความพอกพูนบุญ เชื่อว่าให้เกิดสุข เพราะเป็นเหตุนำความสุขมาให้ในโลกนี้และโลกหน้า.

ในกาลจบเทศนา นางเทวธิดานั้น ยืนอยู่ในที่สุดทาง ๔๕ โยชน์ นั้นแล ได้บรรลู่โสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนางลาชเทวธิดา จบ.

๔. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีชื่ออนาถบิณฑิกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปาโปปิ ปสสตี ภทร” เป็นต้น.

[ท่านเศรษฐีบำรุงภิกษุสามเณรเป็นนิตย์]

ความพิสดารว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี จ่ายทรัพย์ตั้ง ๕๔ โภก ในพระพุทธานุชาตนาเฉพาะวิหารเท่านั้น, เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน, ไปสู่ที่บำรุงใหญ่ ๓ แห่งทุกวัน, ก็เมื่อจะไป คิดว่า “สามเณรก็ดี ภิกษุหนุ่มก็ดี พึงแลดูแม่่มือของเรา ด้วยการนี้ว่า ‘เศรษฐีนั้นถืออะไรมาบ้าง’ ดังนี้ ไม่เคยเป็นผู้เชื่อว่ามือเปล่าไปเลย, เมื่อไปเวลาเช้า ให้คนถือข้าวต้มไป, บริโภคอาหารเช้าแล้ว ให้คนถือเสื่อทั้งหลายมีเนยใสเนยข้นเป็นต้นไป, ในเวลาเย็น ให้ถือวัตถุต่างๆ มีระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้และผ้าเป็นต้น ไปสู่วิหาร, ถวายทาน รักษาศีล อย่างนี้ทุกๆ วันตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว.

[การหมดสิ้นแห่งทรัพย์ของท่านเศรษฐี]

ในกาลต่อมา เศรษฐี ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งทรัพย์.

ทั้งพวกพาศิษย์ก็กำหนดเป็นทรัพย์ ๑๘ โภกจากมือเศรษฐีนั้น.

เงิน ๑๘ โภก แม้เป็นสมบัติแห่งตระกูลของเศรษฐี ที่ฝังตั้งไว้ใกล้ฝั่งแม่น้ำ เมื่อฝังพังลงเพราะน้ำ (เซาะ) ก็จมลงยังมหาสมุทร.

ทรัพย์ของเศรษฐีนั้น ได้ถึงความหมดสิ้นไปโดยลำดับ ด้วยประการอย่างนี้.

[เศรษฐีถวายทานตามมีตามได้]

เศรษฐีแม้เป็นผู้เช่นนั้นแล้ว ก็ยังถวายทานแก่สงฆ์เรื่อยไป, แต่ไม่อาจถวายทำให้ประณีตได้.

ในวันหนึ่ง เศรษฐี เมื่อพระศาสดารับสั่งว่า “คุณบดี ก็ทานในตระกูล ท่านยังให้อยู่หรือ?” กราบพูลว่า

“พระเจ้าข้า ทานในตระกูล ข้าพระองค์ยังให้อยู่, ก็แล ทานนั้น (ใช้) ข้าวปลายเกเรียน มีน้ำส้มพะอุม^๑เป็นที่ ๒.”

[เมื่อมีจิตผ่องใส ทานที่ถวายไม่เป็นของเลว]

ทีนั้น พระศาสดา ตรัสกะเศรษฐีว่า “คุณบดี ท่านอย่าคิดว่า ‘เราถวายทานเศร้าหมอง,’

ด้วยว่าเมื่อจิตประณีตแล้ว, ทานที่บุคคลถวายแต่พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่าเศร้าหมองย่อมไม่มี,

คุณบดี อีกประการหนึ่ง ท่านได้ถวายทานแต่พระอริยบุคคล ๘ แล้ว;

ส่วนเราในกาลเป็นเวลามพราหมณ์ ทำชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ให้พักไถนา ยังมหาทานให้เป็นไปอยู่

๑ พิลโค น้ำผักดอง, น้ำส้ม, น้ำส้มพะอุม (เครื่องกินกับข้าวของแขก), น้ำพริก.

ไม่ได้ทักขิไณยบุคคลใดๆ แม้ผู้ถึงซึ่งไตรสรณะ, ชื่อว่าทักขิไณยบุคคลทั้งหลาย ยากที่บุคคลจะได้ด้วยประการฉะนี้, เพราะเหตุนี้ ท่านอย่าคิดเลยว่า ‘ทานของเราเศร้าหมอง’ ดังนี้แล้ว ได้ตรัสเวฬามสูตร^๑ แก่เศรษฐีนั้น.

[เทวดาห้ามเศรษฐีให้เลิกการบริจาค]

ครั้งนั้น เทวดาซึ่งสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูของเศรษฐี เมื่อพระศาสดาและพระสาวกทั้งหลายเข้าไปสู่เรือน, ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้เพราะเดชแห่งพระศาสดาและพระสาวกเหล่านั้น คิดว่า

“พระศาสดาและพระสาวกเหล่านี้จะไม่เข้าไปสู่เรือนนี้ได้ด้วยประการใด, เราจะยุยงคบคิดด้วยประการนั้น; แม้ใครจะพูดกะเศรษฐีนั้น ก็ไม่ได้อาจเพื่อจะกล่าวอะไรๆ ในกาลที่เศรษฐีเป็นอิสระ”

คิดว่า “ก็บัดนี้ เศรษฐีนี้เป็นผู้ยากจนแล้ว, คงจักเชื่อฟังคำของเรา”

ในเวลารাত্রี เข้าไปสู่ห้องอันเป็นสิริของเศรษฐี ได้ยืนอยู่ในอากาศ.

ขณะนั้น เศรษฐีเห็นเทวดานั้นแล้วถามว่า “นั่นใคร?”

เทวดา: มหาเศรษฐี ข้าพเจ้าเป็นเทวดาสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔ ของท่าน มาเพื่อต้องการเตือนท่าน.

เศรษฐี: เทวดา ถ้าเช่นนั้น เชิญท่านพูดเถิด.

เทวดา: มหาเศรษฐี ท่านไม่เหลียวแลถึงกาลภายหลังเลย จำทรัพย์เป็นอันมากในศาสนาของพระสมณโคดม, บัดนี้ ท่านแม้เป็นผู้ยากจนแล้ว ก็ยังไม่ละการจ่ายทรัพย์อีก,

เมื่อท่านประพฤติอย่างนี้ จักไม่ได้แม้วัตถุสักว่าอาหารและเครื่องนุ่งห่ม โดย ๒-๓ วัน แน่แท้; ท่านจักต้องการอะไรด้วยพระสมณโคดม,

ท่านจงเลิกจากการบริจาคเกิน (กำลัง) แล้วประกอบกิจการทั้งหลาย รวบรวมสมบัติไว้เถิด.

เศรษฐี: นี่เป็นโอวาทที่ท่านให้แก่ข้าพเจ้าหรือ?

เทวดา: จั้ มหาเศรษฐี.

เศรษฐี: ไปเถิดท่าน, ข้าพเจ้า อันบุคคลผู้เช่นท่าน แม้ตั้งร้อยตั้งพัน ตั้งแสนคน ก็ไม่อาจให้หวั่นไหวได้, ท่านกล่าวคำไม่สมควร, จะต้องการอะไรด้วยท่านผู้อยู่ในเรือนของข้าพเจ้า, ท่านจงออกไปจากเรือนของข้าพเจ้าเร็วๆ.

[เทวดาถูกเศรษฐีขับไล่ ไม่มีที่อาศัย]

เทวดานั้น ฟังคำของเศรษฐีผู้เป็นโสดาบันอริยสาวกแล้ว ไม่อาจดำรงอยู่ได้ จึงพาทารกทั้งหลายออกไป, ก็แล ครั้นออกไปแล้ว ไม่ได้ไปอยู่ที่อื่น จึงคิดว่า “เราจักให้ท่านเศรษฐีอดโทษแล้วอยู่ในที่เดิม”

เข้าไปหาเทพบุตรผู้รักษาพระนคร แจ้งความผิดที่ตนทำแล้ว กล่าวว่

“เชิญมาเถิดท่าน, ขอท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักของท่านเศรษฐี ให้ท่านเศรษฐีอดโทษแล้วให้ที่อยู่ (แก่ข้าพเจ้า).”

เทพบุตรห้ามเทวดานั้นว่า “ท่านกล่าวคำไม่สมควร, ข้าพเจ้าไม่อาจไปยังสำนักของเศรษฐีนั้นได้.”

เทวดานั้นจึงไปสู่สำนักของท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ถูกท่านเหล่านั้นห้ามแล้ว
จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช กราบทูลเรื่องนั้น (ให้ทรงทราบ) แล้ว ทูลวิงวอนอย่างน่าสงสาร^๒ ว่า
“ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ไม่ได้ที่อยู่ ต้องจูงพวกทารกเที่ยวระหกระเหิน หาที่พึ่งมิได้,
ขอได้โปรดให้เศรษฐีให้ที่อยู่แก่ข้าพระองค์เถิด.”

[ท้าวสักกเทวราชแนะนำอุบายให้เทวดา]

คราวนั้น ท้าวสักกเทวราชตรัสกะเทวดานั้นว่า “ถึงเราก็จักไม่อาจกล่าวกะเศรษฐีเพราะเหตุแห่งท่านได้ (เช่นเดียวกัน),
แต่จักบอกอุบายให้แก่ท่านสักอย่างหนึ่ง.”

เทวดา: ดิละ เทพเจ้า ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสบอกเถิด.

ท้าวสักกเทวราช: ไปเถิดท่าน, จงแปลงเพศเป็นเสมียนของเศรษฐี

ให้ใครนำหนังสือ (สัญญาจ้าง) จากมือเศรษฐีมาแล้ว (นำไป) ให้เขาชำระทรัพย์ ๑๘ โกฏิ
ที่พวกค้าขายถือเอาไป ด้วยอำนาจของตนแล้ว บรรจुไว้ให้เต็มในหีบเปล่า,
ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ที่จมลงยังมหาสมุทรมีอยู่ก็ดี,
ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ส่วนอื่น ซึ่งหาเจ้าของมิได้ มีอยู่ในที่โน้นก็ดี,
จงรวบรวมทรัพย์ทั้งหมดนั้น บรรจुไว้ให้เต็มในหีบเปล่าของเศรษฐี
ครั้นทำการขึ้นนี้ให้เป็นทัณฑกรรมแล้ว จึงขอมาโทษเศรษฐี.

[เศรษฐีกลับร่ายอย่างเดิม]

เทวดานั้น รับว่า “ดิละ เทพเจ้า” แล้วทำการทุกอย่าง อย่าง ตามนัยที่ท้าวสักกเทวราชตรัสบอกแล้วนั้นแล
ยังหีบอันเป็นสิริของท่านเศรษฐีให้สว่างไสว ดำรงอยู่ในอากาศ เมื่อท่านเศรษฐีกล่าวว่า “นั่น ใคร” จึงตอบว่า
“ข้าพเจ้าเป็นเทวดาอดเขตลา ซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔ ของท่าน,
คำใด อันข้าพเจ้ากล่าวแล้วในสำนักของท่านด้วยความเป็นผู้บอดเขตลา, ขอท่านจงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด,
เพราะข้าพเจ้าได้ทำทัณฑกรรมด้วยการรวบรวมทรัพย์ ๕๔ โกฏิ มาบรรจुไว้เต็มหีบเปล่า ตามบัญชาของท้าวสักกเทวราช,
ข้าพเจ้าเมื่อไม่ได้ที่อยู่ ย่อมลำบาก.”

[เศรษฐีอดโทษแก่เทวดา]

อนาถบิณฑิกเศรษฐี จินตนาการว่า “เทวดานี้ กล่าวว่า ‘ทัณฑกรรม อันข้าพเจ้าทำแล้ว’ ดังนี้,
และรู้สึกโทษ (ความผิด) ของตน, เราจักแสดงเทวดานั้นแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.”

ท่านเศรษฐี นำเทวดานั้นไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลกรรมอันเทวดานั้นทำแล้วทั้งหมด.

เทวดาหมอบลงด้วยเศียรเกล้า แทบบาทพระยุคลแห่งพระศาสดา กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบทั้งพระคุณทั้งหลายของพระองค์

ได้กล่าวคำอันใดชั่วช้า เพราะความบอดเขลา, ขอพระองค์ทรงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพระองค์”
ให้พระศาสดาทรงอดโทษแล้ว จึงให้ท่านมหาเศรษฐีอดโทษให้ (ในภายหลัง).

[เมื่อกรรมให้ผล คนโง่จึงเห็นถูกต้อง]

พระศาสดา เมื่อจะทรงโอวาทเศรษฐีและเทวดา ด้วยสามารถวิบากแห่งกรรมดีและชั่วนั้นแล จึงตรัสว่า
“ดูก่อนคฤหบดี แม้นบุคคลผู้ทำบาปในโลกนี้ ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่ผลัดผล,
แต่เมื่อใด บาปของเขาผลัดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นบาปว่าชั่วแท้ๆ;
ฝ่ายบุคคลผู้ทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมชั่วว่าดี ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่ผลัดผล, แต่เมื่อใด กรรมดีของเขาผลัดผล,
เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่า ดีจริงๆ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบบุญสุนธิแสดงธรรม จึงได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“แม้คนผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่ผลัดผล,
แต่เมื่อใด บาปผลัดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว,
ฝ่ายคนทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่ผลัดผล,
แต่เมื่อใด กรรมดีผลัดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่าดี.

[แก้อรรถ]

บุคคลผู้ประกอบบาปกรรมมีทุจริตทางกายเป็นต้น ชื่อว่าคนผู้บาป ในพระคานานั้น.

ก็บุคคลเมื่อนั้น เมื่อยังเสวยสุขอันเกิดขึ้น ด้วยอานุภาพแห่งสุจริตกรรมในปางก่อนอยู่ ย่อมเห็นแม้บาปกรรมว่าดี.

บาทพระคาถาว่า ยาว ปาป น ปจฺจติ เป็นต้น ความว่า

บาปกรรมของเขานั้น ยังไม่ให้ผลในปัจจุบันภพหรือในสัมปรายภพ เพียงใด (ผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี เพียงนั้น).

แต่เมื่อใด บาปกรรมของเขานั้นให้ผล ในปัจจุบันภพหรือในสัมปรายภพ,

เมื่อนั้น ผู้ทำบาปนั้น เมื่อเสวย^๑ กรรมกรรมต่างๆ ในปัจจุบันภพ และทุกข์ในอบายในสัมปรายภพอยู่
ย่อมเห็นบาปว่าชั่วถ่ายเดียว.

ในพระคาถาที่ ๒ (พึงทราบเนื้อความดังต่อไปนี้).

บุคคลผู้ประกอบกรรมดีมีสุจริตทางกายเป็นต้น ชื่อว่าคนทำกรรมดี,

คนทำกรรมดีเมื่อนั้น เมื่อเสวยทุกข์อันเกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งทุจริตในปางก่อน ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว.

บาทพระคาถาว่า ยาว ภาทรึ น ปจฺจติ เป็นต้น ความว่า

กรรมดีของเขานั้นยังไม่ให้ผล ในปัจจุบันภพหรือสัมปรายภพเพียงใด. (คนทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดี ชั่วอยู่ เพียงนั้น),

๑ ภาทรูปุคฺคโล. ตามรูปศัพท์น่าจะแปลว่า บุคคลดี

แต่ไม่แปลอย่างนั้น เพราะยังเห็นผิดอยู่ จึงต้องแปลว่า บุคคลผู้ทำกรรมดี ตามนัยอรรถกถา.

๒ วิวิธา กมฺมกรณฺา ตามรูปเป็นปัญจมีวิภคฺติ แปลตามรูปนั้นไม่ได้ความ

จึงหักแปลเป็นพหุติยาวิภคฺติ ถ้าเป็นรูป วิวิธานิ กมฺมกรณฺานิ จะควรกว่า.

แต่เมื่อใด กรรมดีนั้นให้ผล, เมื่อนั้น คนทำกรรมดีนั้น เมื่อเสวยสุขที่อิงอามิสมีลาภและสักการะเป็นต้นในปัจจุบันภพ และสุขที่อิงสมบัติอันเป็นทิพย์ในสัมปรายภพอยู่ ย่อมเห็นกรรมดีว่า ดีจริงๆ ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา เทวดานั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

พระธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้มาประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี จบ.

๕. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริวาร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ไม่ถนอมบริวาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มามมณฺเณถ ปาปสฺส” เป็นต้น.

[ของสงฆ์ใช้แล้วควรรีบเก็บ]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น ใช้สอยบริวารอันต่างด้วยเตียงและตั้งเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ในภายนอกแล้ว ทิ้งไว้ในที่นั้นเอง.

บริวารยอมเสียหายไป เพราะฝนบ้าง แดดบ้าง พวกสัตว์มีปลวกเป็นต้นบ้าง.

ภิกษุนั้น เมื่อพวกภิกษุกล่าวเตือนว่า “ผู้มีอายุ ธรรมดาบริวาร ภิกษุควรเก็บงำมิใช่หรือ?” กลับกล่าวว่า “กรรมที่มทำนั้นนิดหน่อย ผู้มีอายุ, บริวารนั้นไม่มีจิต, ความวิจิตรก็ไม่มี” ดังนี้แล้ว (ยังขึ้น) ทำอยู่อย่างนั้นนั่นแลอีก.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลกิริยา (การ) ของเธอแต่พระศาสดา.

พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุชื่อว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ?”

เธอแม้ถูกพระศาสดาตรัสถามแล้ว ก็กราบทูลอย่างดูหมิ่นอย่างนั้นนั่นแหละว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้อนั้นจะเป็นอะไร, ข้าพระองค์ทำกรรมเล็กน้อย, บริวารนั้น ไม่มีจิต, ความวิจิตรก็ไม่มี.”

[อย่าดูหมิ่นกรรมชื่อว่านิดหน่อย]

ที่นั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า

“อันภิกษุทั้งหลายทำอย่างนั้น ย่อมไม่ควร, ขึ้นชื่อว่าบาปกรรม ใดๆ ไม่ควรดูหมิ่นว่า นิดหน่อย;

เหมือนอย่างว่า ภาชนะที่เขาเปิดปากตั้งไว้กลางแจ้ง เมื่อฝนตกอยู่ ไม่เต็มได้ด้วยน้ำหยาดเดียวโดยแท้,

ถึงกระนั้น เมื่อฝนตกอยู่บ่อยๆ ภาชนะนั้นย่อมเต็มได้แน่ๆ **ฉันใด,**

บุคคลผู้ทำบาปกรรมอยู่ ย่อมทำกองบาปให้ใหญ่โตขึ้นโดยลำดับได้อย่างแน่ๆ **ฉันนั้นเหมือนกัน**” ดังนี้แล้ว.

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลที่ไม่ควรดูหมิ่นบาปว่า ‘บาปมีประมาณน้อย จักไม่มาถึง’
แม้หมอน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลง (ทีละหยาด) ได้**ฉันใด,**
ชนพาลเมื่อสั่งสมบาปแม้ทีละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบาปได้ **ฉันนั้น.**”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มามมณฺเณถ** ความว่า บุคคลไม่ควรดูหมิ่น.

บทว่า **ปาปสฺส** แปลว่า ซึ่งบาป.

บทพระคาถาว่า **น มตฺตํ อากมิสฺสติ** ความว่า

บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบาปอย่างนี้ว่า “เราทำบาปมีประมาณน้อย, เมื่อไรบาปนั้นจักผลัดผล?”

บทว่า อุกฤษโปกิ ความว่า

ภิกษุคนชนิดใดชนิดหนึ่งที่เขาเปิดปากทิ้งไว้ในเมื่อฝนตกอยู่ ย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงแม้ที่ละเอียดๆ โดยลำดับได้
ฉันทิ, บุคคลเหล่า เมื่อสั่งสม คือเมื่อพอกพูนบาปแม้ที่ละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบาปได้ฉันทินั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

แม้พระศาสดา ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า “ภิกษุลาดที่นอน (ของสงฆ์) ไว้ในที่แจ้งแล้ว ไม่เก็บไว้ตามเดิม ต้องอาบัติชื่อนี้”
ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริวาร จบ.

๖. เรื่องเศรษฐกิจข้อพิพาทปะทะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐกิจข้อพิพาทปะทะ (เศรษฐกิจดินแฉะ) ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มามณญญเถถ ปุณฺณสฺส” เป็นต้น.

[ให้ทานเองและชวนคนอื่น ได้สมบัติ ๒ อย่าง]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง ชาวเมืองสาวัตถีพากันถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน โดยเนื่องเป็นพวกเดียวกัน.

อยู่มาวันหนึ่ง พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ตรัสอย่างนี้ว่า “อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย

- บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ทานด้วยตน, (แต่) ไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้โภคสมบัติ, (แต่) ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ;
- บางคน ไม่ให้ทานด้วยตน, ชักชวนแต่คนอื่น, เขาย่อมได้บริวารสมบัติ (แต่) ไม่ได้โภคสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ;
- บางคน ไม่ให้ทานด้วยตนด้วย ไม่ชักชวนคนอื่นด้วย, เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ; เป็นคนเที่ยวกินเดน,
- บางคน ให้ทานด้วยตนด้วยชักชวนคนอื่นด้วย, เขาย่อมได้ทั้งโภคสมบัติและบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ.”

[บัณฑิตเรียไรของทำบุญ]

ครั้งนั้น บัณฑิตบุรุษผู้หนึ่ง พังธรรมเทศนานั้นแล้ว คิดว่า “แม่! เหตุนี้ที่น่าอัศจรรย์, บัดนี้ เราจักทำกรรมที่เป็นไปเพื่อสมบัติทั้ง ๒.”

จึงกราบทูลพระศาสดาในเวลาเสด็จลุกไปว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พຽຽນนี้ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาของพวกข้าพระองค์.”

พระศาสดา: ก็ท่านมีความต้องการด้วยภิกษุสักเท่าไร?

บุรุษ: ภิกษุทั้งหมด พระเจ้าข้า.

พระศาสดาทรงรับคำแล้ว.

แม้เขาก็เข้าไปยังบ้าน เทียวป่าวร้องว่า

“ข้าแต่แม่และพ่อทั้งหลาย ข้าพเจ้านิมนต์ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน เพื่อฉันภัตตาหารในวันพຽຽນนี้.

ผู้ใดอาจถวายแก่ภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่าใด,

ผู้นั้นจงให้วัตถุต่างๆ มีข้าวสาร เป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่อาหารมียาคุเป็นต้น เพื่อภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านั้น,

พวกเราจักให้หุงต้มในที่แห่งเดียวกันแล้วถวายทาน”

[เหตุที่เศรษฐีมีชื่อว่าพิหาลปทกะ]

ทีนั้น เศรษฐีคนหนึ่ง เห็นบุรุษนั้นมาถึงประตูร้านค้าตลาดของตน ก็โกรธว่า

“เจ้าคนนี่ ไม่นิมนต์ภิกษุแต่พอ (กำลัง) ของตน ต้องมาเที่ยวชักชวนชาวบ้านทั้งหมด (อีก)” จึงบอกว่า

“แกจงนำเอาภาชนะที่แกถือมา” ดังนี้แล้ว เอานิ้วมือ ๓ นิ้วหยิบ ได้ให้ข้าวสารหน่อยหนึ่ง, ถั่วเขียว ถั่วราชมาส ก็เหมือนกันแล.

ตั้งแต่นั้น เศรษฐีนั้นจึงมีชื่อว่าพิหาลปทกะเศรษฐี.

แม้เมื่อจะให้เภสัชขมิเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น ก็เอียงปากขวด^๑ เข้าที่หม้อ ทำให้ปากขวดนั้นติดเป็นอันเดียวกัน

ให้เภสัชขมิเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้นไหลลงทีละหยดๆ ให้ได้หน่อยหนึ่งเท่านั้น.

อุบาสกทำวัตถุที่คนอื่นให้โดยรวมกัน (แต่) ได้ถือเอาสิ่งของที่เศรษฐีนี้ให้ไว้แผนกหนึ่งต่างหาก.

[เศรษฐีให้คนสนิทไปดูการทำของบุรุษผู้เรียไร]

เศรษฐีนั้น เห็นกิริยาของอุบาสกนั้นแล้ว คิดว่า “ทำไมหนอ เจ้าคนนี่จึงรับสิ่งของที่เราให้ไว้แผนกหนึ่ง?”

จึงส่งจูฬภูฏาก^๒ คนหนึ่งไปข้างหลังเขา ด้วยสั่งว่า “เจ้าจงไป, จงรู้กรรมที่เจ้านั้นทำ.”

อุบาสกนั้นไปแล้ว กล่าวว่า “ขอผลใหญ่จงมีแก่เศรษฐี.” ดังนี้แล้ว ใส่ข้าวสาร ๑-๒ เมล็ด เพื่อประโยชน์ แก่ยาคุภัตและขนม,

ใส่ถั่วเขียวถั่วราชมาสบ้าง.

หยาดน้ำมันและหยาดน้ำอ้อยเป็นต้นบ้าง ลงในภาชนะทุกๆ ภาชนะ.

จูฬภูฏากไปบอกแก่เศรษฐีแล้ว.

เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว จึงคิดว่า

“หากเจ้าคนนั้นจักกล่าวโทษเราในท่ามกลางบริษัทไซ้, พอมันเอ่ยชื่อของเราขึ้นเท่านั้น เราจักประหารมันให้ตาย.”

ในวันรุ่งขึ้น จึงเห็นบริขารไว้ในระหว่างผ้าถุงแล้ว ได้ไปยืนอยู่ที่โรงครัว.

[ฉลาดพูดทำให้ผู้มุ่งร้ายกลับอ่อนน้อม]

บุรุษนั้น เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทเจ้าเป็นประธาน แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ชักชวนมหาชนถวายทานนี้,

พวกมนุษย์ที่ข้าพระองค์ชักชวนแล้วในที่นั้น ได้ให้ข้าวสารเป็นต้นมากบ้างน้อยบ้าง ตามกำลังของตน,

ขอผลอันไพศาลจงมีแก่มหาชนเหล่านั้นทั้งหมด.”

เศรษฐีได้ยินคำนั้นแล้ว คิดว่า

“เรามาด้วยตั้งใจว่า ‘พอมันเอ่ยชื่อของเราขึ้นว่า ‘เศรษฐีซื้อโน้นถือเอาข้าวสารเป็นต้นด้วยหยิบมือให้,’ เราก็จักฆ่าบุรุษนี้ให้ตาย,

แต่บุรุษนี้ ทำทานให้ร่วมกันทั้งหมด แล้วกล่าวว่า

‘ทานที่ชนเหล่าใดดวงด้วยทานเป็นต้นแล้วให้ก็ดี, ทานที่ชนเหล่าใดถือเอาด้วยหยิบมือแล้วให้ก็ดี,

๑ กรณทกกณณิก

๒ จูฬภูฏาก คือคนใช้ที่สนิทหรือคนใช้ที่วางใจได้.

ขอผลอันไพศาล จงมีแก่ชนเหล่านั้นทั้งหมด.

‘ถ้าเราจักไม่ให้บุรุษเห็นปานนี้อดโทษไซ้, อาชญาของเทพเจ้าจักตกลงบนศีรษะของเรา.’

เศรษฐีนั้นหมอบลงแทบเท้าของอุบาสกนั้นแล้วกล่าวว่า “นาย ขอนายจงอดโทษให้ผมด้วย,”
และถูกอุบาสกนั้นถามว่า “นี่อะไรกัน?” จึงบอกเรื่องนั้นทั้งหมด.

พระศาสดาทรงเห็นกิจยานั้นแล้ว ตรัสถามผู้ชวนชวายเป็นทานว่า “นี่อะไรกัน?”
เขากราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดตั้งแต่วันที่แล้วๆ มา.

[อย่าดูหมิ่นบุญว่านิดหน่อย]

ทีนั้น พระศาสดาตรัสถามเศรษฐีนั้นว่า “นัยว่า เป็นอย่างนั้นหรือ? เศรษฐี.”

เมื่อเขากราบทูลว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า,” ตรัสว่า

“อุบาสก ขึ้นชื่อว่าบุญ อันใครๆ ไม่ควรดูหมิ่นว่า ‘นิดหน่อย,’

อันบุคคลถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเช่นเราเป็นประธานแล้ว ไม่ควรดูหมิ่นว่า ‘เป็นของนิดหน่อย,’

ด้วยว่า บุรุษผู้บัณฑิต ทำบุญอยู่ ย่อมเต็มไปด้วยบุญโดยลำดับแน่แท้ เปรียบเหมือนภาชนะที่เปิดปาก เต็มไปด้วยน้ำ ฉะนั้น.”

ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบุญว่า ‘นิดหน่อย จักไม่มาถึง’

แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา (ทีละหยาดๆ) ได้ฉับไฉ,

ธีรชน (ชนผู้มีปัญญา) ส่งสมบุญแม้ทีละน้อยๆ ย่อมเต็มด้วยบุญได้ ฉับนั้น.”

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า

“มนุษย์ผู้บัณฑิต ทำบุญแล้ว อย่าดูหมิ่น คือไม่ควรดูถูกบุญ อย่างนี้ว่า

‘เราทำบุญมีประมาณน้อย บุญมีประมาณน้อยจักมาถึง ด้วยอำนาจแห่งวิบากก็ทำไม่,

เมื่อเป็นเช่นนี้ กรรมนิดหน่อยจักเห็นเราที่ไหน? หรือว่าเราจักเห็นกรรมนั้นที่ไหน? เมื่อไรบุญกรรมนั้นจักผลัดผล?’

เหมือนอย่างว่า ภาชนะดินที่เขาเปิดฝาตั้งไว้ ย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา (ทีละหยาดๆ) ไม่ขาดสายได้ ฉับไฉ,

ธีรชน คือบุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อส่งสมบุญทีละน้อยๆ ชื่อว่าเต็มด้วยบุญได้ ฉับนั้น.”

ในกาลจบเทศนา เศรษฐีนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่มาประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องเศรษฐีซื้อพิฆาตปทกะ จบ.

๗. เรื่องมหาธนวาณิช

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพ่อค้ามีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “วาณิชโว ภย มคค์” เป็นต้น.

[พ่อค่านิมนต์ภิกษุ ๕๐๐ เดินทางร่วม]

ดังได้สดับมา พวกโจร ๕๐๐ คน แสวงหาช่องในเรือนของพ่อค่านั้น ไม่ได้ (ช่อง) แล้ว.

โดยสมัยอื่น พ่อค่านั้นบรรทุกเกวียน ๕๐๐ เล่มให้เต็มไปด้วยสิ่งของแล้ว ให้เผด็จ*แก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“เราจะไปสู่ที่ซื้อโน้นเพื่อค้าขาย, พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเหล่าใดประสงค์จะไปสู่ที่นั่น, ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเหล่านั้นจงออกไป, จักไม่ลำบากด้วยภิกษาในหนทาง.”

ภิกษุ ๕๐๐ รูปฟังค่านั้นแล้ว ได้เดินทางไปกับพ่อค่านั้น.

โจรแม่เหล่านั้นได้ข่าวว่า “ได้ยินว่า พ่อค่านั้นออกไปแล้ว” ได้ไปชุมนุมอยู่ในดง.

ฝ่ายพ่อค้าไปแล้ว ยึดเอาที่พักใกล้บ้านแห่งหนึ่งที่ปากดง จัดแจงโคและเกวียน เป็นต้น ลิ่น ๒-๓ วัน และถวายภิกษาแก่ภิกษุเหล่านั้นเป็นนิตยเทียว.

[พวกโจรให้คนใช้ไปสืบข่าวพ่อค้า]

พวกโจร เมื่อพ่อค่านั้นล่าช้าอยู่ จึงส่งบุรุษคนหนึ่งไปด้วยสั่งว่า “เจ้าจงไป, จงรู้วันออก (เดินทาง) ของพ่อค่านั้นแล้วจงมา.”

บุรุษนั้นไปถึงบ้านนั้นแล้ว ถามสหายคนหนึ่งว่า “พ่อค้าจักออกไปเมื่อไร?”

สหายนั้นตอบว่า “โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน” ดังนี้แล้ว กล่าววว่า “ก็ท่านถามเพื่ออะไร?”

ที่นั่น บุรุษนั้นบอกแก่เขาว่า “พวกข้าพเจ้าเป็นโจร ๕๐๐ ชุมนุมอยู่ในดงเพื่อต้องการพ่อค่านั้น.”

ฝ่ายสหาย กล่าววว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงไป, พ่อค้าจักออกไปโดยเร็ว” ส่งบุรุษนั้นไปแล้ว

คิดว่า “เราจักห้ามพวกโจรหรือพ่อค้าดีหนอ?”

ตกลงใจว่า “ประโยชน์อะไรของเราด้วยพวกโจร, ภิกษุ ๕๐๐ รูปอาศัยพ่อค้าเป็นอยู่, เราจักให้สัญญาแก่พ่อค้า”

แล้วได้ไปสู่สำนักของพ่อค่านั้น ถามว่า “ท่านจักไปเมื่อไร” พ่อค้าตอบว่า “ในวันที่ ๓” กล่าววว่า

“ท่านจงทำตามคำของข้าพเจ้า, ได้ยินว่าพวกโจร ๕๐๐ ชุมนุมอยู่ในดงเพื่อต้องการตัวท่าน, ท่านอย่าเพิ่งไปก่อน.”

[พ่อค้าถูกโจรสกัด ต้องพักอยู่ในระหว่างทาง]

พ่อค้า: ท่านรู้อย่างไร?

บุรุษสหาย: เพื่อนรักของข้าพเจ้ามีอยู่ในระหว่างพวกโจรเหล่านั้น, ข้าพเจ้ารู้เพราะคำบอกเล่าของเขา.

พ่อค้า: ถ้าเช่นนั้น ประโยชน์อะไรของเราด้วยการจากไปที่นี่, เราจักกลับไปเรือนละ.

เมื่อพ่อค่านั้นชักช้า บุรุษที่พวกโจรเหล่านั้นส่งมาอีก มาถึงแล้ว ถ้ามหายนั้น ได้ฟังความเป็นไปนั้นแล้ว ไปบอกแก่พวกโจรว่า “ได้ยินว่า พ่อค้าจักกลับคืนไปเรือนทีเดียว.”

พวกโจรฟังคำนั้นแล้ว ได้ออกจากตงนั้นไปชุมนุมอยู่ริมหนทางนอกนี้.

เมื่อพ่อค่านั้นชักช้าอยู่ โจรเหล่านั้นก็ส่งบุรุษไปในสำนักของสหายแม่อีก.

สหายนั้นรู้ความที่พวกโจรชุมนุมอยู่ในที่นั้นแล้ว ก็แจ้งแก่พ่อค้าอีก.

พ่อค้าคิดว่า “แม่ในที่นี้ ความขาดแคลน (ด้วยอะไรๆ) ของเราก็ไม่มี, เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็จักไม่ไปข้างโน้น ไม่ไปข้างนี้, จักอยู่ที่นี้แหละ” ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย เรียกว่า

“ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า พวกโจรประสงค์จะปล้นผม ชุมอยู่ริมหนทางนอกนี้.

ผมจักไม่ไปทั้งข้างโน้นทั้งข้างนี้ จักพักอยู่ที่นี้แหละชั่วคราว;

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ประสงค์จะอยู่ที่นี้ก็จงอยู่, ประสงค์จะไปก็จงไป ตามความพอใจของตน.”

[ภิกษุลาพ่อค้ากลับไปเมืองสาวัตถี]

พวกภิกษุกล่าวว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกฉันจักกลับ,” อลาพ่อค้าแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ไปสู่เมืองสาวัตถี ถวายบังคมพระศาสดา นั่งอยู่แล้ว.

[สิ่งที่ควรเว้น]

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ไปกับพ่อค้ามีทรัพย์มากหรือ?”

เมื่อพวกภิกษุนั้นกราบทูลว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า พวกโจรชุมนุมอยู่ริมทางทั้ง ๒ ข้างเพื่อต้องการปล้นพ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก, เพราะเหตุนี้ เขาจึงพักอยู่ในที่นั้นแล,

ส่วนพวกข้าพระองค์ ลาเขากลับมา” ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก ย่อมเว้นทาง (ที่มีภัย) เพราะความที่พวกโจรมีอยู่,

บุรุษแม้ใครจะเป็นอยู่ ย่อมเว้นยาพิษอันร้ายแรง,

แม้ภิกษุทราบว่ ‘ภพ ๓ เป็นเช่นกับหนทางที่พวกโจรชุมนุมอยู่.’ แล้วเว้นกรรมชั่วเสียควร.” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลพึงเว้นกรรมชั่วทั้งหลายเสีย,
เหมือนพ่อค้ามีทรัพย์มาก มีพวคน้อย เว้นทางอันพึงกลัว,
(และ) เหมือนผู้ต้องการจะเป็นอยู่ เว้นยาพิษเสียฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภัย ได้แก่ อันน่ากลัว.

อธิบายว่า ชื่อว่ามีภัยเฉพาะหน้า เพราะเป็นหนทางที่พวกโจรชุมนุมอยู่.

ท่านกล่าวอธิบายคำนี้ไว้ว่า “พ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก มีพวกล้นน้อย เว้นทางที่มีภัยเฉพาะหน้า **ฉันท**, ผู้ต้องการจะเป็นอยู่ ย่อมเว้นยาพิษอันร้ายแรง **ฉันท**, ฤๅษีผู้บัณฑิต ควรเว้นกรรมชั่วทั้งหลายแม้มีประมาณน้อยเสีย **ฉันท**.”

ในกาลจบเทศนา ฤๅษีเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลาย.

พระธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์แก่มหาชนผู้มาประชุม ดังนี้แล.

เรื่องมหาธนวานิช จบ.

๘. เรื่องนายพรานกุกกุกมิตร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนายพรานชื่อกุกกุกมิตร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“ปาณิมิ เจ วโณ นาสส” เป็นต้น.

[ธิดาเศรษฐีรักพรานกุกกุกมิตร]

ได้ยินว่า ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ เจริญวัยแล้ว เพื่อประโยชน์แก่การรักษา มารดาบิดาจึงมอบหญิงคนใช้ให้คนหนึ่ง
ให้อยู่ในห้องบนปราสาท ๗ ชั้น

ในเวลาเย็นวันหนึ่ง แลไปในระหว่างถนน ทางหน้าต่าง เห็นนายพรานคนหนึ่งชื่อกุกกุกมิตร ผู้ถือบ่วง ๕๐๐ และหลาว ๕๐๐
ฆ่าเนื้อทั้งหลายเลี้ยงชีพ ฆ่าเนื้อ ๕๐๐ ตัวแล้ว บรรทุกเกวียนใหญ่ให้เต็มไปด้วยเนื้อสัตว์เหล่านั้น นั่งบนแอกเกวียน เข้าไปสู่
พระนครเพื่อต้องการจะขายเนื้อ

เป็นผู้มีจิตปฏิบัติในนายพรานนั้น ให้บรรณาการในมือหญิงคนใช้ ส่งไปว่า

“เจ้าจงไป จงให้บรรณาการแก่บุรุษนั้น รู้เวลาไป (ของเขา) แล้วจงมา.”

หญิงคนใช้ไปแล้ว ให้บรรณาการแก่นายพรานนั้นแล้ว ถามว่า “ท่านจักไปเมื่อไร?”

นายพรานตอบว่า “วันนี้เราขายเนื้อแล้ว จักออกไปโดยประตูชื่อนั้นแต่เช้าเทียว.”

หญิงคนใช้ฟังคำที่นายพรานนั้น บอกแล้ว กลับมาบอกแก่นาง.

[ธิดาเศรษฐีลอบหนีไปกับนายพราน]

ธิดาเศรษฐีรวบรวมผ้าและอาหารอันควรแก่ความเป็นของตนควรถือเอา

นุ่งผ้าเก่า ถือหม้อออกไปแต่เช้าตรู่ เหมือนไปสู่ทำนากับพวกนางทาสี ถึงที่นั้นแล้ว ได้ยินคอยการมาของนายพรานอยู่.

เมื่อนายพรานก็ขับเกวียนออกไปแต่เช้าตรู่.

ฝ่ายนางก็เดินตามหลังนายพรานนั้นไป.

เขาเห็นนางจึงพูดว่า “ข้าพเจ้าไม่รู้จักเจ้าว่า ‘เป็นธิดาของผู้ชื่อนั้น,’ แน่แม่ เจ้าอย่าตามฉันไปเลย.”

นางตอบว่า “ท่านไม่ได้เรียกฉันมา, ฉันมาตามธรรมดาของตน, ท่านจงนั่ง ขับเกวียนของตนไปเถิด.”

เขาห้ามนางแล้วๆ เล่าๆ ทีเดียว.

ครั้นนางพูดกับเขาว่า “อันการห้ามสิริอันมาสู่สำนักของตนย่อมไม่ควร”

นายพรานทราบการมาของนางเพื่อตนโดยไม่สงสัยแล้ว ได้อุ้มนางขึ้นเกวียนไป.

มารดาบิดาของนางให้คนหาช้างโน้นข้างนี้ก็ไม่มีพบ สำคัญว่า “นางจักตายเสียแล้ว” จึงทำภัตเพื่อผู้ตาย^๑.

๑ ทำบุญเลี้ยงพระแล้วอุทิศผลบุญไปให้ผู้ตาย.

แม่นางอาศัยการอยู่ร่วมกับนายพรานนั้น คลอดบุตร ๗ คนโดยลำดับ
ลูกบุตรเหล่านั้นผู้เจริญวัยเติบโตแล้ว ด้วยเครื่องผูกคือเรือน^๑.

[กุกกุมิตรอาฆาตในพระพุทธเจ้า]

ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นนายพรานกุกกุมิตรกับบุตรและสะใภ้
เข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญว่า “นั่นเหตุอะไรหนอแล?”

ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโศดาปัตติมรรคของชนเหล่านั้นแล้ว

ทรงถือบาตรและจีวร ได้เสด็จไปที่บ่วงคักของนายพรานนั้นแต่เช้าตรู่.

วันนั้นแม่เนื้อสักตัวหนึ่งก็ได้ติดบ่วง.

พระศาสดาทรงแสดงรอยพระบาท ที่ใกล้บ่วงของเขาแล้ว ประทับนั่งในไต้ร่มพุ่มไม้พุ่มหนึ่งข้างหน้า.

นายพรานกุกกุมิตรถือธนูไปสูที่ดักบ่วงแต่เช้าตรู่ ตรวจดูบ่วงจำเดิมแต่ต้น ไม่พบเนื้อแม่ตัวเดียวซึ่งติดบ่วง
ได้เห็นรอยพระบาทของพระศาสดาแล้ว.

ที่นั่น เขาได้ดำริฉะนี้ว่า “ใครเที่ยวปล่อยเนื้อตัวติด (บ่วง) ของเรา.”

เขาผูกอาฆาตในพระศาสดา เมื่อเดินไปก็พบพระศาสดาประทับนั่งที่โคนพุ่มไม้ คิดว่า
“สมณะองค์นี้ปล่อยเนื้อของเรา, เราจักฆ่าสมณะนั้นเสีย.” ดังนี้แล้ว ได้ไถ่ธนู.

พระศาสดาให้ไถ่ธนูได้ (แต่) ไม่ให้ยิง (ธนู) ไปได้.

เขาไม่อาจทิ้งเพื่อปล่อยลูกศรไป ทั้งลดลง มีสีข้างทั้ง ๒ ปานดังจะแตก มีน้ำลายไหลออกจากปาก
เป็นผู้อ่อนเพลีย ได้ยี่น (ชื่อ) อยู่แล้ว.

ครั้งนั้น พวกบุตรของเขาไปเรือนพูดกันว่า “บิดาของเราล่าช้าอยู่, จักมีเหตุอะไรหนอ?”

อันมารดาส่งไปว่า “พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไปสู่สำนักของบิดา.”

ต่างก็ถือธนูไปเห็นบิดายืนอยู่เช่นนั้น คิดว่า “ผู้นี้จักเป็นปัจจามิตรของบิดาพวกเรา,”

ทั้ง ๗ คนไถ่ธนูแล้ว ได้ยี่นอยู่ เหมือนกับบิดาของพวกเขายืนแล้ว เพราะอาณูภาพแห่งพระพุทธเจ้า.

[กุกกุมิตรเลิกอาฆาตในพระพุทธเจ้า]

ลำดับนั้น มารดาของพวกเขาคิดว่า “ทำไมหนอแล? บิดา (และ) บุตรจึงล่าช้าอยู่” ไปกับลูกสะใภ้ ๗ คน
เห็นชนเหล่านั้นยืนอยู่อย่างนั้น คิดว่า “ชนเหล่านี้ยี่นไถ่ธนูต่อใครหนอแล?” แลไป ก็เห็นพระศาสดา
จึงประคองแขนทั้ง ๒ ร้องลั่นขึ้นว่า “พวกท่านอย่ายิงบิดาของเราให้พินาศ, พวกท่านอย่ายิงบิดาของเราให้พินาศ.”

นายพรานกุกกุมิตรได้ยี่นเสียงนั้นแล้ว คิดว่า

“เราฉิบหายแล้วหนอ, นัยว่า ผู้นั้นเป็นพ่อตาของเรา, ตายจริง เราทำกรรมหนัก.”

แม้พวกบุตรของเขาก็คิดว่า “นัยว่า ผู้นั้นเป็นตาของเรา, ตายจริง เราทำกรรมหนัก.”

๑ จัดแจงแต่งงานให้มีเหย้าเรือน

นายพรานกุกกุกุมิตร เข้าไปตั้งเมตตาคิดไว้ว่า “คนนี้เป็นพ่อตาของเรา.”

แม้พวกบุตรของเขาก็เข้าไปตั้งเมตตาคิดว่า “คนนี้เป็นตาของพวกเรา.”

ขณะนั้น ธิดาเศรษฐีผู้มารดาของพวกเขาพูดว่า “พวกเจ้าจงทิ้งธนูเสียโดยเร็วแล้วให้บิดาฉันอดโทษ.”

[เขาทั้งหมดสำเร็จโสดาปัตติผล]

พระศาสดา ทรงทราบจิตของเขาเหล่านั้นอ่อนแล้ว จึงให้ลดธนูลงได้.

ชนเหล่านั้นทั้งหมด ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ให้พระองค์อดโทษว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงอดโทษแก่ข้าพระองค์” ดังนี้แล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสอนุพุพิกถาแก่พวกเขา.

ในเวลาจบเทศนา นายพรานกุกกุกุมิตรพร้อมทั้งบุตรสะเก้ มีตนเป็นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปสู่วิหารภายหลังภัต.

ลำดับนั้น พระอานนทเถระทูลถามพระองค์ว่า “วันนี้ พระองค์เสด็จไปไหน? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. ไปสำนักของกุกกุกุมิตร อานนท.

พระอานนท. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นายพรานกุกกุกุมิตร พระองค์ทำให้เป็นผู้ไม่ทำกรรมคือปาณาติบาตแล้วหรือ?
พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เออ อานนท นายพรานกุกกุกุมิตรนั้นมีตนเป็นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ในศรัทธาอันไม่คลอนแคลน
เป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ ๓ เป็นผู้ไม่ทำกรรมคือปาณาติบาตแล้ว.

พวกภิกษุกราบทูลว่า “แม้ภริยาของเขามีมิใช่หรือ? พระเจ้าข้า “

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, นางเป็นกุมาริกาในเรือนของผู้มีตระกูลเที่ยว บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.”

[พระโสดาบันไม่ทำบาป]

พวกภิกษุสนทนากันว่า “ได้ยินว่า ภริยาของนายพรานกุกกุกุมิตร บรรลุโสดาปัตติผลในกาลที่ยังเป็นเด็กหญิงนั้นแล
แล้วไปสู่เรือนของนายพรานนั้น ได้บุตร ๗ คน,

นางอันสามีสั่งตลอดกาลเท่านั้นว่า ‘หล่อนจงนำธนูมา นำลูกศรมา นำหอกมา นำหลาวมา นำข่าขามา,’ ได้ให้สิ่งเหล่านั้นแล้ว,
นายพรานนั้น ถือเครื่องประหารที่นางให้ไปทำปาณาติบาต; แม้พระโสดาบันทั้งหลายยังทำปาณาติบาตอยู่หรือหนอ?”

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้.” ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พระโสดาบันย่อมไม่ทำปาณาติบาต, แต่นางได้ทำอย่างนั้น ด้วยคิดว่า ‘เราจักทำตามคำสามี,’

จิตของนางไม่มีเลยว่ ‘สามีนั้นจงถือเอาเครื่องประหารนี้ไปทำปาณาติบาต;

จริงอยู่ เมื่อแผลในฝ่ามือไม่มี ยาพิษนั้นก็ไม้อาจจะให้โทษ^๑ แก่ผู้ถือยาพิษได้ **ฉันท**,

๑ อนุพหิตุ์ แปลว่า ตามใหม่.

ชื่อว่าบาบย้อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาบ แม้นำเครื่องประหารทั้งหลายมีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีกุศลเจตนา **ฉันนั้นเหมือนกัน,** ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ถ้าแผลไม่พียงมีในฝ่ามือไซ้, บุคคลพียงนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้,
เพราะยาพิษย้อมไม่ซึมเข้าไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล **ฉันใด,**
บาบย้อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่ **ฉันนั้น.**”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นาสส** แปลว่า ไม่มีพียงมี.

บทว่า **หเรยย** แปลว่า พียงอาจนำไปได้.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

แก้ว่า “เพราะยาพิษไม่ซึมไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล”

จริงอยู่ ยาพิษย้อมไม่อาจซึมซาบเข้าสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล **ฉันใด,**

ชื่อว่าบาบ ย้อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาบ แม้นำเครื่องประหารทั้งหลายมีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีกุศลเจตนา **ฉันนั้นเหมือนกัน,** แท้จริง บาบย้อมไม่ติดตามจิตของบุคคลนั้น เหมือนยาพิษไม่ซึมเข้าไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผลฉะนั้น ดังนี้แล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

[บุรพกรรมของกุกกุกมิตรพร้อมด้วยบุตรและลูกสะใภ้]

โดยสมัยอื่น พวกภิกษุสนทนากันว่า

“อะไรหนอแล เป็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรค ของนายพรานกุกกุกมิตร ทั้งบุตร และลูกสะใภ้?

นายพรานกุกกุกมิตรนี้ เกิดในตระกูลของนายพรานเนื้อ เพราะเหตุอะไร?”

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้.” ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล หมู่ชนจัดสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระกัสสปทสพล กล่าวกันอย่างนี้ว่า

“อะไรหนอ จักเป็นดินเหนียว?, อะไรหนอ จักเป็นน้ำเชื้อ แห่งเจดีย์นี้?”

[การสร้างเจดีย์ในสมัยก่อน]

ที่นั่น พวกเขาได้มีปริวิตกนี้ว่า “หรดาล^๑ และมโนสิลา^๒ จักเป็นดินเหนียว, น้ำมันงาจักเป็นน้ำเชื้อ.”

พวกเขาตำหรดาลและมโนสิลาแล้ว ผสมกับน้ำมันงา ก่อด้วยอิฐ ปิดด้วยทองคำ แล้วเขียนลวดลายข้างใน.

แต่ที่ मुखภายนอกมีอิฐเป็นทองทั้งแห่งเทียว.

๑ หรดาล ของอย่างหนึ่ง เป็นก้อนสีเหลือง ใช้ฝนทำรงเขียนหนังสือ และทำสีเหลือง.

๒ มโนสิลา สีลาอ่อนที่ย่อยให้ละเอียดผสมเป็นสีอื่นได้.

อิฐแผ่นหนึ่งๆ ได้มีค่าแสนหนึ่ง.

พวกเขา เมื่อเจตีย์สำเร็จแล้ว จนถึงกาลจะบรรจุพระธาตุ คิดกันว่า

“ในกาลบรรจุพระธาตุ ต้องการทรัพย์มาก, พวกเราจักทำใครหนอแล ให้เป็นหัวหน้า?”

[แย่งกันเป็นหัวหน้าในการบรรจุพระธาตุ]

ขณะนั้น เศรษฐีบ้านนอกคนหนึ่ง กล่าวว่า “ข้าพเจ้า จักเป็นหัวหน้า” ได้ใส่เงินโกฏิ ๑ ในที่บรรจุพระธาตุ.

ชาวแวนแคว้นเห็นกริยานั้น ดิเตียนว่า “เศรษฐีในกรุงนี้ ย่อมรวบรวมทรัพย์ไว้ถ้อยเดียว, ไม่อาจเป็นหัวหน้าในเจตีย์เห็นปานนี้ได้, ส่วนเศรษฐีบ้านนอก ใส่ทรัพย์โกฏิ ๑ เป็นหัวหน้าทีเดียว.”

เศรษฐีในกรุงนั้น ได้ยินถ้อยคำของชนเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า “เราจักให้ทรัพย์ ๒ โกฏิแล้วเป็นหัวหน้า” ได้ให้ทรัพย์ ๒ โกฏิแล้ว.

เศรษฐีบ้านนอก จึงคิดว่า “เราเองจักเป็นหัวหน้า” ได้ให้ทรัพย์ ๓ โกฏิ.

ครั้นเศรษฐีทั้ง ๒ ได้เพิ่มทรัพย์กันด้วยอาการอย่างนั้น^๑, เศรษฐีในกรุง ได้ให้ทรัพย์ ๘ โกฏิแล้ว.

ส่วนเศรษฐีบ้านนอก มีทรัพย์ ๙ โกฏิเท่านั้นในเรือน.

เศรษฐีในกรุงมีทรัพย์ ๔๐ โกฏิ.

เพราะฉะนั้น เศรษฐีบ้านนอก จึงคิดว่า “ถ้าเราให้ทรัพย์ ๙ โกฏิไซ้, เศรษฐีนี้จักกล่าวว่า “เราจักให้ ๑๐ โกฏิ,” เมื่อเป็นเช่นนั้น ความหมดทรัพย์ประมาณเท่านี้. และเราทั้งลูกและเมียจักเป็นทาสของเจตีย์” ดังนี้แล้ว พากุบุตรทั้ง ๗ คน ลูกสะใภ้ ๗ คน และภริยา มอบแก่เจตีย์พร้อมกับตน.

[เศรษฐีบ้านนอกได้เป็นหัวหน้า]

ชาวแวนแคว้นทำเศรษฐีบ้านนอกนั้นให้เป็นหัวหน้า ด้วยอ้างว่า

“ชื่อว่าทรัพย์ ใครๆ ก็อาจให้เกิดขึ้นได้, แต่เศรษฐีบ้านนอกนี้ พร้อมทั้งบุตรและภริยา มอบตัว (เฉพาะเจตีย์), เศรษฐีนี้แหละจงเป็นหัวหน้า.”

ชนทั้ง ๑๖ คนนั้น ได้เป็นทาสของเจตีย์ด้วยประการฉะนี้.

แต่ชาวแวนแคว้นได้ทำพวกเขาให้เป็นไท.

แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกเขาปฏิบัติเจตีย์นั้นแล ดำรงอยู่ตลอดอายุ จุตจากอัทธานั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก.

เมื่อชนเหล่านั้น อยู่ในเทวโลกตลอดพุทธันดร ๑ ในพุทธูปาบทนี้ ภริยาจุตจากเทวโลกนั้น บังเกิดเป็นธิดาเศรษฐีในกรุงราชคฤห์.

[คติของผู้ไม่เห็นสังขจะไม่แน่นอน]

๑ เหว่ วฑฒตวา เป็นกริยาประธานนัย.

นางยังเป็นเด็กหญิงเที่ยว บรรลุโสตาปัตติผลแล้ว.

ก็ชื่อว่าปฏิสนธิของสัตว์ผู้ยังไม่เห็นสัจจะ เป็นคตธรรมหยาบ เพราะฉะนั้น สามีนางจึงเวียนกลับไปเกิดในสกุลพรานเนื้อ.

ความเสียดทานก่อน ได้ครอบงำธิดาของเศรษฐี พร้อมกับการเห็นนายพรานกุกกุกุมิตรนั้นแล.

จริงอยู่ แม้พระผู้มีพระภาค ก็ตรัสคำนี้ไว้ว่า

“ความรักนั้น ย่อมเกิด เพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ อย่างนี้ คือ
เพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑
จุดดอกบัวเกิดในน้ำ (เพราะอาศัยเปลือกตมและน้ำ) ฉะนั้น.”

ธิดาของเศรษฐีนั้น ได้ไปสู่ตระกูลของนายพรานเนื้อเพราะความเสียดทานในปางก่อน,

แม้พวกบุตรของนางก็จืดจากเทวโลก ถือปฏิสนธิในท้องของนางนั้นแล.

แม้เหล่าลูกสะใภ้ของนาง บังเกิดในที่นั้นๆ เจริญวัยแล้ว ได้ไปสู่เรือนของชนเหล่านั้นนั้นแหละ.

ชนเหล่านั้นทั้งหมด ปฏิบัติเจตีย์ในกาลนั้น ด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงได้บรรลุโสตาปัตติผล ด้วยอานุภาพแห่งกรรมนั้น ดังนี้แล.

เรื่องนายพรานกุกกุกุมิตร จบ.

๙. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกเกะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนายพรานสุนัขชื่อโกเกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“โย อปฺปทฺถุสฺส นรฺสฺส ทฺสฺสตี” เป็นต้น.

[นายพรานพบพระเถระเที่ยวบิณฑบาต]

ได้ยินว่า เวลาเช้าวันหนึ่ง นายพรานนั้นถือธนู มีสุนัขห้อมล้อมออกไปป่า พบภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง
กำลังเที่ยวบิณฑบาตในระหว่างทาง โกรธแล้ว พยายามคิดว่า “เราพบคนกาฬกณิณี, วันนี้จักไม่ได้สิ่งอะไรเลย” ดังนี้ จึงหลีกไป.
ฝ่ายพระเถระเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้าน ทำภักติกแล้วจึงกลับไปสู่วิหารอีก.

[นายพรานให้สุนัขกัดพระเถระ]

ฝ่ายนายพรานนอกนี้ เที่ยวไปในป่าไม่ได้อะไรๆ เมื่อกลับมา ก็พบพระเถระอีก จึงคิดว่า
“วันนี้ เราพบคนกาฬกณิณีแล้ว ไปป่าจึงไม่ได้อะไรๆ, บัดนี้เธอได้มาเผชิญหน้าของเราแม่อีก,
เราจักให้สุนัขทั้งหลายกัดพระรูปนั้นเสีย” ดังนี้แล้ว จึงให้สัญญาณปล่อยสุนัขไป.

พระเถระอ้อนวอนว่า “อุบาสก ท่านอย่าทำอย่างนั้น.”

เขาร้องบอกว่า “วันนี้ ข้าพเจ้าไม่ได้อะไร เพราะประสบท่าน, ท่านก็มาประสบข้าพเจ้าแม่อีก, ข้าพเจ้าจักให้สุนัขกัดท่าน”
ดังนี้แล้ว จึงยุสุนัข (ให้กัด).

พระเถระรีบขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งโดยเร็ว นั่งในที่สูงชั่วบุรุษหนึ่ง.

สุนัขทั้งหลายก็พากันล้อมต้นไม้ไว้.

[นายพรานแทงพระเถระ]

นายโกเกะไปแล้ว ร้องบอกว่า “ท่านแม่ขึ้นต้นไม้ก็ไม่มีความพ้นไปได้” ดังนี้แล้ว จึงแทงพื้นเท้าของพระเถระด้วยปลายลูกศร.

พระเถระได้แต่อ้อนวอนว่า “ขอท่านอย่าทำเช่นนั้น.”

นายโกเกะนอกนี้ไม่คำนึงถึงคำอ้อนวอนของท่าน กลับแทงกระหน่ำใหญ่.

พระเถระเมื่อพื้นเท้าข้างหนึ่งถูกแทงอยู่ จึงยกเท้าขึ้นขึ้นเสีย.

นายโกเกะไม่คำนึงถึงคำอ้อนวอนของพระเถระ แทงพื้นเท้าทั้ง ๒ แล้วด้วยอาการอย่างนี้เทียว.

สรีระของพระเถระได้เป็นประจุกฎกรรมด้วยคบเพลิง.

ท่านเสวยเวทนาไม่สามารถจะคุมสติไว้ได้, จีวรที่ท่านห่มแม้หลุดลงก็กำหนดไม่ได้.

จีวรนั้น เมื่อตกลง ก็ตกลงมาคลุมนายโกเกะ (นั่นแหละ) ตั้งแต่ศีรษะทีเดียว.

[ฝูงสุนัขข่มกัตนายพราน]

เหล่าสุนัขข่มกัตนายพรานเข้าไปในระหว่างจิวร ด้วยสำคัญว่า “พระเถระตกลงมา” ดังนี้แล้วก็ข่มกัตนายพรานเจ้าของๆ ตน ทำให้เหลืออยู่เพียงกระดุก.

สุนัขทั้งหลายออกมาระหว่างจิวรแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ภายนอก.

ที่นั่น พระเถระจึงหักกิ่งไม้แห้งกิ่งหนึ่งขว้างสุนัขเหล่านั้น.

เหล่าสุนัขเห็นพระเถระแล้ว รู้ว่า “พวกตัวกัตนายพรานเอง” จึงหนีเข้าป่า.

[พระเถระสงสัยในศีลและสมณภาพของตน]

พระเถระเกิดความสงสัยขึ้นว่า “บุรุษนั้นเข้าสู่ระหว่างจิวรของเราฉิบหายแล้ว, ศีลของเราไม่ต่างพริ้วหรือหนอ?”

ท่านลงจากต้นไม้แล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเรื่องราวนี้ตั้งแต่ต้นแล้ว ทูลถามว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น อาศัยจิวรของข้าพระองค์ฉิบหายแล้ว,

ศีลของข้าพระองค์ไม่ต่างพริ้วแลหรือ? สมณภาพของข้าพระองค์ยังมีอยู่แลหรือ?”

[พระศาสดาทรงรับรองศีลและสมณภาพ]

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพระเถระนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุ ศีลของเธอไม่ต่างพริ้ว, สมณภาพของเธอยังมีอยู่, เขาประทุษร้ายต่อเธอผู้ไม่ประทุษร้าย จึงถึงความพินาศ,

ทั้งนี้ มิใช่แต่ในบัดนี้อย่างเดียวเท่านั้น, แม้ในอดีตกาล เขาก็ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน”

ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

[บุรพกรรมของนายพราน]

“...ดังได้สดับมา ในอดีตกาล หมอผู้หนึ่งเที่ยวไปถึงหมู่บ้าน เพื่อต้องการประกอบเวชกรรม ไม่ได้กรรมอะไร

อันความหิวรบกวนแล้ว ออกไปพบเด็กๆ เป็นอันมาก กำลังเล่นอยู่ที่ประตูบ้าน จึงคิดว่า

“เราจักให้ลูกเด็กเหล่านี้แล้วรักษา ก็จักได้อาหาร” ดังนี้แล้ว จึงแสดงงูอนชูศิระชะไนโพรงไม้แห้งหนึ่ง บอกว่า

“แม่เจ้าเด็กผู้เจริญทั้งหลาย นั่นลูกนกสาธิกา. พวกเจ้าจงจับมัน.”

ทันใดนั้น เด็กน้อยคนหนึ่ง จับงูที่คอดอย่างมันดึงออกมา รู้ว่ามันเป็นงู จึงร้องขึ้น สลัดไปบนกระหม่อมของหมอผู้ยืนอยู่ไม่ไกล.

งูรัดก้านคอหมอกัดอย่างถนัด ให้ถึงความสิ้นชีวิตในที่นั่นเอง.

นายโกกะพรานสุนัขนี้ แม้ในกาลก่อนก็ประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่ประทุษร้าย ถึงความพินาศแล้วอย่างนี้เหมือนกัน...”

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑ อากาโรที่ไปพร้อมๆ กันโดยเร็ว เช่น วิ่งกรูกันไป.

“ผู้ใด ประทุษร้ายต่อรชนผู้ไม่ประทุษร้าย ผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสจุนเจิม,
บาบย่อมกลับถึงผู้นั้นซึ่งเป็นคนพาลนั่นเอง
เหมือนธูลิอันละเอียด ที่เขาชัณฑวนลมไปฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปทฺตฺตฺส** คือผู้ไม่ประทุษร้ายต่อตนหรือต่อสรรพสัตว์.

บทว่า **นรฺตฺส** ได้แก่ สัตว์.

บทว่า **ทฺสฺสตี** แปลว่า ย่อมประพฤติผิด.

บทว่า **สุทฺตฺส** คือ ผู้ไม่มีความผิดเลย.

แม้คำว่า **โปสฺส** นี้ ก็เป็นชื่อของสัตว์นั่นเอง โดยอาการอื่น.

บทว่า **อนฺจคณฺตฺส** คือผู้ไม่มีกิเลส.

คำว่า **ปจฺเจตี** ตัดบทเป็น ปฏิ-เอติ (แปลว่า ย่อมกลับถึง).

บทว่า **ปฏิวาทํ** เป็นต้น ความว่า ธูลิที่ละเอียด อันบุรุษผู้หนึ่งชัณฑวนลมด้วยความเป็นผู้ใคร่ประหารคนผู้ยืนอยู่ในที่เหนือลม
ย่อมกลับถึงบุรุษนั่นเอง คือตกลงที่เบื้องบนของผู้ชัณฑวนลมไปนั่นเอง **ฉนฺตี**,
บุคคลใด เมื่อให้การประหารด้วยฝ่ามือ เป็นต้น ชื่อว่าย่อมประทุษร้ายต่อบุรุษผู้ไม่ประทุษร้าย,
บาบนั้นเมื่อให้ผลในปัจจุบันนี้ หรือในอนาคตทั้งหลายมีนรก เป็นต้น ในภพหน้า ชื่อว่าย่อมกลับถึงบุคคลนั้นแหละ
ผู้เป็นพาล ด้วยสามารถวิบากทุกข์ **ฉนฺตี** เหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ดำรงอยู่ในพระอรหัตผล.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกเกะ จบ.

๑๐. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อติสสผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “คพกเมเก อุปปชชนติ” เป็นต้น.

[พระเจ้าปเสนทิโกศลส่งแก้วให้นายช่างเจียรไน]

ได้ยินว่า พระเถระนั้นฉัน (ภัต) อยู่ในสกุลของนายมณีการผู้หนึ่งสิ้น ๑๒ ปี.

ภรรยาและสามีในสกุลนั้นตั้งอยู่ในฐานะเพียงมารดาและบิดา ปฏิบัติพระเถระแล้ว.

อยู่มาวันหนึ่ง นายมณีการกำลังนั่งหันเนื้อข้างหน้าพระเถระ.

ในขณะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงส่งแก้วมณีดวงหนึ่งไป ด้วยรับสั่งว่า “นายช่างจงขัดและเจียรไนแก้วมณีนี้แล้วส่งมา.”

นายมณีการรับแก้วนั้นด้วยมือทั้งเปื้อนโลหิต วางไว้บนเตียงแล้ว ก็เข้าไปข้างในเพื่อล้างมือ.

[แก้วมณีหายนายช่างสืบหาคนเอาไป]

ก็ในเรือนนั้น นกกระเรียนที่เขาเลี้ยงไว้มีอยู่.

นกนั้นกลืนกินแก้วมณีนั้น ด้วยสำคัญว่าเนื้อ เพราะกลืนโลหิต เมื่อพระเถระกำลังเห็นอยู่เที่ยว.

นายมณีการมาแล้ว เมื่อไม่เห็นแก้วมณีจึงถามภริยา ธิดาและบุตรโดยลำดับว่า “พวกเจ้าเอาแก้วมณีไปหรือ?”

เมื่อชนเหล่านั้นกล่าวว่า “มิได้เอาไป” จึงคิดว่า “(ชะรอย) พระเถระจักเอาไป” จึงปรึกษากับภริยาว่า “แก้วมณี (ชะรอย) พระเถระจักเอาไป”

ภริยาบอกว่า “แน่ นาย นายอย่ากล่าวอย่างนั้น. ดิฉันไม่เคยเห็นโทษอะไรๆ ของพระเถระเลยตลอดกาลประมาณเท่านี้, ท่านยอมไม่ถือเอาแก้วมณี (แน่นอน).”

นายมณีการถามพระเถระว่า “ท่านครับ ท่านเอาแก้วมณีในที่นี่ไปหรือ?”

พระเถระ. เราไม่ได้ถือเอาดอก อุบาสก.

นายมณีการ. ท่านครับ ในที่นี่ไม่มีคนอื่น, ท่านต้องเอาไปเป็นแน่, ขอท่านจงให้แก้วมณีแก่ผมเถิด.

เมื่อพระเถระนั้นไม่รับ, เขาจึงพูดกับภริยาว่า “พระเถระเอาแก้วมณีไปแน่, เราจักบีบคั้นถามท่าน.”

ภริยาตอบว่า “แน่ นาย นายอย่าให้พวกเราฉิบหายเลย, พวกเราเข้าถึงความเป็นทาสเสียยังประเสริฐกว่า, ก็การว่ากล่าวพระเถระผู้เห็นปานนี้ไม่ประเสริฐเลย.”

[ช่างแก้วทำโทษพระติสสเถระเพราะเข้าใจผิด]

นายช่างแก้วนั้นกล่าวว่า “พวกเราทั้งหมดด้วยกัน เข้าถึงความเป็นทาส ยังไม่เท่าค่าแก้วมณี” ดังนี้แล้ว จึงถือเอาเชือก พันศีรษะพระเถระชั้นด้วยท่อนไม้.

โลหิตออกจากศีรษะหูและจมูกของพระเถระ.

ตาทั้ง ๒ ได้ถึงอาการทะเล้น^๑ออก.

ท่านเจ็บปวด^๒มาก ก็ล้มลง ณ ภาคพื้น.

นกกะเรียนมาด้วยกลืนโลหิต ตีมีกินโลหิต.

[ช่างแก้วตะนกกะเรียนตายแล้วจึงทราบความจริง]

ขณะนั้น นายมณีการจึงตะมนด้วยเท้าแล้วเข้าไปพลางกล่าวว่า “มึงจะทำอะไรหรือ?”

ด้วยกำลังความโกรธที่เกิดขึ้นในพระเถระ.

นกกะเรียนนั้นล้มลงตายด้วยการเตะที่เดียวเท่านั้น.

พระเถระเห็นนกนั้น จึงกล่าวว่า “อุบาสก ท่านจงผ่อนเชือกพันศีรษะของเราให้หย่อนก่อนแล้ว จงพิจารณาคุณนกกะเรียนนี้ (ว่า) ‘มันตายแล้วหรือยัง?’” ลำดับนั้น นายช่างแก้วจึงกล่าวกะท่านว่า “แม้ท่านก็จักตายเช่นนกนั้น.”

พระเถระตอบว่า “อุบาสก แก้วมณีนั้น อันนกกินกินแล้ว, หากนกกินจักไม่ตายไซ้, ข้าพเจ้าแม้จะตาย ก็จักไม่บอกแก้วมณีแก่ท่าน.”

[ช่างแก้วได้แก้วมณีคืนแล้วขอขมาพระติสสเถระ]

เขาแหงะท้องนกกินพบแก้วมณีแล้ว งงงันอยู่ มีใจสลด หมอบลงใกล้เท้าของพระเถระ กล่าวว่า “ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอดโทษแก่ผม, ผมไม่รู้ที่อยู่ ทำไปแล้ว.”

พระเถระ. อุบาสก โทษของท่านไม่มี, ของเราก็มไม่มี, มีแต่โทษของวิภูฏะเท่านั้น. เราอดโทษแก่ท่าน.

นายมณีการ. ท่านครับ หากท่านอดโทษแก่ผมไซ้, ท่านจงนั่งรับภิกษาในเรือนของผมตามท่านองเถิด.

[พระเถระเห็นโทษของการเข้าชายนเรือน]

พระเถระกล่าวว่า “อุบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราจักไม่เข้าไปภายในชายนเรือนของผู้อื่น

เพราะว่าเป็นโทษแห่งการเข้าไปภายในเรือนโดยตรง,

ตั้งแต่นั้นไป เมื่อเท้าทั้งสองยังเดินไปได้ เราจักยืนที่ประตูเรือนเท่านั้น รับภิกษา” ดังนี้แล้ว สมทานบุตรงค์กล่าวคาถานี้ว่า

๑ ตาโปนออก

๒ เวทนาปวดโต ถึงซึ่งเวทนา.

“ภัตในททุกสกุลๆ ละนิตหนอย อันเขาหุงไว้เพื่อบุณิ
เราจักเที่ยวไปด้วยปลีแข้ง, กำล้งแข้งของเรายังมีอยู่.”

ก็แล พระเถระ ครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว ต่อกาลไม่นานนักก็ปรินิพพานด้วยพยาธิ^๑นั้นนั่นเอง.

[คนทำบาปกับคนทำบุญมีคติต่างกัน]

นกกะเรียนได้ถือปฏิสนธิในท้องแห่งภริยาของนายช่างแก้ว.

นายช่างแก้วทำกาละแล้ว ก็บังเกิดในนรก.

ภริยาของนายช่างแก้วทำกาละแล้ว เกิดในเทวโลก เพราะความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยนในพระเถระ.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามอภิสังฆปรายภของชนเหล่านั้น กะพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเกิดในครรรค์, บางจำพวกทำกรรมลามก ย่อมเกิดในนรก, บางจำพวกทำกรรมดีแล้ว ย่อมเกิดในเทวโลก, ส่วนผู้ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ชนทั้งหลายบางพวก ย่อมเข้าถึงครรรค์. ผู้มีกรรมลามก ย่อมเข้าถึงนรก,
ผู้มีกรรมเป็นเหตุแห่งสุคติ ย่อมไปสวรรค์. ผู้ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน.”

[แก้อรธ]

ในบทเหล่านั้น ครรภมนุษย์เทียว พระศาสดาทรงประสงค์เอาในบทว่า **คพภ** นี้.

คำที่เหลือในคาถานี้มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น ฉะนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว จบ.

๑๑. เรื่องชน ๓ คน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชน ๓ คน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น อนตฺถิกุเช น สมฺพุทธมชฺฌเม” เป็นต้น.

[กาถูกไฟไหม้ตายในอากาศ]

ได้ยินว่า เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ภิกษุหลายรูป มาเพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เข้าไปสู่บ้านตำบลหนึ่ง เพื่อบิณฑบาต.

ชนชาวบ้านรับบาตรของภิกษุเหล่านั้นแล้ว นิมนต์ให้ลงในโรงฉัน ถวายข้าวยาคุและของเคี้ยว เมื่อรอเวลาบิณฑบาต นั่งฟังธรรมแล้ว.

ในขณะนั้น เปลวไฟลุกขึ้นจากเตาของหญิงสาวคนหนึ่ง ผู้หุงข้าวแล้วปรุงสุปะและพยัญชนะอยู่ ติดชายคา.

เสวียนหญ้าอันหนึ่งปลิวขึ้นจากชายคานั้น อันไฟไหม้อยู่ลอยไปสู่อากาศ.

ในขณะนั้น กาดัวหนึ่งบินมาทางอากาศ สอดคอเข้าไปในเสวียนหญ้านั้น อันเกลียวหญ้าพันแล้ว ไหม้ตกลงที่กลางบ้าน.

พวกภิกษุเห็นเหตุนี้ คิดว่า “โอ กรรมหนัก, ผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายจงดูอาการแปลกที่กาถึงแล้ว, เว้นพระศาสดาเสีย ใครจักรู้กรรมที่กานี้ทำแล้ว, พวกเราจักทูลถามกรรมของกานี้แก่พระศาสดา” ดังนี้แล้ว ก็พากันหนีไป.

[ภรรยาขายเรือถูกถ่วงน้ำ]

เมื่อภิกษุอีกพวกหนึ่ง โดยสารเรือไป เพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เรือได้หยุดนิ่งเฉยในกลางมหาสมุทร.

พวกมนุษย์พากันคิดว่า “คนกาฬกัณฐิพึงมีในเรือนี้” ดังนี้แล้ว จึงแจกสลาก (ให้จับ).

ก็ภรรยาของนายเรือ ตั้งอยู่ในปฐมวัย (กำลัง) นาคู สลากถึงแก่นางนั้น.

พวกมนุษย์พากันกล่าวว่า “จงแจกสลากอีก” แล้วให้แจกถึง ๓ ครั้ง.

สลากถึงแก่นางนั้นคนเดียวถึง ๓ ครั้ง.

พวกมนุษย์แลดูหน้านายเรือ (เป็นที่จะพูดว่า) “อย่างไรกัน? นายครับ”

นายเรือกล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่อาจให้มหาชนฉิบหาย เพื่อประโยชน์แก่นางนี้, พวกท่านจงทิ้งเธอในน้ำเถิด.”

นางนั้น เมื่อพวกมนุษย์จับจะทิ้งน้ำ กลัวต่อมรณภัย ได้ร้องใหญ่แล้ว.

นายเรือได้ยินเสียงร้องนั้น จึงกล่าวว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยอาการของนางนี้ (จะ) ฉิบหายเสีย (เปล่าๆ), พวกท่านจงเปลื้องเครื่องอาภรณ์ทั้งหมด ให้นางนุ่งผ้าเก่าผืนหนึ่งแล้วจงทิ้งนางนั้น.

ก็ข้าพเจ้าไม่อาจดูนางนั้น ผู้ล้อยอยู่เหนือน้ำได้, เพราะฉะนั้น พวกท่านจงเอากระออม^๑ ที่เติมด้วยทรายผูกไว้ที่คอแล้ว โยนลงไปเสียในสมุทรเถิด (ทำ) โดยประการที่ข้าพเจ้าจะไม่เห็นเขาได้.”

พวกมนุษย์เหล่านั้น ได้ทำตามนั้นแล้ว.

ปลาและเต่ารุมกินนางแม้นั้นในที่ตักนั่นเอง.

พวกภิกษุฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็คิดว่า “ใครคนอื่น เว้นพระศาสดาเสีย จักรู้กรรมของหญิงนั้นได้, พวกเราจะทูลถามกรรมของหญิงนั้นกะพระศาสดา” ถึงถิ่นที่ประสงค์แล้ว จึงพากันลงจากเรือลึกลงไป.

[ภิกษุ ๗ รูป อดอาหาร ๗ วันในถ้ำ]

ภิกษุ ๗ รูปอีกพวกหนึ่ง ไปจากปัจฉิมตชนบท เพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เวลาเย็น เข้าไปสู่วัดแห่งหนึ่ง แล้วถามถึงที่พัก.

ก็ในถ้ำแห่งหนึ่ง มีเตียงอยู่ ๗ เตียง, เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้ถ้ำนั้นแล นอนบนเตียงนั้นแล้ว, ตอนกลางคืน แผ่นหินเท่าเรือนยอดตกลงมาปิดประตูถ้ำไว้

พวกภิกษุเจ้าของถ้ำกล่าวว่า

“พวกเราให้ถ้ำนี้ถึงแก่ภิกษุอาศัยตุ้ละ, ก็แผ่นหินใหญ่นี้ได้ตั้งปิดประตูถ้ำเสียแล้ว. พวกเราจักนำแผ่นหินนั้นออก”

แล้วให้ประชุมพวกมนุษย์จากบ้าน ๗ ตำบลโดยรอบ แม้พยายามอยู่ ก็ไม่อาจยังแผ่นหินนั้นให้เขยื้อนจากที่ได้.

แม้พวกภิกษุผู้เข้าไป (อยู่) ในภายใน ก็พยายามเหมือนกัน.

แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ยังไม่อาจให้แผ่นหินนั้นเขยื้อนได้ตลอด ๗ วัน ได้เสวยทุกขีใหญ่แล้ว.

ในวันที่ ๗ แผ่นหินก็ได้กลับกลิ้งออกไปเอง.

พวกภิกษุออกไปแล้ว คิดว่า “บาปของพวกเรานี้ เว้นพระศาสดาเสียแล้ว ใครเล่าจักรู้ได้, พวกเราจักทูลถามพระศาสดา” ดังนี้แล้ว ก็พากันลึกลงไป.

[พวกภิกษุทูลถามถึงกรรมของตนและผู้อื่น]

ภิกษุเหล่านั้น มาบรรจบกันกับภิกษุพวกก่อนในระหว่างทาง รวมเป็นพวกเดียวกันเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว

นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง มีปฏิสนธารอันพระศาสดาทรงทำแล้ว (จึง) ทูลถามถึงเหตุที่ตนเห็นและที่ตนเสวยมาแล้วโดยลำดับ.

แม้พระศาสดาก็ตรัสพยากรณ์แก่ภิกษุเหล่านั้น โดยลำดับอย่างนี้.

[บุรพกรรมของกา]

“ภิกษุทั้งหลาย กานั้นได้เสวยกรรมที่ตนทำแล้วนั้นแหละโดยแท้.

ก็ในอดีตกาล ชวานาผู้หนึ่งในกรุงพาราณสี ฝึกโคของตนอยู่ (แต่) ไม่อาจฝึกได้.

๑ ภูมฺ ไท, กระออมน้ำ, หม้อ.

ด้วยว่าโคของเขานั้นเดินไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็นอนเสีย,
แม้เขาตีให้ลุกขึ้นแล้ว เดินไปได้หน่อยหนึ่ง ก็กลับนอนเสียเหมือนอย่างเดิมนั้นแล.

ชวานานั้น แม้พยายามแล้วก็ไม่อาจฝึกโคนั้นได้ เป็นผู้อันความโกรธครอบงำแล้ว จึงกล่าวว่า
'บัดนี้เจ้าจักนอนสบายตั้งแต่บัดนี้ไป' ดังนี้แล้ว ทำโคนั้นให้เป็นดุจฟอนฟาง พันคอโคนั้นด้วยฟางแล้วก็จุดไฟ.

โคถูกไฟคลอกตายในที่นั้นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย กรรมอันเป็นบาปนั้น อันกาทำแล้วในครั้งนั้น.

เขาหม้อยู่ในรถสี่นกาลนาน เพราะวิบากของกรรมอันเป็นบาปนั้น เกิดแล้วในกำเนิดกา ๗ ครั้ง
(ถูกไฟ) หม้อยตายในอากาศอย่างนี้แหละด้วยวิบากที่เหลือ."

[บุรพกรรมของภรรยานายเรือ]

"ภิกษุทั้งหลาย หญิงแม่นั้น เสวยกรรมที่ตนทำแล้วเหมือนกัน.

ก็ในอดีตกาล หญิงนั้นเป็นภรรยาแห่งคฤหบดีคนหนึ่งในกรุงพาราณสี
ได้ทำกิจทุกอย่างมีตักน้ำ ซ้อมข้าว ปรงอาหาร เป็นต้น ด้วยมือนางเอง.

สุนัขตัวหนึ่งของนางนั่งแลดูนางนั้น ผู้ทำกิจทุกอย่างอยู่ในเรือน.

เมื่อนางนำภัตไปนาก็ดี ไปป่าเพื่อต้องการวัตถุต่างๆ มีฟืนและผักเป็นต้นก็ดี สุนัขนั้นย่อมไปกับนางเสมอ.

พวกคนหนุ่มเห็นดังนั้น ย่อมเยาะเย้ยว่า 'แน่ะพ่อเว้ย พรานสุนัขออกแล้ว, วันนี้พวกเราจักกิน (ข้าว) กับเนื้อ'

นางขวยเขินเพราะคำพูดของพวกคนเหล่านั้น จึงประหารสุนัขด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นให้หนีไป.

สุนัขกลับแล้วก็ตามไปอีก.

ได้ยินว่า สุนัขนั้นได้เป็นสามีของนางในอัทธภาพที่ ๓; เหตุนั้น มันจึงไม่อาจตัดความรักได้.

จริงอยู่ ใครๆ ชื่อว่าไม่เคยเป็นเมียหรือเป็นผัวกัน ในสงสารมีที่สุดอันบุคคลไปตามไม่รู้แล้ว ไม่มีโดยแท้;
ถึงกระนั้น ความรักมีประมาณยิ่ง ย่อมมีในผู้ที่ปัญญาติกันในอัทธภาพไม่ไกล; เหตุนั้น สุนัขนั้นจึงไม่อาจละนางนั้นได้.

นางโกรธสุนัขนั้น เมื่อนำข้าวยาคุไปเพื่อสามีที่นา (จึง) ได้อาเอาเชือกใส่ไว้ในชายพกแล้วไป.

สุนัขไปกับนางเหมือนกัน.

นางให้ข้าวยาคุแก่สามีแล้ว ถือกระออม^๑เปล่าไปสู่ที่น้ำแห่งหนึ่ง บรรจุกระออมให้เต็มด้วยทรายแล้ว
ได้ทำเสียง (สัญญาณ) แก่สุนัขซึ่งยืนแลดูอยู่ในที่ใกล้.

สุนัขดีใจว่า นานแล้วหนอ เราได้ถ้อยคำที่ไพเราะในวันนี้, จึงกระดิกหางเข้าหานาง.

นางจับสุนัขนั้นอย่างมั่นที่คอแล้ว จึงเอาปลายเชือกข้างหนึ่งผูกกระออมไว้ เอาปลายเชือกอีกข้างหนึ่งผูกที่คอสุนัข
ผลักกระออมให้กลิ้งลงน้ำ.

๑ กระออม กะละออม ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ยาชัน รูปคล้ายกระบุง ไม่มีคอ ใช้ใส่น้ำ

สุนัขตามกระออมไปตกลงน้ำ ก็ได้ทำกาละในน้ำนั่นเอง.

นางนั้นหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลนาน เพราะวิบากของกรรมนั้น ด้วยวิบากที่เหลือ จึงถูกเขาเอากระออมเต็มด้วยทรายผูกคอถ่วงลงในน้ำ ได้ทำกาละแล้วตลอด ๑๐๐ อัฐภาพ.”

[บุรพกรรมของภิกษุ ๗ รูป]

“ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกเธอก็เสวยกรรมอันตนทำแล้วเหมือนกัน.

ก็ในอดีตกาล เด็กเลี้ยงโค ๗ คนชาวกรุงพาราณสี เทียวเลี้ยงโคอยู่คราวละ ๗ วัน ในประเทศใกล้เคียงแห่งหนึ่ง วันหนึ่งเทียวเลี้ยงโคแล้วกลับมา พบเหยี่ยวใหญ่ตัวหนึ่ง จึงไล่ตาม.

เหยี่ยวหนีเข้าไปสู่จอมปลวกแห่งหนึ่ง.

ก็ช่องแห่งจอมปลวกนั้นมี ๗ ช่อง.

พวกเด็กปรึกษากันว่า ‘บัดนี้ พวกเราไม่อาจจับได้ พຽนี้จึงจักมาจับ’ ดังนี้แล้ว จึงต่างคนต่างก็ถือเอากิ่งไม้ที่หักได้คนละกำๆ แม้ทั้ง ๗ คน พากันปิดช่องทั้ง ๗ ช่องแล้วหลีกไป.

ในวันรุ่งขึ้น เด็กเหล่านั้นมิได้คำนึงถึงเหยี่ยวนั้น ต้อนโคไปประเทศอื่น

ครั้นในวันที่ ๗ พาโคกลับมา พบจอมปลวกนั้น กลับได้สติ คิดกันว่า ‘เหยี่ยวนั้นเป็นอย่างไรหนอ’ จึงเปิดช่องที่ตนๆ ปิดไว้แล้ว.

เหยี่ยวหมดอาลัยในชีวิต เหลือแต่กระดูกและหนัง สิ้นคลานออกมา, เด็กเหล่านั้นเห็นดังนั้นแล้ว จึงทำความเอ็นดูพูดกันว่า ‘พวกเราอย่าฆ่ามันเลย, มันอดเหยื่อตลอด ๗ วัน’ จึงลูบหลังเหยี่ยวนั้นแล้วปล่อยไป ด้วยกล่าวว่า ‘จงไปตามสบายเถิด.’

เด็กเหล่านั้นไม่ต้องไหม้ในนรกก่อน เพราะไม่ได้ฆ่าเหยี่ยว.

แต่ชนทั้ง ๗ นั้น ได้เป็นผู้อดข้าวร่วมกันตลอด ๗ วันๆ ใน ๑๔ อัฐภาพ

ภิกษุทั้งหลาย กรรมนั้น พวกเธอเป็นเด็กเลี้ยงโค ๗ คนทำไว้แล้วในกาลนั้น.”

พระศาสดา ทรงพยากรณ์ปัญหาอันภิกษุเหล่านั้นทูลถามแล้วๆ ด้วยประการฉะนี้.

[คนจะอยู่ที่ไหนๆ ก็ไม่พ้นจากกรรมชั่ว]

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ทูลพระศาสดาว่า “ความพินยอมไม่มีแก่สัตว์ที่ทำความเป็นบาปแล้ว ผู้ซึ่งเหาะไปในอากาศก็ตีเล่นไปสู่สมุทรก็ดี เข้าไปสู่ชอกแห่งภูเขาก็คดี หรือ? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสบอกว่า “อย่างนั้นแหละ ภิกษุทั้งหลาย แม้ในที่ทั้งหลาย มีอากาศเป็นต้น

ประเทศแม้สักส่วนหนึ่งที่บุคคลอยู่แล้ว พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ ไม่มี” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“คนที่ทำกรรมชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็ไม่พึงพ้นจากความชั่วได้,
หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้,
หนีเข้าไปสู่ชอกแห่งภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้,

[เพราะ] เขาอยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด ฟังพ้นจากกรรมชั่วได้,
ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่.”

[แก้อรถ]

ความแห่งพระคานานั้นว่า “ก็หากว่า คนบางคนคิดว่า ‘เราจักพ้นจากกรรมชั่วด้วยอุบายนี้’ ฟังนั่งในอากาศก็ดี, ฟังเข้าไปสู่มหาสมุทรอันลึกแปดหมื่นสี่พันโยชน์ก็ดี ฟังนั่งในชอกแห่งภูเขาก็ดี, เขาไม่ฟังพ้นจากกรรมชั่วได้เลย.

ด้วยว่า ในส่วนแห่งแผ่นดินคือภาคแห่งปฐพีมีปุรัตถิมทิศเป็นต้น โอกาสแม้ประมาณเท่าปลายขนทรายที่บุคคลอยู่แล้ว ฟังอาจพ้นจากกรรมชั่วได้ หามีไม่.”

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น บรรลุลุบริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

พระธรรมเทศนาเป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องชน ๓ คน จบ.

๑๒. เรื่องสุปปพุทธศากยะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภเจ้าศากยะพระนามว่าสุปปพุทธะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น อนตฺถิกฺเข น มุทฺทมฺขณฺเณ” เป็นต้น.

[เจ้าสุปปพุทธะแก้งนังปิดทางเสด็จพระศาสดา]

ดังได้สดับมา เจ้าสุปปพุทธะพระองค์นั้น ผูกอาฆาตในพระศาสดาด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ คือ

พระสมณโคดมนี้ทิ้งลูกสาวของเราออกบวชประการ ๑

ให้ลูกชายของเราบวชแล้วตั้งอยู่ในฐานะแห่งผู้มีเวรต่อลูกชายประการ ๑,

วันหนึ่ง ทรงดำริว่า “บัดนี้ เราจักไม่ให้พระสมณโคดมนี้ไปฉันยังสถานที่นิมนต์” ดังนี้ จึงปิดทางเป็นที่เสด็จไป นังเสวยน้ำจันท์ในระหว่างทาง.

ลำดับนั้น เมื่อพระศาสดามีภิกษุสงฆ์ห้อมล้อมเสด็จมาที่นั่น พวกมหาดเล็กทูลท้าวเธอว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว.”

ท้าวเธอตรัสว่า “พวกเจ้าจงล่วงหน้าไปก่อน, จงบอกสมณนั้นว่า ‘พระสมณโคดมองค์นี้ไม่เป็นใหญ่กว่าเรา’

เราจักไม่ให้ทางแก่สมณโคดมนี้” แม้พวกมหาดเล็กทูลเตือนแล้วๆ เลาๆ ก็คงประทับนั่งรับสั่งอย่างนั้นแล.

พระศาสดาไม่ได้หนทางจากสำนักของพระมาตุละ (ลุง) แล้ว จึงเสด็จกลับจากที่นั่น.

แม้ท้าวเธอก็ส่งจารบุรุษ (คนสอดแนม) ไปคนหนึ่ง ด้วยกำชับว่า “เจ้าจงไป ฟังคำของพระสมณโคดมนี้ แล้วกลับมา.”

[เจ้าสุปปพุทธะทำกรรมหนักจักถูกแผ่นดินสูบ]

แม้พระศาสดา เสด็จกลับมาทรงทำการแยมพระโอรุ พระอานนทเถระทูลถามว่า

“อะไรหนอแล เป็นปัจจัยแห่งกรรมคือการแยมพระโอรุให้ปรากฏ พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “อานนทฺ เธอเห็นสุปปพุทธะไหม?”

พระอานนทเถระ ทูลว่า “เห็น พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “เจ้าสุปปพุทธะไม่ให้ทางแก่พระพุทเจ้าผู้เช่นเรา ทำกรรมหนักแล้ว,

ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ ท้าวเธोजักเข้าไปสู่แผ่นดิน (ธรณีสูบ) ณ ที่ใกล้เชิงบันได ในภายใต้ปราสาท.”

[เจ้าสุปปพุทธะมุ่งจับผิดพระศาสดาด้วยคำเท็จ]

จารบุรุษได้ฟังพระดำรัสแล้ว ไปสู่สำนักของเจ้าสุปปพุทธะๆ ตรัสถามว่า “หลานของเราเมื่อกลับไปพูดอะไรบ้าง?”

จึงกราบทูลตามที่ตนได้ยินแล้ว.

ท้าวเธอได้สดับคำของจารบุรุษนั้นแล้ว ตรัสว่า “บัดนี้ โทษในการพูด (พูดผิด) แห่งหลานของเราอย่ามไม่มี,

เธอตรัสคำใด คำนั้นต้องเป็นอย่างนั้นจริงๆ ทีเดียวก, แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น คราวนี้ เราจักจับผิดเธอด้วยการพูดเท็จ,

เพราะเธอไม่ตรัสกะเราโดยไม่เจาะจงว่า ‘ท่านสุปปพุทธะจักถูกธรณีสูบในวันที่ ๗’ ตรัสว่า

‘ท่านสุปปพุทธะจักถูกธรณีสูบใกล้ที่เชิงบันได ในภายใต้ปราสาท’

ตั้งแต่นั้นไป เราจักไม่ไปสุบที่นั่น. เมื่อเป็นเช่นนั้น เราไม่ถูกธรณีสูบในที่นั้นแล้ว จักขมขี้เธอด้วยการพูดเท็จ.”

[เจ้าสุปปพุทธะทรงทำการรักษาพระองค์อย่างแข็งแรง]

ท้าวเธอรับสั่งให้พวกมหาดเล็กขนเครื่องใช้สอยของพระองค์ออกทั้งหมดไว้บนปราสาท ๗ ชั้น ให้ชักบันได ปิดประตู ตั้งคนแข็งแรงประจำไว้ที่ประตู ประตูละ ๒ คน ตรัสว่า

“ถ้าเราเป็นผู้มุ่งจะลงไปข้างล่างโดยความประมาทไซ้ร้, พวกเจ้าต้องห้ามเราเสีย” ดังนี้แล้ว ประทับนั่งในห้องอันเป็นสิริบนพื้นปราสาทชั้นที่ ๗.

[จะหนีผลแห่งกรรมชั่ว ย่อมไม่พ้น]

พระศาสดา ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจ้าสุปปพุทธะมิใช่จะนั่งบนพื้นปราสาทอย่างเดียว, ต่อให้เหาะขึ้นไปสู่เวหาส นั่งในอากาศก็ตาม, ไปสู่สมุทรด้วยเรือก็ตาม, เข้าซอกเขาก็ตาม, ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเป็น ๒ ไม่มี, ท้าวเธอจักถูกธรณีสูบในสถานที่เราพูดไว้แน่แหละ” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลจงนั่งอยู่ในกลางหาว เข้าไปสู่ท่ามกลางสมุทร เข้าไปสู่ซอกเขา ก็ไม่พ้น,
ประเทศคือแผ่นดินที่ความตายไม่พึงครอบงำผู้สถิตอยู่ ย่อมไม่มี.”

[แก้orro]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **นปสเหยย มจจุ** ความว่า ประเทศคือแผ่นดิน แม้เพียงเท่าปลายผม ที่มรณะไม่พึงยับยั้ง คือ ไม่พึงครอบงำ ผู้สถิตอยู่ย่อมไม่มี.

คำที่เหลือ ก็เช่นกับคำก่อนนั้นเทียว ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[ม้ามงคลเป็นเหตุให้ท้าวเธอเสด็จลงจากปราสาท]

ในวันที่ ๗ ในเวลากลางคืนกับเวลาที่เจ้าสุปปพุทธะปิดหนทางภิกษาจารของพระศาสดา ม้ามงคลของเจ้าสุปปพุทธะในภายใต้ปราสาท คิกคะนอง กระแทกแล้วซึ่งฝานั้นๆ.

ท้าวเธอประทับนั่งอยู่ในชั้นบนนั่นเอง ได้สดับเสียงของม้านั้น จึงตรัสถามว่า “นั่นอะไรกัน?”

พวกมหาดเล็กทูลว่า “ม้ามงคลคะนอง.”

ส่วนม้านั้น พอเห็นเจ้าสุปปพุทธะ ก็หยุดนิ่ง.

[เกิดเหตุน่าประหลาดเพราะกรรมชั่ว]

ขณะนั้น ท้าวเธอมีพระประสงค์จะจับม้านั้น ได้เสด็จลงจากที่ประทับ پایพระพักตร์มาทางประตู.

ประตูทั้งหลายเปิดเองทีเดียว; บันไดตั้งอยู่ในที่ของตนตามเดิม.

คนแข็งแรงผู้ยืนอยู่ที่ประตูจับท้าวเธอที่พระศอ ผลักให้มีพระพักตร์ชะมำลงไป.

โดยอุบายนั้น ประตูที่พื้นทั้ง ๗ ก็เปิดเองทีเดียว, บันไดทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในที่เดิม.

พวกคนที่แข็งแรง (ประจำอยู่) ที่ชั้นนั้นๆ จับท้าวเธอที่พระศอเทียวแล้วผลักให้มีพระพักตร์ชะมำลงไป.

[ท้าวเธอถูกแผ่นดินสูบไปเกิดในอเวจีนรก]

ขณะนั้น มหาปฐพีแตกแยกออกคอยรับเจ้าสุปพุทธะนั้นผู้ถึงที่ไกลเชิงบันไดที่ภายใต้ปราสาทนั่นเอง, ท้าวเธอไปบังเกิดในอเวจีนรกแล้วแล.

เรื่องสุปพุทธศากยะ จบ.

ปาปวรรค วรรณนา จบ

วรรคที่ ๙ จบ.

๑๐. ทักษะการคิด วิเคราะห์

๑. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์^๑ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สพเพ ตสนฺติ” เป็นต้น.

[เหตุทรงบัญญัติปหานสิกขาบท]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมื่อเสนาสนะอันภิกษุสัตตสวัคคีย์^๒ ซ่อมแซมแล้ว

ภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า “พวกท่านจงออกไป. พวกผมแก่กว่า, เสนาสนะนั้นถึงแก่พวกผม,”

เมื่อภิกษุพวกสัตตสวัคคีย์เหล่านั้นพูดว่า “พวกผมจักไม่ยอมให้. (เพราะ) พวกผมซ่อมแซมไว้ก่อน” ดังนี้แล้ว

จึงประหารภิกษุเหล่านั้น.

ภิกษุสัตตสวัคคีย์ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว จึงร้องเสียงลั่น.

พระศาสดา ทรงสดับเสียงของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า “อะไรกันนี้?” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” ดังนี้แล้ว

ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่บัดนี้ ธรรมดาภิกษุไม่ควรทำอย่างนั้น, ภิกษุใดทำ, ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติชื่อนี้” ดังนี้แล้ว

ทรงบัญญัติปหานสิกขาบท ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุรู้ว่า ‘เราย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา กลัวต่อความตายฉันทิ,

แม้สัตว์เหล่าอื่นก็ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา กลัวต่อความตายฉันทินั้นเหมือนกัน’ ไม่ควรประหารเอง ไม่ควรใช้ให้ผู้อื่นฆ่า” ดังนี้

แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา, สัตว์ทั้งหมด ย่อมกลัวต่อความตาย,
บุคคลทำตนให้เป็นอุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่า (ผู้อื่น).”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า “สพเพ ตสนฺติ” ความว่า

สัตว์แม้ทั้งหมด เมื่ออาชญาจะตกที่ตน ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญานั้น.

บทว่า มจฺจุโน ได้แก่ ย่อมกลัวแม้ต่อความตายแท้.

ก็ พญฺญชณะ^๓ แห่งเทศานี้ไม่มีเหลือ.

ส่วนเนื้อความยังมีเหลือ.

เหมือนอย่างว่า เมื่อพระราชารับสั่งให้พวกราชบุรุษตีกลองเที่ยวป่าวร้องว่า “ชนทั้งหมดจงประชุมกัน”

ชนทั้งหลายที่เหลือ เว้นพระราชาและมหามาตย์ของพระราชาเสีย ย่อมประชุมกันฉันทิ,

แม้เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า “สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่น” ดังนี้,

๑ ภิกษุมีพวก ๖.

๒ ภิกษุมีพวก ๑๗.

๓ อธิบายว่า เฟงตามพญฺญชณะ แสดงว่า สัตว์ทั้งหลายกลัวต่อความตาย ไม่มีเว้นใครเลย

แต่ตามอรรถ มีเว้นสัตว์บางพวก จึงกล่าวว่า ยังมีเหลือ.

สัตว์ทั้งหลายที่เหลือเว้นสัตว์วิเศษ ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ ‘ช่างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคสุสุสอาชาไนย และพระชีณาสพ’ บัณฑิตพึงทราบว่าย่อมหวาดหวั่นฉัณนั้นเหมือนกัน.

จริงอยู่ บรรดาสัตว์วิเศษเหล่านี้ พระชีณาสพ ไม่เห็นสัตว์ที่จะตาย เพราะความที่ท่านละสักกายทิฏฐิเสียได้แล้ว จึงไม่กลัว, สัตว์วิเศษ ๓ พวกนอกนี้ ไม่เห็นสัตว์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตน เพราะความที่สักกายทิฏฐิ มีกำลังจึงไม่กลัว.

พระคาถาว่า **น หนะย น ชาติเย** ความว่า บุคคลรู้ว่า “เราฉันไต, แม้สัตว์เหล่าอื่นก็ฉัณนั้น” ดังนี้แล้ว ก็ไม่ควรฆ่าเอง (และ) ไม่ควรใช้ให้ฆ่าสัตว์อื่น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณิผลทั้งหลายมีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สพเพ ตสนติ” เป็นต้น.

[เหตุให้ทรงบัญญัติตลัสตติกสิกขาบท]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เจียดเจื้อยหอกคือฝ่ามือแก่พวกภิกษุสัตถสวัคคีย์เหล่านั้น ด้วยเหตุที่ตนประหารพวกสัตถสวัคคีย์ ในสิกขาบทก่อนนั้นนั้นแล.

แม้ในเรื่องนี้ พระศาสดา ทรงสดับเสียงของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็ตรัสถามว่า “นี่อะไรกัน?” เมื่อภิกษุกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” แล้วตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่ขึ้นไป ธรรมดา ภิกษุไม่ควรทำอย่างนี้, ภิกษุใดทำ, ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติชื่อนี้” ดังนี้แล้ว ทรงบัญญัติตลัสตติกสิกขาบท ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุทราบว่ามีสัตว์เหล่าอื่นย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา อย่างเดียวกับเราเหมือนกัน, อนึ่ง ชีวิตที่ย่อมเป็นที่รักของสัตว์เหล่านั้น เหมือนของเราโดยแท้” ไม่ควรประหารเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่าสัตว์อื่น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิตย่อมเป็นที่รักของสัตว์นั้นทั้งหมด,
บุคคลควรทำตนให้เป็นอุปัมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่า.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **สพเพสํ ชีวิตํ ปิยํ** ความว่า
ชีวิตย่อมเป็นที่รักยิ่งของเหล่าสัตว์ที่เหลือ เว้นพระชีนาสพเสย,
อันพระชีนาสพ ย่อมเป็นผู้วางเฉยในชีวิตหรือในมรณะโดยแท้.

คำที่เหลือ เช่นกับคำอันมีในก่อนนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลายมิไสตาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล้ว.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๓. เรื่องเด็กหลายคน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเด็กเป็นอันมาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุขกามานิ ภูตานิ” เป็นต้น.

[พระศาสดาทรงพบพวกเด็กตั้ง]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จทรงบาตรเข้าไปในกรุงสาวัตถี

ทรงเห็นพวกเด็กเป็นอันมาก เอาไม้ตั้งเรียงตัวหนึ่งในระหว่างทาง ตรัสถามว่า “แน่เจ้าเด็กทั้งหลาย พวกเจ้าทำอะไรกัน?”

เมื่อเด็กเหล่านั้นกราบทูลว่า “พวกข้าพระองค์เอาไม้ตั้ง พระเจ้าข้า” ตรัสถามอีกว่า “เพราะเหตุไร?”

เมื่อพวกเขากราบทูลว่า “เพราะกลัวมันกัด พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า

“พวกเจ้าตั้งนี้ด้วยคิดว่า ‘จักทำความสุขแก่ตน’ จักไม่เป็นผู้ได้รับความสุขในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ,

แท้จริง บุคคลเมื่อปรารถนาสุขแก่ตน (แต่) ประหารสัตว์อื่น ย่อมไม่ควร” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข บุคคลใดแสวงหาสุขเพื่อตน,
แต่เบียดเบียนสัตว์อื่นด้วยท่อนไม้, บุคคลนั้นละไปแล้วย่อมไม่ได้สุข.

สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข, บุคคลใดแสวงหาสุขเพื่อตน,
ไม่เบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วยท่อนไม้, บุคคลนั้นละไปแล้ว ย่อมได้สุข.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โย ทณฺเฑน ความว่า

บุคคลใดยอมเบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วยท่อนไม้หรือด้วยวัตถุทั้งหลายมีก้อนดิน เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า เปจฺจ โส น ลกฺเต สุขํ ความว่า

บุคคลนั้น ย่อมไม่ได้สุขสำหรับมนุษย์ สุขอันเป็นทิพย์ หรือสุขคือพระนิพพานอันเป็นปรมัตถ์ (สุข) ในโลกหน้า.

ในพระคาถาที่ ๒ (มีความว่า) หลายบทว่า เปจฺจ โส ลกฺเต สุขํ ความว่า

บุคคลนั้น ย่อมได้สุขทั้ง ๓ อย่าง มีประการดังกล่าวแล้วในปรโลก.

ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลตั้งนี้แล.

เรื่องเด็กหลายคน จบ.

๔. เรื่องพระโกณฑธานเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อโกณฑธานะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มาโจจ ภรฺสํ กณฺจ” เป็นต้น.

[รูปสตรีติดตามพระเถระไปทุกแห่ง]

ดังได้สดับมา จำเดิมแต่วันที่พระเถระนั้นบวชแล้ว

รูปสตรีรูปหนึ่ง เทียวไปกับพระเถระ (แต่) พระเถระไม่เห็นรูปสตรีนั้น, ส่วนมหาชนเห็น.

เมื่อท่านแม่เทียวบิณฑบาตอยู่ภายในบ้าน, พวกมนุษย์ถวายภิกษาทัฬหี ๑ แล้ว พูดว่า

“ท่านครับ ส่วนนี้จึงเป็นของสำหรับท่าน, แต่ส่วนนี้สำหรับสตรีผู้สหายของท่าน” ดังนี้แล้วก็ถวายภิกษาแม่ทัฬหีที่ ๒.

[บุรพกรรมของพระเถระ]

ถามว่า “บุรพกรรมของท่านเป็นอย่างไร?”

ตอบว่า “ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ

ภิกษุ ๒ รูปเป็นสหายกัน ได้เป็นผู้กลมเกลียวกันอย่างยิ่ง ดุจคลอดจากกรรมมารดาเดียวกัน.”

ก็ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนมายุยืน

ภิกษุทั้งหลายย่อมประชุมกัน เพื่อประโยชน์แก่การทำอุโบสถทุกๆ ๑ ปี หรือทุกๆ ๖ เดือน (ครั้งหนึ่ง);

เพราะฉะนั้น แม่ท่านทั้ง ๒ รูปนั้น ก็ออกไปจากที่อยู่ด้วยคิดว่า “จักไปสู่โรงอุโบสถ.”

[เทวดาแกล้งทำพระเถระให้แตกกัน]

เทวดาผู้เกิดในชนชั้นดาวดึงส์ผู้หนึ่ง เห็นท่านทั้ง ๒ แล้ว คิดว่า

“ภิกษุเหล่านี้ช่างกลมเกลียวกันเหลือเกิน, เราอาจทำลายภิกษุเหล่านี้ได้หรือหนอ?” ดังนี้แล้ว

ได้มาในลำดับเวลาที่ตนคิดแล้วนั้นแล เพราะความที่ตนเป็นผู้เเกร,

ในภิกษุ ๒ รูปนั้น เมื่อรูปหนึ่งกล่าวว่า “ผู้มีอายุ ขอท่านจงรออยู่สักครู่หนึ่ง, ผมมีความต้องการถ่ายอุจจาระ^๑.”

จึงนิรมิตเพศเป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่ง,

ในกาลที่พระเถระเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้แล้วออกมา เอมือข้างหนึ่งเกล้ามวยผม ข้างหนึ่งจัดผ้าถุง

(เดินตาม) ออกมาข้างหลังพระเถระนั้น.

ท่านไม่เห็นหญิงนั้น.

แต่ภิกษุรูปที่ยืนอยู่ข้างหน้าซึ่งคอยท่านอยู่ เหลียวมาแลดู เห็นหญิงนั้นทำอย่างนั้น (เดินตาม) ออกมา.

๑ สรีริกัจเจน ด้วยกัจแห่งสรีระ.

[เรียงเคียงกันด้วยสีลเกท]

เทวดานั้น รู้ภาวะแห่งตนอันภิกษุณั้นเห็นแล้ว ก็อันตรธานไป.

ภิกษุรูปนอกนี้ (ที่คอยอยู่) พุดกะภิกษุณั้น ในเวลาที่มาสู่ที่ใกล้ตนว่า “ผู้มีอายุ ศีลของท่านทำลายเสียแล้ว.”

ภิกษุณั้น กล่าวว่า “ผู้มีอายุ กรรมเห็นปานนั้นของผมไม่มี.”

ภิกษุนอกนี้ กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้เอง หญิงรุ่นสาว (เดินตาม) ออกมาข้างหลังท่าน ทำกรรมชื่อนี้ผมเห็นแล้ว, ท่านยังพุด (ปฏิเสธ) ได้ว่า ‘กรรมเห็นปานนี้ของผมไม่มี.’”

ภิกษุณั้น ปานประหนึ่งถูกสายฟ้าฟาดลงที่กระหม่อม กล่าววิงวอนว่า
“ผู้มีอายุ ขอท่านจงอย่าให้ผมฉิบหายเลย, กรรมเห็นปานนั้นของผมไม่มีจริงๆ.”

ภิกษุนอกนี้ ก็พุดว่า “ผมเห็นด้วยนัยน์ตาทั้ง ๒ เอง, จักเชื่อท่านได้อย่างไร” ดังนี้แล้ว ก็แตกกันดุจท่อนไม้แล้วหลีกไป.

แม้ในโรงอุโบสถก็นั่งด้วยตั้งใจว่า “เราจักไม่ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุนี้.”

ภิกษุนอกนี้ (ผู้ถูกกล่าวหา) แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ท่านครับ จุดดำ แม้เท่าเมล็ดงา ย่อมไม่มีในศีลของผม.”

แม้ภิกษุณั้น ก็กล่าวยืนยันว่า “กรรมลามกนั้นผมเห็นเอง.”

[เทวดาขยายความจริง]

เทวดาเห็นภิกษุรูปที่คอยนั้น ไม่ปรารถนาจะทำอุโบสถร่วมกับภิกษุ (รูปที่ตนเกลียด) นั้น หวนคิดว่า “เราทำกรรมหนักแล้ว”
ดังนี้ จึงชี้แจงว่า “ความทำลายแห่งศีลของพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าย่อมไม่มี,

แต่ข้าพเจ้าทำกรรมอันลามกนั้น ก็ด้วยสามารถจะทดลองดู, ขอท่านจงทำอุโบสถร่วมกับพระผู้เป็นเจ้านั้นเถิด.”

ภิกษุรูปที่คอยนั้น เมื่อเทวดานั้นดำรงอยู่ในอากาศชี้แจงอยู่ จึงเชื่อ แล้วได้ทำอุโบสถ (ร่วมกัน)

แต่หาได้เป็นผู้มีจิตซัดเชื้อในพระเถระเหมือนในกาลก่อนไม่.

บุรพกรรมของเทวดามีประมาณเท่านี้.

ก็ในเวลาสิ้นอายุ พระเถระเหล่านั้น ได้บังเกิดในเทวโลกแสนสบาย.

[เทวดามาเกิดเป็นพระโกณฑธานะ]

ฝ่ายเทวดาบังเกิดในอเวจีแล้ว หมกไหม้อยู่ในอเวจินั้น สิ้นพุทธันดร^๑

ในพุทธูปบาทกาลนี้ ได้บังเกิดในกรุงสาวัตถี ถึงความเจริญวัยแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา.

ตั้งแต่วันที่ท่านบวชแล้ว รูปสตรีนั้นก็ปรากฏอย่างนั้นนั่นแล.

เพราะเหตุนั้นแล ภิกษุทั้งหลายจึงได้ขนานนามท่านว่า “โกณฑธาน.”

๑ ระหว่างกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งซึ่งปรินิพพานแล้ว องค์ใหม่อุบัติขึ้น.

[พวกภิกษุบอกคฤหัสถ์ให้ขับไล่]

ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านเที่ยวไปอยู่อย่างนั้น จึงบอกนาคบิณฑิกเศรษฐีว่า

“ท่านเศรษฐี ท่านจงขับไล่ภิกษุผู้ทุศีลรูปนี้ออกจากวิหารของท่านเสีย, เพราะว่า ความเสียหายจะเกิดขึ้นแก่ภิกษุที่เหลือ.”

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ก็พระศาสดาไม่มีในวิหารหรือ?

ภิกษุ. มีอยู่ ท่านเศรษฐี.

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น พระศาสดาจักทรงทราบ.

ภิกษุทั้งหลายก็ไปแจ้งแม่แก่นางวิสาขาอย่างนั้นเหมือนกัน.

ถึงนางวิสาขา ก็ได้ให้คำตอบแก่ภิกษุเหล่านั้นอย่างนั้นเหมือนกัน.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย อันท่านเหล่านั้นไม่รับถ้อยคำ (ของตน) จึงได้ทูลแต่พระราชาว่า

“มหาบพิตร ภิกษุชื่อโกณฑธาน พาหญิงคนหนึ่งเที่ยวไป จะยังความเสียหายให้เกิดแก่ภิกษุทุกรูป,
ขอมหาบพิตร ทรงขับไล่ภิกษุนั้นออกจากแคว้นแคว้นของพระองค์เสีย.”

พระราชา. ก็ภิกษุนั้นอยู่ที่ไหนเล่า?

พวกภิกษุ. อยู่ในวิหาร มหาบพิตร.

พระราชา. อยู่ในเสนาสนะหลังไหน?

พวกภิกษุ. ในเสนาสนะชื่อโน้น.

พระราชา. ถ้าเช่นนั้น ขออาราธนาพระคุณเจ้าไปเถิด. ข้าพเจ้าจักสั่งให้จับภิกษุรูปนั้น.

[พระราชาเสด็จไปสอบสวนพระโกณฑธาน]

ในเวลาเย็น ท้าวเธอเสด็จไปวิหาร รับสั่งให้พวกบุรุษล้อมเสนาสนะนั้นไว้แล้ว ได้เสด็จผินพระพักตร์ตรงที่อยู่ของพระเถระ.

พระเถระได้ยินเสียงเอะอะ จึงได้ออกจากวิหาร (ที่อยู่) ยืนอยู่ที่หน้ามุข.

พระราชาได้ทรงเห็นรูปสตรีแม่่นั้น ยืนอยู่ข้างหลังพระเถระนั้น.

พระเถระทราบว่าพระราชาเสด็จมา จึงขึ้นไปยังวิหารนั่งอยู่แล้ว.

พระราชาไม่ทรงไหว้พระเถระ, ไม่ได้ทรงเห็นแม่สตรีนั้น.

ท้าวเธอตรวจดูที่ซอกประตูบ้าง ที่ได้เตียงบ้าง ก็มีได้ทรงประสพเลย จึงตรัสกะพระเถระว่า

“ท่านครับ ผมได้เห็นสตรีคนหนึ่งในที่นี้, เขาไปเสียไหน?”

พระเถระทูลว่า “อาตมภาพไม่เห็น มหาบพิตร.

แม้เมื่อพระราชาตรัสว่า “เมื่อไหร่ ข้าพเจ้าเห็นสตรียืนอยู่ข้างหลังท่าน.” ก็ทูลยืนยันว่า “อาตมภาพไม่เห็น มหาบพิตร.”

พระราชาทรงดำริว่า “นี่มันเรื่องอะไรหนอ?” แล้วตรัสว่า “ขอนิมนต์ท่านออกไปจากที่นี่ก่อน ครับ”

เมื่อพระเถระออกไปจากที่นั้น ยืนอยู่ที่หน้ามุข, สตรีนั้น ก็ได้ยืนอยู่ข้างหลังของพระเถระอีก.

พระราชาทรงเห็นสตรีนั้นแล้ว จึงเสด็จขึ้นไปชั้นบนอีก.

พระเถระทราบความที่พระราชานั้นเสด็จมาแล้ว จึงนั่งอยู่.

พระราชินี ทรงตรวจดูสตรีนั้นในที่ทุกแห่งอีก ก็ได้ทรงประสบ
จึงตรัสถามพระเถระนั้นซ้ำอีกว่า “สตรีนั้นมีอยู่ ณ ที่ไหน? ครับ.”

พระเถระ. อาตมภาพไม่เห็น (สตรีนั้น) มหาบพิตร.

พระราชินี. ขอท่านโปรดบอกเถิด ครับ เมื่อคืนนี้เอง ผมเห็นสตรียืนอยู่ข้างหลังของท่าน.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร แม้มหาชนก็พูดว่า ‘สตรีเที่ยวไปข้างหลังอาตมภาพ.’
ส่วนอาตมภาพไม่เห็น (สตรีนั้นเลย).

[พระราชาทรงสันนิษฐานว่าเป็นรูปเทียม]

พระราชินีทรงกำหนดว่า “นั่นพึงเป็นรูปเทียม” แล้วรับสั่งกะพระเถระอีกว่า “ท่านครับ ขอท่านจงลงไปจากที่นี่ดูที.”
เมื่อพระเถระลงไปยืนอยู่ที่หน้ามุข, ก็ได้ทรงเห็นสตรีนั้นยืนอยู่ข้างหลังพระเถระนั้นอีก
ครั้นเสด็จขึ้นไปข้างบน ก็กลับมิได้ทรงเห็น.

ท้าวเธอทรงซักถามพระเถระอีก, เมื่อท่านทูล (ยืนกรานคำเดียว) ว่า “อาตมภาพไม่เห็น” ก็ทรงสันนิษฐาน^๑ได้ว่า
“นั่นเป็นรูปเทียมแน่” จึงตรัสกะพระเถระว่า

“ท่านครับ เมื่อสังกิลเส^๒เห็นปานนั้น เทียวติดตามไปข้างหลังท่านอยู่, คนอื่นใครๆ จักไม่ถวายภิกษาแก่ท่าน.

ท่านจงเข้าไปพระราชวังของข้าพเจ้าเนื่องนิത്യ, ข้าพเจ้าจักบำรุง ด้วยปัจจัย ๔,” ทรงนิมนต์พระเถระแล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

[พวกภิกษุติเตียนพระราชินีและพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลาย ยกโทษว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดูกิริยาของพระราชินีผู้ลามก,

เมื่อพวกเราทูลว่า ‘ขอพระองค์ทรงขับไล่ภิกษุนี้ออกจากวิหารเสีย,’ ก็เสด็จมา นิมนต์ (ภิกษุนี้) ด้วยปัจจัย ๔ แล้วเสด็จกลับ.”

ภิกษุทั้งหลาย ก็กล่าวกะพระเถระนั้นว่า “เฮ้ย คนทุศีล บัดนี้ พระราชินีกลายเป็นคนชั่วแล้ว.”

แม้พระเถระนั้น ในกาลก่อนไม่อาจกล่าวอะไรๆ กะภิกษุทั้งหลายได้,

บัดนี้ กล่าวตอบทันทีว่า “พวกท่านเป็นผู้ทุศีล, พวกท่านเป็นคนชั่ว, พวกท่านพาหญิงเที่ยวไป.”

ภิกษุเหล่านั้น ไปกราบทูลแต่พระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

พระโกณฑธานะ อันข้าพระองค์ทั้งหลายว่ากล่าวแล้ว กลับกล่าวต่างๆ เป็นต้นว่า ‘แม้พวกท่านก็เป็นผู้ทุศีล.’”

[พระศาสดาทรงไต่สวนทั้ง ๒ ฝ่าย]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกพระโกณฑธานนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุ ข้าว่า เธอกล่าวอย่างนั้นจริงหรือ?”

พระเถระ กราบทูลว่า “จริง พระเจ้าข้า.”

๑ นิภูฏั คนตว่า แปลตามศัพท์ว่า ถึงความตกลง หรือถึงซึ่งความสำเร็จ.

๒ เครื่องเศร้าหมอง

พระศาสดา. เพราะเหตุไร? เธอจึงกล่าวอย่างนั้น.

พระศาสดา. เพราะเหตุที่ภิกษุทั้งหลายกล่าวกับข้าพระองค์.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร แม้พวกท่านจึงกล่าวกะภิกษุนี้ (อย่างนั้น)?

พวกภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เห็นหญิงเที่ยวไปข้างหลังภิกษุนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น.

พระศาสดา. นัยว่า ภิกษุเหล่านี้เห็นหญิงเที่ยวไปกับเธอ จึงกล่าว (ขึ้นอย่างนั้น) ส่วนตัวเธอไม่ได้เห็นเลย เหตุไฉนจึงกล่าวกะภิกษุเหล่านี้ (อย่างนั้นเล่า?), ผลนี้ เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิฏฐิลามกของเธอในกาลก่อนมิใช่หรือ? เหตุไรในบัดนี้ เธอจึงถือทิฏฐิลามกอีกเล่า?

พวกภิกษุทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุนี้ได้ทำกรรมอะไรในปางก่อน?”

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสบุรพกรรมของท่านแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุ เธออาศัยกรรมลามกนี้ จึงถึงประการอันแปลกนี้แล้ว, บัดนี้ การที่เธอถือทิฏฐิอันลามกเห็นปานนั้นอีก ไม่สมควร, เธออย่ากล่าวอะไรๆ กับภิกษุทั้งหลายอีก, จงเป็นผู้ไม่มีเสียงเช่นกังสดาลอันเขาดัดขอบปากแล้ว, เมื่อทำอย่างนั้น จักเป็นผู้ชื่อว่าบรรลुพระนิพพาน” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกะใครๆ, ขนเหล่าอื่นถูกเธอว่าแล้ว จะฟังว่าตอบเธอ,
เพราะการกล่าวแข่งขันกันให้เกิดทุกข์ อาชญาตอบฟังถูกต้องเธอ,
มิเธออาจยังตนไม่ให้หวั่นไหวได้ ดังกังสดาลที่ถูกกำจัดแล้วไซ้
เธอนั้นย่อมเป็นผู้บรรลุพระนิพพาน. การกล่าวแข่งขันกัน ย่อมไม่มีแก่เธอ.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กณฺจิ** ความว่า อย่าได้กล่าวคำหยาบกะใครๆ คือแม่กะบุคคลผู้หนึ่ง.

บทว่า **วุดฺดา** ความว่า คนเหล่าอื่นถูกเธอกล่าวว่า “เจ้าพวกทุศีล.” ฟังกล่าวตอบกะเธอบ้าง อย่างนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **สารมฺภกฺกา** ขึ้นชื่อว่ากรกล่าวแข่งขันกันเกินกว่าเหตุ นั้น ให้เกิดทุกข์.

บทว่า **ปฺปฏิทฺนฺทา** ความว่า เมื่อเธอประหารผู้อื่น ด้วยอาชญาทั้งหลาย มีอาชญาทางกายเป็นต้น, อาชญาตอบ เช่นนั้นแหละ ฟังตกลงเหนือกระหม่อมของเธอ.

บทว่า **สเจ เนเรลล** ความว่า ถ้าเธอจักอาจทำตนไม่ให้หวั่นไหวได้ไซ้.

บาทพระคาถาว่า **กิสฺส อฺอุพฺทโต ยถา** ความว่า เหมือนกังสดาล ที่เขาดัดขอบปากทำให้เหลือแต่พื้นวางไว้.

จริงอยู่ กังสดาลเช่นนั้น แม้บุคคลตีแล้วด้วยมือ เทุ หรือด้วยท่อนไม้ ก็ย่อมไม่ดัง.

สองบทว่า **เอส ปตฺโตลล** ความว่า ถ้าเธอจักอาจเป็นผู้เห็นปานนั้นได้ไซ้, เธอนั้น บำเพ็ญปฏิบัติมาอยู่ เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ในบัดนี้ ชื่อว่าบรรลุพระนิพพาน.

บาทพระคาถาว่า **สารมโภ เต น วิชชติ** ความว่า

ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น แม้ความแข่งขันกัน มีการกล่าวทำให้ยิ่งกว่ากันเป็นลักษณะเป็นต้นอย่างนี้ว่า “เจ้าเป็นผู้ทุศีล”
ว่า “พวกเจ้าเป็นผู้ทุศีล” ดั่งนี้ย่อมไม่มี คือจักไม่มีแก่เธอเลย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

แม้พระโกณฑธานเถระ ตั้งอยู่ในพระโอวาทที่พระศาสดาประทานแล้ว ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล,
ต่อกาลไม่นานนัก ท่านได้เหาะขึ้นไปในอากาศ จับสลากเป็นครั้งแรก^๑ ดั่งนี้แล.

เรื่องพระโกณฑธานเถระ จบ.

๑ ได้ยินว่า ท่านได้จับสลากได้ที่ ๑ สามครั้ง คือ

เมื่อพระศาสดาจะเสด็จไปสู่อุคคนคร ในกัจจิมณฑของนางมหาสุภัททา ๑

เมื่อเสด็จสู่เมืองสาเกต ในกัจจิมณฑของนางจุลสุภัททา ๑

เมื่อเสด็จไปสู่สุนาปรันตชนบท ๑

ในกัจจิมณฑเหล่านั้น ต้องการแต่พระชินาสพลล้วนๆ ๕๐๐ องค์. นัย. มโน. ปุ. ๑/๒๘๓.

๕. เรื่องอุโบสถกรรม

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภอุโบสถกรรมของอุบาสิกาทั้งหลายมีนางวิสาขาเป็นต้น ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถา ทณฺเฑน โคปาลो” เป็นต้น.

[หญิงรักษาอุโบสถมุ่งผลต่างๆ กัน]

ดังได้สดับมา ในวันอุโบสถวันหนึ่ง หญิงประมาณ ๕๐๐ คนในนครสาวัตถี เป็นผู้รักษาอุโบสถ ได้ไปสู่วิหาร.

นางวิสาขา เข้าไปหาหญิงแก่ๆ ในจำนวน ๕๐๐ นั้นแล้ว ถามว่า “แน่แม่ทั้งหลาย พวกท่านเป็นผู้รักษาอุโบสถ เพื่ออะไร?” เมื่อหญิงแก่เหล่านั้นบอกว่า “พวกฉันปรารถนาทิพยสมบัติ จึงรักษาอุโบสถ,” ก็ถามพวกหญิงกลางคน, เมื่อหญิงเหล่านั้นบอกว่า “พวกฉันรักษาอุโบสถ ก็เพื่อต้องการพ้นจากการอยู่กับหญิงร่วมสามี,” ก็ถามพวกหญิงสาวๆ, เมื่อพวกเขาบอกว่า “พวกฉันรักษาอุโบสถ เพื่อต้องการได้บุตรชายในการมีครรภ์คราวแรก.” ก็ถามพวกหญิงสาวน้อย, เมื่อพวกเขาบอกว่า “พวกฉันรักษาอุโบสถ เพื่อต้องการไปสู่สกุลผู้แต่ในวัยสาวๆ.” (นาง) ได้ฟังถ้อยคำแม่ทั้งหมดของหญิงเหล่านั้นแล้ว ก็พาพวกเขาไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูล (ความประสงค์ของหญิงเหล่านั้น) ตามลำดับ.

[สรรพสัตว์ถูกส่งไปเป็นทอดๆ]

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า “วิสาขา ธรรมค สภาวธรรมทั้งหลายมีชาติเป็นต้นของสัตว์เหล่านี้ เป็นเช่นกับ นายโคบาลที่มีท่อนไม้มีมือ, ชาติ ส่งสรรพสัตว์ไปสู่สำนักชราๆ ส่งไปสู่สำนักพยาธิๆ ส่งไปสู่สำนักภรรยา มรณะย่อมตัดชีวิต ดุจบุคคลตัดต้นไม้ด้วยขวาน, แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ปวงสัตว์ชื่อว่าปรารถนาวิภวัญญะ (พระนิพพาน) ย่อมไม่มี, มีแต่ปรารถนาวิภวัญญะเท่านั้น.” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“นายโคบาล ย่อมต้อนโคทั้งหลายไปสู่ที่หากินด้วยท่อนไม้ **ฉันท**,
ชราและมัจจุ ย่อมต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไป **ฉันท**.”

[แก้อรธ]

บรรดาบพเหล่านั้น บพว่า **ปาเชติ** ความว่า นายโคบาลผู้ฉลาด กันโคทั้งหลาย ตัวเข้าไปสู่ระหว่างคันทาด้วยท่อนไม้ ตีด้วยท่อนไม้นั้นนั่นแหละ นำไปอยู่ ชื่อว่า ย่อมต้อน (โคทั้งหลาย) ไปสู่ที่หากิน ซึ่งมีหญ้าและน้ำหาได้ง่าย.

สองบพว่า **อายุ ปาเชนติ** ความว่า ย่อมตัดอินทรีย์คือชีวิต คือย่อมยังชีวิตอินทรีย์ให้สิ้นไป.

ในพระคาถานี้ มีคำอุปมาอุปไมย ฉะนั้นว่า “ก็ชราและมัจจุ เปรียบเหมือนนายโคบาล, อินทรีย์คือชีวิต เปรียบเหมือนฝูงโค, มรณะ เปรียบเหมือนสถานที่หากิน.

บรรดาสภาวธรรมเหล่านั้น ชาติ ส่งอินทรีย์คือชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไปสู่สำนักชราๆ ส่งไปสู่สำนักพยาธิๆ ส่งไปสู่สำนักภรรยา, มรณะ, มรณะนั้นแลตัด (ชีวิตินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย) ไป เหมือนบุคคลตัดต้นไม้ด้วยขวานฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิพพานทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุโบสถกรรม จบ.

๖. เรื่องอชครเปรต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอชครเปรต ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อถ ปาปานิ กมมานิ” เป็นต้น.

[พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตถูกไฟไหม้]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะเฝ้าพระลักษณะลงจากเขาศิขณภู ได้เห็นสัตว์ชื่ออชครเปรต ประมาณ ๒๕ โยชน์ ด้วยจักขุทิพย์.

เปลวไฟตั้งขึ้นแต่ศีรษะของเปรตนั้น ลามถึงหาง, ตั้งแต่หางลามถึงศีรษะ. ตั้งขึ้นแต่ข้างทั้ง ๒ ไปรวมอยู่ที่กลางตัว.

[เล่าการเห็นเปรตให้พระลักษณะฟัง]

พระเถระครั้งเห็นเปรตนั้นแล้ว จึงยิ้ม อันพระลักษณะถามเหตุแห่งการยิ้มแล้ว ก็ตอบว่า “ผู้มีอายุ กาลนี้ ไม่ใช่กาลพยากรณ์ปัญหา, ท่านค่อยถามผมในสำนักพระศาสดาเถิด” เทียววิณฑบาตในกรุงราชคฤห์, ในกาลไปยังสำนักพระศาสดา พระลักษณะถามแล้ว จึงตอบว่า “ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตตนหนึ่งในที่นั่น. อตภาพของมันชื่อว่ามีรูปอย่างนี้; ผมครั้งเห็นมันแล้ว ได้ทำการยิ้มให้ปรากฏ ก็ด้วยความคิดเห็นว่า ‘อตภาพเห็นปานนี้ เราไม่เคยเห็นเลย.’”

[พระศาสดาก็เคยทรงเห็นเปรตนั้น]

พระศาสดา เมื่อจะตรัสคำเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาวกของเรา เป็นผู้มีจักขุอยู่เหนือ” ทรงรับรองถ้อยคำของพระเถระแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เปรตนั้น แม้เราก็ได้เห็นแล้วที่โพธิมณฑลสถานเหมือนกัน, แต่เราไม่พูด เพราะคิดเห็นว่า ‘ก็แลขนเหล่าใด ไม่ฟังเชื่อคำของเรา ความไม่เชื่อนั้นของคนเหล่านั้น ฟังเป็นไปเพื่อหาประโยชน์เกื้อกูลไม่ได้’ บัดนี้ เราได้โมคคัลลานะเป็นพยานแล้ว จึงได้พูด,” อันภิกษุทั้งหลายทูลถามบุรพกรรมของเปรตนั้นแล้ว จึงทรงพยากรณ์ (ดังต่อไปนี้) ว่า

[บุรพกรรมของอชครเปรต]

“ดังได้ยินมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เศรษฐีชื่อว่าสมงคฺล ปูที่พื้นด้วยแผ่นอิฐทองคำ ให้สร้างวิหารในที่ประมาณ ๒๐ อสุภ^๑ ด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นแล้ว ก็ให้ทำการฉลองด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นเหมือนกัน.

วันหนึ่ง ท่านเศรษฐีไปสู่สำนักพระศาสดาแต่เช้าตรู่ เห็นโจรคนหนึ่งนอนเอาผ้ากาสาจะคลุมร่างตลอดถึงศีรษะ ทั้งมีเท้าเปื้อนโคลน อยู่ในศาลาหลังหนึ่ง ใกล้ประตูพระนคร จึงกล่าวว่า “เจ้าคนนี้ มีเท้าเปื้อนโคลน คงจักเป็นมนุษย์ที่เทียวเตรในเวลากลางคืนแล้ว (มา) นอน.”

[กรรมชั่วให้ผลชั่ว]

โจรเปิดหน้าเห็นเศรษฐีแล้ว คิดในใจว่า “เอาเถอะนะ, เราจักรู้กรรมที่ควรทำแก่มัน” ดังนี้แล้ว ก็ผูกอาฆาตไว้ ได้เฆณา (ของเศรษฐี) ๗ ครั้ง ตัดเท้าโคทั้งหลายในคอก ๗ ครั้ง เฆณาเรือน ๗ ครั้ง

๑ อสุภหนึ่งยาว ๒๕ วา. ดูวินัยมุขเล่ม ๑ หน้า ๒๒๔ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๔ พ.ศ.๒๔๗๔.

เขาไม่อาจให้ความแค้นเคืองดับได้ แม้ด้วยทารุณกรรมมีประมาณเท่านั้น จึงทำการสนิทชิดเชื้อกับคนใช้ของเศรษฐีนั้นแล้วถามว่า “อะไร เป็นที่รักของเศรษฐี (นาย) ของท่าน?” ได้ฟังว่า “วัตถุเป็นที่รักยิ่งของเศรษฐีอื่นจากพระคันธกุฎีย่อมไม่มี” คิดว่า “เออละ, เราจักเผาคันธกุฎี ยิ่งความแค้นเคืองให้ดับ,”

เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาต, จึงทูปหม้อน้ำสำหรับดื่มและน้ำสำหรับใช้ ได้จุดไฟที่พระคันธกุฎีแล้ว.

เศรษฐีได้ทราบข่าวว่า “ข่าวว่า พระคันธกุฎีถูกไฟไหม้” เดินมาอยู่ในเวลาที่พระคันธกุฎีถูกไฟไหม้แล้ว จึงมาถึงแลดูพระคันธกุฎีที่ไฟไหม้ ก็มีได้ทำความเสียใจแม้สักเท่าปลายขนทราย คู่แขนข้างซ้ายเข้ามา ปรบด้วยมือข้างขวาขนานใหญ่.

ขณะนั้น ประชาชนยืนอยู่ ณ ที่ใกล้ ถามท่านเศรษฐีว่า

“นายครับ เพราะเหตุไร ท่านจึงปรบมือ ในเวลาที่พระคันธกุฎีซึ่งท่านสละทรัพย์ประมาณเท่านี้สร้างไว้ถูกไฟไหม้เล่า?”

เศรษฐีตอบว่า “พ่อแม่ทั้งหลาย ข้าพเจ้าทำกรรมประมาณเท่านี้

(ชื่อว่า) ได้ฝังทรัพย์ไว้ในพระศาสนาที่ไม่สาธารณะแก่อันตรายมีไฟเป็นต้น,

ข้าพเจ้าจึงมีเจยินดี ปรบมือด้วยคิดว่า ‘เราจักได้สละทรัพย์ประมาณเท่านี้ สร้างพระคันธกุฎี (ถวาย) พระศาสดาแม้อีก.’”

ท่านเศรษฐี สละทรัพย์ประมาณเท่านั้น สร้างพระคันธกุฎีอีกได้ถวายแต่พระศาสดา ซึ่งมีภิกษุ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวาร.

โจรเห็นกริยานั้นแล้ว คิดว่า “เราไม่ฆ่าเศรษฐีนี้เสีย จักไม่อาจทำให้ก่อเงินได้, เออเอละ, เราจักฆ่ามันเสีย.” ดังนี้แล้วจึงซ่อนกบฏไว้ในระหว่างผ้านุ่ง แม้เดินเตร่อยู่ในวิหารสิ้น ๗ วัน ก็ไม่ได้โอกาส.

ฝ่ายมหาเศรษฐี ถวายทานแต่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข สิ้น ๗ วัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบพูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษผู้หนึ่งเฆมาของข้าพระองค์ ๗ ครั้ง, ตัดเท้าโคในคอก ๗ ครั้ง, เมาเรื้อน ๗ ครั้ง,

บัดนี้ แม้พระคันธกุฎี ก็จักเป็นเจ้าคนนั้นแหละเฆมา, ข้าพระองค์ขอให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เขาก่อน.”

[ผู้ทำกรรมดียอมชนะผู้ทำกรรมชั่ว]

โจรได้ยินคำนั้น ระทมทุกข์ว่า “เราทำกรรมอันหนักหนอ เมื่อเป็นอย่างนั้น

บุรุษนี้ก็มีได้มีแม้สักว่าความแค้นเคืองในเราผู้ทำผิด, (ยังกลับ) ให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เราก่อนเสียด้วย;

เราคิดประทุษร้ายในบุรุษนี้ (ไม่สมควรเลย) แม้เทวทัณฑ์พึงตกลงบนกระหม่อมของเราผู้ไม่ให้บุรุษเห็นปานนี้ต่อโทษให้.” ดังนี้

แล้ว จึงไปหมอบลงที่ใกล้เท้าของเศรษฐี กล่าวว่า “นายครับ ขอท่านจงกรุณาอดโทษแก่ผมเถิด,”

เมื่อเศรษฐีกล่าวว่า “อะไรกันนี้?” จึงเรียนว่า “นายครับ ผมได้ทำกรรมประมาณเท่านี้ๆ, ขอท่านจงอดโทษนั้นแก่ผมเถิด,”

ที่นั่น เศรษฐีถามกรรมต่างๆ อย่างกะเขาว่า “เจ้าทำกรรมนี้ด้วย นี้ด้วย ประมาณเท่านี้แก่เราหรือ?” เมื่อเขาได้รับสารภาพว่า

“ครับ ผมทำ” (ต่อไป) ว่า “เราไม่เคยเห็นเจ้าเลย, เหตุไรเจ้าจึงโกรธ ได้ทำอย่างนั้นแก่เรา?”

เขาเตือนให้เศรษฐีระลึกถึงคำที่ตนผู้ออกจากพระนคร ในวันหนึ่ง พุดแล้ว ได้บอกว่า “ผมเกิดความแค้นเคืองขึ้นเพราะเหตุนี้.”

เศรษฐีระลึกถึงภาวะแห่งถ้อยคำที่ตนพุดได้แล้ว ให้โจรอดโทษให้ด้วยถ้อยคำว่า “เออพ่อ เราพุดจริง, เจ้าจงอดโทษข้อนั้นแก่เราเถิด” แล้วกล่าวว่า “ลูกขึ้นเถิด เราอดโทษให้แก่เจ้าละ, เจ้าจงไปเถิด.”

โจร. นายครับ ถ้าท่านอดโทษแก่ผมไซ้, ขอจงทำผมพร้อมทั้งบุตรและภริยา ให้เป็นทาส (ผู้รับใช้) ในเรือนของท่านเถิด.

เศรษฐี. แนะพ่อ เมื่อเรากล่าวคำมีประมาณเท่านั้น, เจ้าก็ได้ทำการตัดเห็นปานนี้, เราไม่อาจกล่าวอะไรๆ กับเจ้าผู้อยู่ในเรือนได้เลย. เราไม่มีกิจเกี่ยวกับเจ้าผู้จะอยู่ในเรือน, เราอดโทษให้แก่เจ้า, ไปเถิด พ่อ.

โจรครั้งนั้นทำกรรมนั้นแล้ว ในกาลสิ้นอายุ บังเกิดแล้วในอเวจี ไหม้อในอเวจีสิ้นกาลนาน ในกาลบัดนี้ เกิดเป็นอชครเปรต ถูกไฟไหม้อยู่ที่เขาศิขณภูฏ ตัววิบาก (แห่งกรรม) ที่ยังเหลือ.

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้นอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาคนพาล ทำกรรมอันลามกอยู่ ย่อมไม่รู้, แต่ภายหลัง เราย้อนอยู่เพราะกรรมอันตนทำแล้ว ย่อมเป็นเช่นกับไฟไหม้ป่า ด้วยตนของตนเอง” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“อันคนพาล ทำกรรมทั้งหลายอันลามกอยู่ ย่อมไม่รู้ (สิก)
บุคคลมีปัญญาทราวม ย่อมเตือนร้อน ดุจถูกไฟไหม้ เพราะกรรมของตนเอง.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อถ ปาปานิ** ความว่า คนพาล หาใช่ทำบาปทั้งหลายด้วยสามารถแห่งความโกรธอย่างเดียวไม่, แม้ทำอยู่ก็ไม่รู้สึก. แต่เมื่อทำบาปอยู่ จะชื่อว่า ไม่รู้ว่า “เราทำบาป” ย่อมไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ย่อมไม่รู้” เพราะความไม่รู้ว่า “ผลของกรรมนี้ มีชื่อเห็นปานนี้.”

บทว่า **เสหิ** ความว่า เพราะกรรมอันเป็นของตนเหล่านั้น.

บทว่า **ทุมเมโธ** ความว่า บุคคลผู้มีปัญญาทราวม เกิดในนรก ย่อมเตือนร้อน เหมือนถูกไฟไหม้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอชครเปรต จบ.

๗. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ” เป็นต้น.

[พวกเดียรัจฉินคิดหาอุบายฆ่าท่าน]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พวกเดียรัจฉินประชุมกัน คิดว่า “ท่านผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายทราบหรือ? ด้วยเหตุไร ลากสักการะ จึงเกิดขึ้นเป็นอันมากแก่พระสมณโคดม?”

เดียรัจฉินพวกหนึ่งกล่าวว่า “พวกข้าพเจ้าไม่ทราบ, ส่วนพวกท่านทราบหรือ?”

เดียรัจฉินที่รู้เรื่องพากันตอบว่า “ครับ พวกข้าพเจ้าทราบ

ลากและสักการะเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระเถระรูปหนึ่ง ชื่อมหาโมคคัลลานะ

เพราะพระเถระนั้น ไปเทวโลก ถากรรมที่เทวดาทำแล้ว ก็กลับมาบอกกับพวกมนุษย์ว่า

‘ทวยเทพทำกรรมชื่อนี้ ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้,’ แม่ไปนรก ก็ถากรรมของหมู่มืดผู้เกิดในนรกแล้ว กลับมาบอกพวกมนุษย์

ว่า ‘พวกเนรยิกสัตว์ทำกรรมชื่อนี้ ย่อมเสวยทุกข์เห็นปานนี้.’

พวกมนุษย์ได้ฟังถ้อยคำของพระเถระนั้นแล้ว ย่อมนำลากสักการะเป็นอันมากไป (ถวาย),

ถ้าพวกเราจักสามารถฆ่าพระเถระนั้นได้ไซ้, ลากและสักการะนั้น ก็จักเกิดแก่พวกเรา.”

[เดียรัจฉินจ้างพวกโจรฆ่าพระเถระ]

เดียรัจฉินเหล่านั้น ต่างรับรองว่า “อุบายนี้ใช้ได้” ทุกคนเป็นผู้มีฉันทะอันเดียวกัน ตกลงกันว่า “พวกเราจักทำกรรมอย่างใด

อย่างหนึ่ง ฆ่าพระเถระนั้นเสีย” ดังนี้แล้ว ชักชวนพวกอุปัฏฐากของตน ได้ทรัพย์พันกหาปณะ ให้เรียกหมูโจรผู้เที่ยวทำกรรม

คือฆ่าบุรุษมาแล้ว สั่งว่า “พระเถระชื่อมหาโมคคัลลานะอยู่ที่กาฬสิลา, พวกเจ้าไปในที่นั้นแล้ว จงฆ่าพระเถระนั้น” ดังนี้แล้ว

ก็ได้กหาปณะ (แก่พวกโจร).

พวกโจร รับคำเพราะความโลภในทรัพย์ ตั้งใจว่า “พวกเราจักฆ่าพระเถระ” ดังนี้แล้ว ไปล้อมที่อยู่ของพระมหาโมคคัลลานเถระ นั้นไว้.

[พระเถระถูกพวกโจรทุบ]

พระเถระ ทราบความที่ตนถูกพวกโจรเหล่านั้นล้อมแล้ว จึงออกไปทางช่องลูกกุญแจหลีกไปเสีย.

ในวันนั้น พวกโจรนั้น มิได้เห็นพระเถระ, ในวันรุ่งขึ้น จึงไปล้อม (อีก).

พระเถระทราบแล้ว ก็ทำลายมณฑลข้อฟ้าเหาะไปสู่อากาศ.

เมื่อเป็นเช่นนี้ ในเดือนแรกก็ดี ในเดือนท่ามกลางก็ดี พวกเดียรัจฉินนั้น ก็ได้มีโอกาสจับพระเถระได้, แต่เมื่อมาถึงเดือนสุดท้าย,

พระเถระทราบภาวะคือการชักมาแห่งกรรมอันตนทำไว้แล้ว จึงมิได้หลบเลี่ยง.

พวกโจรไปจับพระเถระได้แล้ว ทุบกระดูกทั้งหลายของท่านให้ (แตกยับเป็นชิ้นน้อย) ประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก.

ที่นั่น พวกโจรเหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง ด้วยสำคัญว่า ‘ตายแล้ว.’ ก็หลีกไป.

[พระเถระประสานกระดูกแล้วไปเฝ้าพระศาสดา]

พระศาสดาคิดว่า “เราเฝ้าพระศาสดาเสียก่อนแล้วจักปรินิพพาน” ดังนี้แล้ว จึงประสานอัฐภาพด้วยเครื่องประสานคือฉนวน ทำให้มั่นคงแล้ว ไปสู่สำนักพระศาสดา โดยอากาศ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า “ข้าพระองค์จักปรินิพพาน พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา: เธอจักปรินิพพานหรือ? โมคคัลลานะ.

พระเถระ: จักปรินิพพาน พระเจ้าข้า.

พระศาสดา: เธอจักปรินิพพาน ณ ที่ไหน?

พระเถระ: ข้าพระองค์จักไปสู่ประเทศชื่อกาฬิสลาแล้วปรินิพพาน พระเจ้าข้า.

พระศาสดา: โมคคัลลานะ ถ้ากระนั้น เธอกล่าวธรรมแก่เรา แล้วจึงค่อยไป, เพราะบัดนี้ เราไม่พบเห็นสาวกผู้เช่นเธอ (อีก).

[พระเถระแสดงฤทธิ์แล้วปรินิพพาน]

พระเถระกราบทูลว่า “ข้าพระองค์จักทำอย่างนั้น พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา เหาะขึ้นไปในอากาศ แสดง ฤทธิ์มีประการต่างๆ อย่างพระสารีบุตรแสดงในวันปรินิพพานแล้วกล่าวธรรม ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปสู่ตงไถล็กกาฬิสลา ประเทศ ปรินิพพานแล้ว.

ถ้อยคำ (เล่าลือ) แม่นี่ว่า “ข่าวว่า พวกโจรฆ่าพระเถระเสียแล้ว” ดังนี้ ได้กระฉ่อนไปทั่วชมพูทวีป.

[พวกโจรถูกजारบुरुขจับได้]

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงแต่งजारบुरुข^๑ ไปเพื่อต้องการสืบเสาะหาพวกโจร.

เมื่อโจรแม่เหล่านั้ ซึ่งกำลังดื่มสุราอยู่ในโรงดื่มสุรา, โจรคนหนึ่ง ก็ถองหลังโจรคนหนึ่งให้ล้มลง.

โจรที่ถูกถองนั้น ชูตะคอกโจรนั้นแล้ว พูดว่า “เฮ้ย อ้ายหัวดี๊ทำไมจึงถองหลังกูเล่า.”

โจรผู้หนึ่ง. เฮ้ย อ้ายโจรชั่วร้าย ก็พระมหาโมคคัลลานะ มึง (ลงมือ) ตีก่อนหรือ?

โจรอีกผู้หนึ่ง. ก็มึงไม่รู้ว่พระโมคคัลลานะถูกกูตีตอกหรือ?

เมื่อพวกโจรเหล่านั้น พากันกล่าว (อวดอ้าง) อยู่ว่า “พระโมคคัลลานะ กูเองตีแล้วๆ.”

जारบुरुขเหล่านั้น ได้ยินแล้ว จึงจับโจรเหล่านั้นไว้ทั้งหมดแล้ว กราบทูลแต่พระราชา.

พระราชา ทรงรับสั่งให้เรียกพวกโจรมาแล้ว ตรัสถามว่า “พวกเจ้าฆ่าพระเถระหรือ?”

พวกโจร. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระราชา. ใครใช้พวกเจ้าเล่า?

๑ บुरुขสอดแนม น่าจะได้แก่พวกตำรวจลับ.

พวกโจร. พวกสมณะเปลือย พระเจ้าข้า.

[พวกเดียรฉัตรและพวกโจรถูกลงโทษ]

พระราชารับสั่งให้จับสมณะเปลือยประมาณ ๕๐๐ แล้ว ให้อัดไว้ในหลุมประมาณเพียงสะดือที่พระลานหลวง ร่วมกับโจร ทั้ง ๕๐๐ คน ให้กลบด้วยฟางแล้ว ก่อไฟ (เผา).

ครั้นทรงทราบว่า พวกเหล่านั้นถูกไฟไหม้แล้ว จึงรับสั่งให้ถอดด้วยไถเหล็ก ทำพวกนั้นทั้งหมดให้เป็นท่อนและหาท่อนมิได้, รับสั่งให้ทำการเสียบหลาวไว้ในโจร ๔ คน.

[พระเถระถึงมรณะสมควรแก่กรรมของตน]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากัน^๑ ในโรงธรรมว่า “น่าสังเวชจริง พระมหาโมคคัลลานะมรณภาพ” ไม่สมควรแก่ตน.”

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรหนอ?” เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อว่า พระเจ้าข้า” ดังนี้ แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะมรณภาพไม่สมควร[เฉพาะ]แก่อัตภาพนี้ เท่านั้น[แหละ], แต่เธอถึงมรณภาพสมควรแก่ กรรมที่เธอทำไว้ในกาลก่อน” อันภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ก็บุรพกรรมของท่านเป็นอย่างไร? ได้ตรัส (อดีตนิทาน) อย่างพิสดาร (ดังต่อไปนี้)

[บุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะ]

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล กุลบุตรผู้หนึ่ง เป็นชาวเมืองพาราณสี ทำกิจต่างๆ มีดำข้าวและหุงต้มเป็นตนเองทั้งนั้น ปรนนิบัติ มารดาบิดา.

ต่อมา มารดาบิดาของเธอ พุดกะเขวว่า “พ่อ เจ้าผู้เดียวเท่านั้น ทำงานทั้งในเรือน ทั้งในป่า ย่อมลำบาก, มารดาบิดาจักนำหญิงสาวคนหนึ่งมาให้เจ้า.” ถูกเขาห้ามว่า “คุณแม่และคุณพ่อ ผมไม่ต้องการด้วยหญิงสาว เห็นปานนั้น, ผมจักบำรุงท่านทั้ง ๒ ด้วยมือของผมเอง トラบเท่าท่านทั้ง ๒ ยังมีชีวิตอยู่” ก็อ่อนวอนเขาแล้วๆ เล่าๆ แล้วนำหญิงสาวมา (ให้เขา).

[หญิงชู้ยุยงผัวฆ่ามารดาบิดา]

หญิงนั้น บำรุงแม่ผัวและพ่อผัวได้เพียง ๒-๓ วันเท่านั้น ภายหลัง ก็ไม่ยอมเห็นท่านทั้ง ๒ นั้นเลย จึงบอกสามีว่า “ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกับมารดาบิดาของเธอได้” ดังนี้แล้ว ดิเตียน (ต่างๆ นานา) เมื่อสามีนั้นไม่เชื่อถ้อยคำของตน, ในเวลาสามีไปภายนอก ถือเอาปอ ก้านปอ และฟองข้าวยากู ไปเรียรายไว้ในที่นั้นๆ (ให้กรูกรู้งเลอะเทอะ) สามีมาแล้ว ก็ถามว่า “นี่อะไรกัน” ก็บอกว่า “นี่ เป็นกรรมของคนแก่ผู้บอดเหล่านี้, แก่ทั้ง ๒ เทียวทำเรือนทั่วทุกแห่งให้สกปรก, ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับแก่ทั้ง ๒ นั้นได้.

[เชื้อเมียต้องเสียพ่อแม่]

เมื่อหญิงนั้น บ่นพร่ำอยู่อย่างนั้น, สัตว์ผู้มีบาปมีบาปใหญ่ไว้แล้วแม้เห็นปานนั้น ก็แตกกับมารดาบิดาได้.

๑ ถัด สมุฏฐาเปสฺสึ แปลว่า ยังกล้าให้ตั้งขึ้นพร้อม.

๒ มรณํ ปตฺโต ถึงแล้วซึ่งมรณะ.

เขาพูดว่า “เอาเถอะ, ฉันทจ้กรูกรรมที่ควรทำแก่ท่านทั้ง ๒” ดังนี้แล้ว เขิญมารดาบิดาให้บริโภาคแล้ว ก็ชักชวนว่า “ข้าแต่พ่อและแม่ พวกญาติในที่ชื่อนั้น หวังการมาของท่านทั้ง ๒ อยู่, ผมจัก (พา) ไปในที่นั้น.” ดังนี้แล้ว ให้ท่านทั้ง ๒ ขึ้นสู่ยานน้อยแล้วพาไป

ในเวลาถึงกลางดง ลวงว่า “คุณพ่อครับ ขอพอง้อถือเชือกไว้, โคทั้ง ๒ จักไปด้วยสัญญาแห่งปฏิภัก, ในที่นี้มีพวกโจรชุมอยู่, ผมจะลงไป” ดังนี้แล้ว มอบเชือกไว้ในมือของบิดา ลงไปแล้ว ได้เปลี่ยนเสียงทำให้เป็นเสียงพวกโจรชุมอยู่.

[มารดาบิดาสินหาในบุตรยิ่งกว่าตน]

มารดาบิดาได้ยินเสียงนั้น ด้วยสำคัญว่า “พวกโจรชุมอยู่” จึงกล่าวว่า “ลูกเอ๋ย แม่และพ่อแก่แล้ว, เจ้าจงรักษาเฉพาะตัวเจ้า (ให้พ้นภัย) เถิด.”

เขาทำเสียงดุจโจร ทูตีมารดาบิดา แม่ผู้ร้องอยู่อย่างนั้นให้ตายแล้ว ทั้งไว้ในดง แล้วกลับไป.

[ผลของกรรมชั่วตามสนอง]

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมนี้ของพระมหาโมคคัลลานะนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะ ทำกรรมประมาณเท่านี้ใหม่ในรทหลายแสนปี, ด้วยวิบากที่ยังเหลือ จึงถูกทุบตีอย่างนั้นนั่นแล ละเอียดหมด ถึงมรณะ สิ้น ๑๐๐ อตภาพ, โมคคัลลานะได้มรณะอย่างนี้ ก็พอสมควรกรรมของตนเองแท้, พวกเดียริถีย์ ๕๐๐ กับโจร ๕๐๐ ประทุษร้ายต่อบุตรของเราผู้ไม่ประทุษร้าย ก็ได้มรณะที่เหมาะสม (แก่กรรมของเขา) เหมือนกัน, ด้วยว่า บุคคลผู้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมถึงความพินาศฉิบหายด้วยเหตุ ๑๐ ประการเป็นแท้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสีบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผู้ใด ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลายผู้ไม่มีอาชญา ด้วยอาชญา
 ย่อมถึงฐานะ ๑๐ อย่าง อย่างไม่อย่างหนึ่งพลันทีเดียว คือ
 ถึงเวทนากลา ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความสลายแห่งสรีระ ๑
 อาหารหนัก ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ ความขัดข้องแต่พระราชา ๑
 การถูกกล่าวต่ออย่างร้ายแรง ๑ ความย่อหยับแห่งเครื่องญาติ ๑
 ความเสียหายแห่งโภคะ ๑
 อีกอย่างหนึ่ง ไฟป่าย่อมไหม้เรือนของเขา,
 ผู้นั้น มีปัญญาทราม เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงนรก.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อทณฺฑเสฏฺฐ** ความว่า ในพระชินาสพทั้งหลาย ผู้เว้นจากอาชญาไม่มีอาชญาทางกายเป็นอาทิ.

บทว่า **อปฺปทญฺญเสฏฺฐ** ความว่า ผู้ไม่มีความผิดในชนเหล่าอื่นหรือในตน.

บาทพระคาถาว่า **ทสนนฺมณฺญตฺริ ฐานํ** ความว่า ในเหตุแห่งทุกข์ ๑๐ อย่าง ซึ่งเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง.

บทว่า **เวทณฺ** ได้แก่ เวทนากลา อันต่างด้วยโรคมโรคในสรีระเป็นต้น.

บทว่า **ขานี** ได้แก่ ความเสื่อมทรัพย์ที่ได้โดยยาก.

บทว่า **ภานี** ได้แก่ ความสลายแห่งสรีระมีการตัดมือเป็นต้น.

บทว่า **ครุฑ** ได้แก่ (หรือ) อาพาธหนักต่างโดยโรคมโรคมัณฑะ^๑ มีจักขุข้างเดียว เปลี้ยง่อย และโรคเรื้อนเป็นต้น.

บทว่า **จิตตกเขปี** ได้แก่ ความเป็นบ้า.

บทว่า **อุปสัคค** ได้แก่ (หรือ) ความขัดข้องแต่พระราชา เป็นต้นว่า ถอดยศลดตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้น.

บทว่า **อพภุกขานี** ความว่า การถูกกล่าวต่ออย่างร้ายแรงเห็นปานนี้ว่า ‘กรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้นนี้ก็ดี, กรรมคือการประพฤติ ผิดในพระราชานี้ก็ดี เจ้าทำแล้ว.’ ซึ่งตนไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน และไม่เคยมืดเลย.

บาทพระคาถาว่า **ปริกขย ญตานิ** ได้แก่ ความย่อยยับแห่งเครื่องญาติ ผู้สามารถเป็นที่พำนักของตน.

บทว่า **ปภงคฺฉ** คือ ความเสียหาย ได้แก่ ความผุพังไป.

ก็ข้าวเปลือกในเรือนของเขา ย่อมถึงความผุ, ทองคำถึงความเปื้อนเปลือง, แก้วมุกดาถึงความเปื้อนเม็ดฝ้าย, กหาปณะถึงความเปื้อนขึ้นกระเบื้อง เป็นต้น.

สัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ถึงความเป็นสัตว์บอด เป็นอาทิ.

สองบทว่า **อคฺฉิ ทหติ** ความว่า ในปีหนึ่ง เมื่อไฟผลาญอย่างอื่นแม้ไม่มี ไฟคืออสุนิบาต ย่อมตกลงเผาผลาญ ๒ - ๓ ครั้ง, หรือไฟป่าตั้งขึ้นตามธรรมดาของมัน ย่อมไหม้เทียว.

บทว่า **นิรย** เป็นต้น ความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ผู้นั้นย่อมเข้าถึงนรก” ก็เพื่อแสดงฐานะ อันการกบุคคลแม้ถึงฐานะ ๑๐ อย่างเหล่านี้ได้อย่างหนึ่งในปัจจุบันนี้แล้ว ก็พึงถึงในสัมปรายภพ โดยอย่างเดียวกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ จบ.

๑ Caralysis โรคเส้นประสาทพิการทำให้เนื้อตัวตาย.

๘. เรื่องภิกษุผู้มีกษัตริย์มาก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้มีกษัตริย์มาก^๑ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น นคคจริยา” เป็นต้น.

[กุฎุมพีเตรียมเครื่องใช้ก่อนบวช]

ได้ยินว่า กุฎุมพีชาวเมืองสาวัตถีผู้หนึ่ง มีภรรยาทำกาลแล้ว จึงบวช.

เขาเมื่อจะบวช ให้สร้างบริเวณ เรือนไฟและห้องเก็บกษัตริย์เพื่อตน บรรจุห้องเก็บกษัตริย์แม่ทั้งหมดให้เต็มด้วยวัตถุทั้งหลายมี เนยใสและน้ำมัน เป็นต้นแล้ว จึงบวช.

ก็แล ครั้นบวชแล้ว ให้เรียกพวกทาสของตน มาหุงต้มอาหารตามที่ตนชอบใจ แล้วบริโภค.

ได้เป็นผู้มีกษัตริย์มาก และมีบริวารมาก.

นุ่งผ้าห่มผ้า ในราตรีมีชุดหนึ่ง, กลางวันมีอีกชุดหนึ่ง, อยู่ในวิหารหลังสุดท้าย.

[ถูกพวกภิกษุต่อว่าแล้วนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา]

วันหนึ่ง เมื่อภิกษุนั้น ตากจีวรและผ้าปูที่นอนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย เดินเที่ยวจาริกไปตามเสนาสนะ^๒ เห็นแล้ว จึงถามว่า “ผู้มีอายุ จีวรและผ้าปูที่นอนเหล่านี้ของใคร?” เมื่อเขาตอบว่า “ของผมครับ” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาค ทรงอนุญาตจีวร (เพียง) ๓ ผืน, ก็ท่านบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มีความปรารถนายน้อย^๓ อย่างนี้ (ทำไม) จึงเป็นผู้มีบริวารมากอย่างนี้” ดังนี้แล้ว ได้นำภิกษุนั้นไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษुरुูปนี้ เป็นผู้ที่มีกษัตริย์มากเหลือเกิน.”

พระศาสดา ตรัสถาม (ภิกษุนั้น) ว่า “ได้ยินว่า เป็นอย่างนั้น จริงหรือ? ภิกษุ” เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า “จริง พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “ภิกษุ ก็เหตุไร เธอ เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้มีความปรารถนายน้อยแล้ว จึงกลับเป็นผู้มีกษัตริย์มากอย่างนี้เล่า?”

ภิกษุนั้น โกรธแล้ว ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล คิดว่า “บัดนี้ เราจักเที่ยวไป โดยทำนองนี้” ดังนี้แล้ว ทิ้ง (เปลื้อง) ผ้าห่ม มีจีวรตัวเดียว^๔ ได้ยินอยู่ในท่ามกลางบริษัท.

[พระศาสดาให้เรากลับริษิและโอดตปปะ]

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงอุปถัมภ์ภิกษुरुูปนั้น จึงตรัสว่า “ภิกษุ ในกาลก่อน เธอแสวงหาหิริและโอดตปปะ แม้ในกาล เป็นราชาชน^๕ ก็แสวงหาหิริโอดตปปะอยู่ (ถึง) ๑๒ ปี มิใช่หรือ? (แต่) บัดนี้ เธอบวชในพระพุทธศาสนา ที่เคารพอย่างนี้ แล้ว เปลื้องผ้าห่มละหิริและโอดตปปะ ยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ เพราะเหตุไร?”

๑ สัมผัสสิ่งของ.

๒ เสนาสนจาริก อาหิณฑนดา.

๓ มงคลดลทีปนี พุทธยภาค หน้า ๒๗๑ แก้วทิพย์นี้ว่า ไม่มีความปรารถนา.

๔ คือ เหลือสบงตัวเดียว เพราะ ตีจีวร ย่อมหมายผ้า ๓ ผืน.

ภิกษุนั้น ฟังพระดำรัสของพระศาสดาแล้ว กลับตั้งหิริและโอตตปะขึ้นได้ ห่มจีวรนั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ทูลขอพระผู้มีพระภาค เพื่อให้ทรงประกาศเนื้อความนั้น.

ที่นั่น พระผู้มีพระภาค ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

[บุรพกรรมของภิกษุนั้น]

“ได้ยินว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ ถีอปฏิสนธิในพระครรภ์พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี.

ในวันขนานพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น มหาชนทั้งหลาย ขนานพระนามของพระองค์ว่า “มหิสสาสกุมาร”^๑

พระกนิษฐภคินี (น้องชาย) ของพระองค์ ได้มีพระนามว่าจันทกุมาร.

เมื่อพระชนนีของพระราชาสุมารทั้ง ๒ นั้น สิ้นพระชนม์แล้ว พระราชาที่ทรงสถาปนาสตรีอื่นไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี.

นางแม่นั้น ประสูติพระราชโอรส (พระองค์หนึ่ง).

ชนทั้งหลาย ขนานพระนามของพระโอรสนั้นว่า “สุริยกุมาร.”

พระราชาทรงเห็นสุริยกุมารนั้นแล้ว ก็ทรงพอพระทัย ตรัส (พระราชนานพร) ว่า “เราให้พรแก่บุตรของเธอ.”

ฝ่ายพระเทวีนั้นแล กราบทูลว่า “หม่อมฉันจักรับเอา ในเวลาที่ต้องการ” ดังนี้แล้ว ในกาลที่พระราชโอรสเจริญวัยแล้ว จึงทูลพระราชาว่า “ขอเดชะสมมติเทพ พระองค์ได้พระราชทานพรไว้แล้ว ในเวลาที่บุตรของหม่อมฉันประสูติ, ขอพระองค์โปรดพระราชทานราชสมบัติแก่บุตรของหม่อมฉันเถิด.”

[พระโพธิสัตว์ต้องเดินไพร]

พระราชาแม่ทรงห้ามว่า “บุตรทั้ง ๒ ของเรากำลังรุ่งเรืองดุจกองไฟ เทียวไป, เราไม่อาจให้สมบัติแก่สุริยกุมารนั้นได้ (แต่) ทรงเห็นนางยังขึ้นอ่อนวอนอยู่บ่อยๆ จึงทรงดำริว่า “นางนี้จะพึงทำแม่ความฉิบหายแก่บุตรของเรา” ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้เรียกพระราชโอรสทั้ง ๒ มา ตรัสว่า “พ่อทั้งสอง พ่อได้ให้พรไว้ในเวลาสุริยกุมารประสูติ, บัดนี้ มารดาของเขา ทูลขอราชสมบัติ, พ่อไม่อยากจะให้แก่เขาเลย, มารดาของเขา จะพึงทำแม่ความฉิบหายแก่เจ้าทั้ง ๒, เจ้าจงไป อยู่ในป่าแล้ว ค่อยกลับมารับราชสมบัติโดยกาลที่พ่อล่วงไป” ดังนี้แล้ว ก็ส่งไป.

สุริยกุมาร เล่นอยู่ที่พระลานหลวง เห็นพระราชกุมารทั้ง ๒ นั้น ถวายบังคมพระราชบิดาแล้วลงจากปราสาท ทราบเหตุ นั้นแล้ว จึงออกไปกับพระราชกุมารเหล่านั้นด้วย.

๕ รกขส รากษส [รากสด] ยักษ์ร้าย, ฝี่เสื่อน้ำ, ชื่อพวกอสูรชั้นต่ำ มีนิสัยดุร้าย ในคัมภีร์โลกทีปกล่าวว่า เป็นบริวารของพญายม, ในคัมภีร์โลกปัญญาตีว่า เป็นบริวารของพระวรุณ

๒ แปลว่า กุมารผู้ซัดไปซึ่งลูกศรใหญ่ ฉบบยุโรปและสิงหว่า มหิงสกุมารโ.

[พระราชกุมารทั้ง ๒ ถูกรากษสจับไว้]

ในกาลที่พระราชกุมารเหล่านั้น เข้าไปสู่หิมวันตประเทศ พระโพธิสัตว์เสด็จแยกออกจากทาง นั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่ง แล้ว ตรัสกะสุริยกุมารว่า “แน่ะพ่อ เจ้าจงไปสู่สระนั้น อาบน้ำและดื่มแล้ว จงเอาใบบัวนำน้ำมาเพื่อพี่ทั้ง ๒ บ้าง.”

ก็สระนั้น เป็นสระที่รากษสน้ำ^๑ ต้นหนึ่ง ได้จากสำนักแห่งท้าวเวสวัณ.

ก็ท้าวเวสวัณ รับสั่งกะรากษสน้ำนั้นว่า “เว็นชนผู้รู้เทวธรรมเท่านั้น ชนเหล่าอื่นลงสู่สระนี้, เจ้ายอมได้เพื่อเคี้ยวกินชนเหล่านี้.”

ตั้งแต่นั้นมา รากษสน้ำนั้น ถามเทวธรรมกะคนผู้ลงแล้วๆ สู่สระนั้น ย่อมเคี้ยวกินคนผู้ไม่รู้ที่อยู่.

ฝ่ายสุริยกุมาร มีพันพิจารณาสระนั้น ลงไป, และถูกรากษสน้ำนั้นถามว่า “ท่านรู้เทวธรรมหรือ?” ก็ตอบว่า “พระจันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่าเทวธรรม.”

ลำดับนั้น รากษสกล่าวกะสุริยกุมารนั้นว่า “ท่านไม่รู้เทวธรรม” แล้วก็จุดลงน้ำไปพักไว้ในภพของตน.

ส่วนพระโพธิสัตว์ เห็นสุริยกุมารช้ำอยู่ จึงส่งจันทกุมารไป แม้จันทกุมารนั้น ถูกรากษสน้ำนั้นถามว่า “ท่านรู้เทวธรรมหรือ?” ก็ตอบว่า “ทิศ ๔ ชื่อว่า เทวธรรม,” รากษสน้ำก็จุดแม่จันทกุมารนั้นลงน้ำไปในพักไว้อย่างนั้นเหมือนกัน.

[พระโพธิสัตว์แสดงเทวธรรมแก่รากษส]

พระโพธิสัตว์ แม้เมื่อจันทกุมารนั้น ช้ำอยู่ จึงคิดว่า “อันตรายจะพึงมี” ดังนี้แล้ว จึงไปเอง เห็นรอย (เท้า) ลงแห่งกุมารแม่ทั้ง ๒ แล้ว ก็ทราบว่ “สระนี้มีรากษสรักษา” จึงสอดพระขรรค์ไว้ ถือธนูได้ยื่นแล้ว.

รากษส เห็นพระโพธิสัตว์ไม่ลง (สู่สระ) จึงแปลงเป็นเพศชายชาวป่า มากล่าวปราศรัยว่า “ดูก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านเดินทางอ่อนเพลีย ทำไม จึงไม่ลงสู่สระนี้ อาบน้ำ, ดื่มน้ำ, เคี้ยวกินง่าบัว ประดับดอกไม้แล้ว จึงไปเล่า?”

พระโพธิสัตว์ พอเห็นบุรุษนั้น ก็ทราบได้ว่า “ผู้นี้เป็นยักษ์” จึงกล่าวว่า “ท่านจับเอาน้องชายทั้ง ๒ ของข้าพเจ้าไว้หรือ?”

ยักษ์. เออ ข้าพเจ้าจับไว้.

โพธิสัตว์. จับไว้ทำไม?

ยักษ์. ข้าพเจ้า ย่อมได้ (เพื่อกิน) ผู้ลงสู่สระนี้.

โพธิสัตว์. ก็ท่านยอมได้ทุกคนเที่ยวหรือ?

ยักษ์. ยกเว้นผู้รู้เทวธรรม คนที่เหลือ ข้าพเจ้ายอมได้.

โพธิสัตว์. ก็ท่านมีความต้องการด้วยเทวธรรมหรือ?

ยักษ์. ข้าพเจ้ามีความต้องการ.

โพธิสัตว์. ข้าพเจ้าจักกล่าว (ให้ท่านฟัง).

ยักษ์. ถ้ากระนั้น ขอท่านจงกล่าวเถิด.

โพธิสัตว์. ข้าพเจ้ามีตัวสกปรก ไม่อาจกล่าวได้.

๑ ปทานุกรม กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๗๐ ว่า รากษส (ราก-ส) ยักษ์ ผีเสื้อน้ำ เป็นชื่อพวกอสูรอย่างเลว มีนิสัยดุร้าย ชอบเที่ยวตามป่า ทำลายพืชและกินคน.

ยักษ์ให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำ ให้ตีมน้ำอันควร ตบแต่งแล้ว เชิญขึ้นสู่บัลลังก์ ในท่ามกลางมณฑปอันแต่งไว้ ตัวเองหมอบอยู่
แทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์นั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์บอกยักษ์นั้นว่า “ท่านจงฟังโดยเคารพ” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“นักปราชญ์ เรียกคนผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปัปะ ตั้งมั่นดีแล้วในธรรมชา
เป็นผู้สงบ เป็นสัตบุรุษ ในโลก ว่า ‘ผู้ทรงเทวธรรม’.”

ยักษ์ฟังธรรมเทศนานี้แล้ว เลื่อมใส กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า

“ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านแล้ว จะให้น้องชายคนหนึ่ง, จะนำคน
ไหนดมา?”

โพธิสัตว์. จงนำน้องชายคนเล็กมา.

ยักษ์. ท่านบัณฑิต ท่านรู้เทวธรรมอย่างเดียวกับท่านนั้น, แต่ท่านไม่ประพฤติในเทวธรรมเหล่านั้น.

โพธิสัตว์. เพราะเหตุไร?

ยักษ์. เพราะท่านให้น้องชายคนเล็กมา เว้นคนโตเสีย ย่อมไม่เชื่อว่าอปายิกกรรม^๑ ต่อผู้เจริญ.

[พระโพธิสัตว์รู้ทั้งประพฤติกเทวธรรม]

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า “ยักษ์ เรารู้ทั้งเทวธรรม, ทั้งประพฤติกในเทวธรรมนั้น, เพราะเราอาศัยน้องชายคนเล็กนั้น พวกเราจึงต้อง
เข้าป่านี้, เหตุว่า มารดาของน้องชายนั้น ทูลขอราชสมบัติกะพระราชบิดาของเราทั้งสอง เพื่อประโยชน์แก่น้องชายนั้น,
ก็พระบิดาของเราไม่พระราชทานพรนั้น ทรงอนุญาตการอยู่ป่า เพื่อประโยชน์แก่การตามรักษาเราทั้งสอง, กุมารนั้นไม่กลับ
มากับพวกเรา, แม้เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวว่า ‘ยักษ์คนหนึ่งเฝ้าป่าเดียวกับน้องชายคนเล็กนั้น’ ดังนี้ ใครๆ ก็จักไม่เชื่อ,
เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าผู้กลัวต่อภัยคือการครหา จึงให้น้องชายคนเล็กนั้นผู้เดียวมาให้.

ยักษ์เลื่อมใสต่อพระโพธิสัตว์ สรรเสริญว่า “สาธุ ท่านบัณฑิต ท่านผู้เดียวทั้งรู้เทวธรรม ทั้งประพฤติกในเทวธรรม” ดังนี้แล้ว
จึงได้นำน้องชายแม่ทั้งสองคนมาให้.

[พระโพธิสัตว์ได้ครองราชสมบัติ]

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสพรณนาโทษในความเป็นยักษ์แล้ว ให้ยักษ์นั้นดำรงอยู่ในศีล ๕.

พระโพธิสัตว์นั้น เป็นผู้มีความรักษาอันยักษ์นั้นจัดทำด้วยดีแล้ว^๒ อยู่ในป่านั้น, ครั้นเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว, พายักษ์
ไปกรุงพาราณสี ครองครองราชสมบัติแล้ว พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่จันทกุมาร พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่
สุริยกุมาร โปรดให้สร้างที่อยู่โนรมณีสถานแก่ยักษ์. (และ) ได้ทรงทำโดยประการที่ยักษ์นั้นจะถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ.

๑ กรรมคือการทำความอ่อนน้อม.

๒ ปลอดภัย.

[พระศาสดาทรงย่อชาดก]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า “รากษส้านั้น ในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุผู้มีกษัตริย์มาก, สุริยกุมาร เป็นพระอานนท์, จันทกุมาร เป็นพระสารีบุตร, มหิสสาสกุมาร ได้เป็นเรานีเอง.”

พระศาสดา ครั้นตรัสชาดกอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุ ในกาลก่อน เธอแสวงหาเทวธรรม ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปะยะ เทียบไปอย่างนั้น. บัดนี้ เธอยืนอยู่โดยทำนองนี้ ในท่ามกลางแห่งบริษัท ๔ กล่าวอยู่ต่อหน้าเราว่า “ฉันมีความปรารถนาน้อย” ดังนี้ ชื่อว่าได้ทำกรรมอันไม่สมควรแล้ว, เพราะว่า บุคคลจะชื่อว่าเป็นสมณะ ด้วยเหตุสัปดาห์ห้าสาฎกเป็นต้นก็หาไม่ได้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“การประพฤติเป็นคนเปลือย ก็ทำให้สัตว์บริสุทธ์ไม่ได้, การเกล้าชฎาก็ไม่ได้,
การนอนเหนือเปือกตมก็ไม่ได้,
การไม่กินข้าวก็ดี การนอนบนแผ่นดินก็ดี ความเป็นผู้มีกายหมักหมมด้วยจุลียก็ดี
ความเพียรด้วยการนั่งกระหย่งก็ดี (แต่ละอย่าง) หาทำสัตว์ผู้ยังไม่ล่วงสงสัยให้
บริสุทธ์ไม่ได้”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นานาสกา ตัดบทเป็น น อนาสกา. ความว่า การห้ามภักดี.

การนอนบนแผ่นดิน ชื่อว่า ตณฺทิลสายิกา

จุลียที่หมักหมมอยู่ในสระ โดยอาการคือตั้งฉาบทาด้วยเปือกตมชื่อว่า รโฆชลล.

ความเพียรที่ปรารถแล้ว ด้วยความที่เป็นผู้นั่งกระหย่ง ชื่อว่า อุกกุฎิกปฺปธาน.

พระผู้มีพระภาคตรัสอธิบายคานี้ไว้ว่า “ก็สัตว์ใด เข้าใจว่า ‘เราจักบรรลุความบริสุทธ์ กล่าวคือการออกจากโลก ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้’ ดังนี้แล้ว พึงสมทานประพฤติวัตรอย่างใดอย่างหนึ่ง ในวัตรมีการประพฤติเป็นคนเปลือยเป็นต้น เหล่านี้.

สัตว์นั้น พึงชื่อว่าเจริญความเห็นผิด และพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความลำบากโดยส่วนเดียว.

ด้วยว่า วัตรเหล่านั้น ที่สัตว์สมทานดีแล้ว ย่อมยังสัตว์ที่ชื่อว่ามียังไม่ล่วงความสงสัย เพราะความสงสัยอันมีวัตถุ ๘ อันตนยังไม่ก้าวล่วงแล้ว ให้หมดจดไม่ได้.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้มีกษัตริย์มาก จบ.

๙. เรื่องสันตติมหาอมาตย์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสันตติมหาอมาตย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อลงกโต เจปิ สมณจเรย” เป็นต้น.

[สันตติมหาอมาตย์ ได้ครองราชสมบัติ ๗ วัน]

ความพิสดารว่า ในกาลครั้งหนึ่ง สันตติมหาอมาตย์นั้น ปราบปรามปัจฉินตชนบท ของพระเจ้าปเสนทิโกศล อันกำเริบให้สงบ แล้วกลับมา.

ต่อมา พระราชาทรงพอพระหฤทัย ประทานราชสมบัติให้ ๗ วัน ได้ประทานหญิงผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับนางหนึ่งแก่ เขา.

เขาเป็นผู้มีนเมาสุราสิ้น ๗ วัน ในวันที่ ๗ ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่างแล้ว ขึ้นสู่คอช้างตัวประเสริฐไปสู่ท่าอาบน้ำ เห็น พระศาสดากำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่ระหว่างประตู อยู่บนคอช้างประเสริฐนั่นเอง ผงกศีรษะถวายบังคมแล้ว.

พระศาสดาทรงทำการแย้ม พระอานนท์ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแล? เป็นเหตุให้ทรงทำการแย้มให้ ปรากฏ” เมื่อจะตรัสบอกเหตุแห่งการแย้ม จึงตรัสว่า “อานนท์ เธอจงดูสันตติมหาอมาตย์, ในวันนี้เอง เขาทั้งประดับด้วย อารมณ์ทุกอย่างเทียว มาสู่สำนักของเรา จักบรรลुพระอรหัตในเวลาจบคาถาอันประกอบด้วยบท ๔ แล้ว นั่งบนอากาศ ชั่ว ๗ ลำตาล จักปรินิพพาน.”

มหาชน ได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา ผู้กำลังตรัสกับพระเถระอยู่.

[คน ๒ พวกมีความคิดต่างกัน]

บรรดา มหาชนเหล่านั้น พวกมิถิลาทูลคิดว่า “ท่านทั้งหลาย จงดูกิริยาของพระสมณโคดม, พระสมณโคดมนี้ ย่อมพูดสัก แต่ปากเท่านั้น, ได้ยินว่า ในวันนี้ สันตติมหาอมาตย์นั้น มีนเมาสุราอย่างนั้น แต่งตัวอยู่ตามปกติ ฟังธรรมในสำนักของ พระสมณโคดมนี้แล้ว จักปรินิพพาน, ในวันนี้ พวกเราจักจับผิดพระสมณโคดมนี้ด้วยมุสาวาท.”

พวกสัมมาทูลคิดว่า “น่าอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอานุภาพมาก, ในวันนี้ เราทั้งหลาย จักได้ดูการเยื้องกรายของ พระพุทธเจ้า และการเยื้องกรายของสันตติมหาอมาตย์.”

ส่วนสันตติมหาอมาตย์ เล่นน้ำตลอดวันที่ท่าอาบน้ำแล้ว ไปสู่อุทยาน นั่งที่พื้นโรงตี.

[หญิงนักฟ้อนเป็นลมตาย]

ฝ่ายหญิงนั้น ลงไปในท่ามกลางที่เต้นรำ เริ่มจะแสดงการฟ้อนและการขับ, เมื่อนางแสดงการฟ้อนการขับอยู่ในวันนั้น ลมมิ พิชเพียงดังศาสตราเกิดขึ้นแล้วในภายในท้อง ได้ตัดเนื้อหทัยแล้ว เพราะความที่นางเป็นผู้มีอาหารน้อยถึง ๗ วัน เพื่อแสดง ความอ่อนแอแห่งสรีระ.

ในทันทีทันใดนั้นเอง นางมีปากอ้าและตาเหลือก ได้ทำกาละแล้ว.

[โศกเพราะภรรยาตาย]

สันตติมหาอมาตย์ กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย จงตรวจดูนางนั้น” ในขณะที่กล่าวคำอันชนทั้งหลายกล่าวว่า “หญิงนั้น ดับแล้ว นาย” ดังนี้ ถูกความโศกอย่างแรงกล้าครอบงำแล้ว.

ในขณะที่ตนเอง สุราที่เธอดื่มตลอด ๗ วัน ได้ถึงความเสื่อมหายแล้วประหนึ่งหยาดน้ำในกระเบื้องที่ร้อน ฉะนั้น.

เธอคิดว่า “คนอื่น เว้นพระตถาคตเสีย จักไม่อาจเพื่อจะยังความโศกของเราให้ดับได้” มีผลกายแหวดล้อมแล้ว ไปสู่สำนักของ พระศาสดาในเวลาเย็น ถวายบังคมแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความโศกเห็นปานนี้เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์, ข้าพระองค์มาแล้ว ก็ด้วยหมายว่า ‘พระองค์ จักอาจเพื่อจะดับความโศกของข้าพระองค์นั้นได้,’ ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่ง ของข้าพระองค์เถิด.”

[พระศาสดาระงับความโศกของบุคคลได้]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า “ท่านมาสู่สำนักของผู้สามารถ เพื่อดับความโศกได้แน่นอน, อันที่จริง น้ำตาที่ไหลออก ของท่านผู้ร้องไห้ ในเวลาที่หญิงนี้ตาย ด้วยเหตุนี้แน่ มากกว่าน้ำของมหาสมุทรทั้ง ๔” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“กิเลสเครื่องกังวลใด มีอยู่ในกาลก่อน เธอจงยังกิเลสเครื่องกังวลนั้น
ให้เหือดแห้งไปกิเลสเครื่องกังวล จงอย่ามีแก่เธอในภายหลัง,
ถ้าเธอจักไม่ยึดถือขันธ ในท่ามกลาง จักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป.”

ในกาลจบพระคาถา สันตติมหาอมาตย์ บรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาอายุสังขารของตน ทราบความเป็นไปไม่ได้แห่งอายุสังขารนั้นแล้ว จึงกราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตการปรินิพพานแก่ข้าพระองค์เถิด.”

พระศาสดา แม้ทรงทราบกรรมที่เธอทำแล้ว ก็ทรงกำหนดว่า “พวกมิถิลาปฏิญญา ประชุมกัน เพื่อข่มขี่ (เรา) ด้วยมุสาวาท จักไม่ได้โอกาส. พวกสัมมาปฏิญญา ประชุมกัน ด้วยหมายว่า ‘พวกเราจักดูการเอียงกรายของพระพุทธเจ้า และการเอียงกรายของ สันตติมหาอมาตย์ ฟังกรรมที่สันตติมหาอมาตย์นี้ทำแล้ว จักทำความเอื้อเพื่อในบุญทั้งหลาย’” ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า “ถ้ากระนั้น เธอจงบอกกรรมที่เธอทำแล้วแก่เรา, ก็เมื่อจะบอก จงอย่ายืนบนภาคพื้นบอก จงยืนบนอากาศชั่ว ๗ ลำตาลแล้ว จึงบอก.”

[แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในอากาศ]

สันตติมหาอมาตย์นั้น ทูลรับว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว จึงถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ขึ้นไปสู่อากาศชัวลำตาลหนึ่ง ลงมาถวายบังคมพระศาสดาอีก ขึ้นไปนั่งโดยบัลลังก์บนอากาศ ๗ ชัวลำตาลตามลำดับแล้ว ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงสดับบุรพกรรมของข้าพระองค์” (ดังต่อไปนี้) :-

[บุรพกรรมของสันตติมหาอมาตย์]

ในกัปที่ ๙๑ แต่กัปนี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี ข้าพระองค์บังเกิดในตระกูลๆ หนึ่งในพันธุมดินคร คิดแล้วว่า ‘อะไรหนอแล? เป็นกรรมที่ไม่ทำการตัดรอนหรือบีบคั้น ซึ่งชนเหล่าอื่น’ ดังนี้แล้ว เมื่อใคร่ครวญอยู่ จึงเห็นกรรมคือ การป่าวร้องในบุญทั้งหลาย จำเดิมแต่กาลนั้น ทำกรรมนั้นอยู่ ชักชวนมหาชนเที่ยวป่าวร้องอยู่ว่า ‘พวกท่าน จงทำบุญ

ทั้งหลาย, จงสมทานอุโบสถ ในวันอุโบสถทั้งหลาย, จงถวายทาน, จงฟังธรรม, ชื่อว่ารัตนะอย่างอื่นเช่นกับพุทธรัตนะเป็นต้น ไม่มี, พวกท่าน จงทำสักการะรัตนะทั้ง ๓ เกิด.”

[ผลของการชักชวนมหาชนบำเพ็ญการกุศล]

พระราชามีใหญ่ พระนามว่า พันธุมะ เป็นพระพุทธรูปดา ทรงสดับเสียงของข้าพระองค์นั้น รับสั่งให้เรียกข้าพระองค์มาเฝ้าแล้ว ตรัสถามว่า ‘พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร?’ เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า ‘ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์เที่ยวประกาศคุณรัตนะทั้ง ๓ ชักชวนมหาชนในการทำบุญทั้งหลาย.’ จึงตรัสถามว่า ‘เจ้านั่งบนอะไรเที่ยวไป?’ เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า ‘ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์เดินไป’ จึงตรัสว่า ‘พ่อ เจ้าไม่ควรเพื่อเที่ยวไปอย่างนั้น, จงประดับพวงดอกไม้เนื้แล้ว นั่งบนหลังม้าเที่ยวไปเถิด’ ดังนี้แล้ว ก็พระราชทานพวงดอกไม้เช่นกับพวกแก้วมุกดา ทั้งได้พระราชทานม้าที่ฝึกแล้วแก่ข้าพระองค์.

ต่อมาพระราชามี รับสั่งให้ข้าพระองค์ผู้กำลังเที่ยวประกาศอยู่อย่างนั้นนั่นแล ด้วยเครื่องบริหารที่พระราชามีพระราชทานมาเฝ้าแล้วตรัสถามอีกว่า ‘พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร?’ เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า ‘ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทำกรรมอย่างนั้นนั่นแล’ จึงตรัสว่า ‘พ่อ แม้ม้าก็ไม่สมควรแก่เจ้า, เจ้าจงนั่งบนรถนี้เที่ยวไปเถิด’ แล้วได้พระราชทานรถที่เทียมด้วยม้าสินธพ ๔.

แม้ในครั้งที่ ๓ พระราชามีทรงสดับเสียงของข้าพระองค์แล้ว รับสั่งให้หา ตรัสถามว่า ‘พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร?’ เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า ‘ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทำกรรมนั้นนั่นแล’ จึงตรัสว่า ‘นะพ่อ แม้รถก็ไม่สมควรแก่เจ้า’ แล้วพระราชทานโกศเป็นอันมาก และเครื่องประดับใหญ่ ทั้งได้พระราชทานช้างเชือกหนึ่งแก่ข้าพระองค์.

ข้าพระองค์นั้น ประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง นั่งบนคอช้าง ได้ทำกรรมของผู้ปวารณาธรรมสิ้นแปดหมื่นปี กลิ่นจันทน์พุ่งออกจากกายของข้าพระองค์นั้น กลิ่นอุบลพุ่งออกจากปาก ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้; นี่เป็นกรรมที่ข้าพระองค์ทำแล้ว.”

[การปรินิพพานของมหาสันตติมหาอมาตย์]

สันตติมหาอมาตย์นั้น ครั้นทูลบุรพกรรมของตนอย่างนั้นแล้ว นั่งบนอากาศเที่ยว เข้าเตโชธาตु ปรินิพพานแล้ว.

เปลวไฟที่เกิดขึ้นในสรีระไหม้เนื้อและโลหิตแล้ว.

ธาตुทั้งหลายดุจดอกมะลิเหลืออยู่แล้ว.

พระศาสดา ทรงคลีผ้าขาว.

ธาตुทั้งหลายก็ตกลงบนผ้าขาวนั้น.

พระศาสดา ทรงบรรจุธาตุเหล่านั้นแล้ว รับสั่งให้สร้างสถูปไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ด้วยทรงพระประสงค์ว่า “มหาชนไหว้แล้ว จักเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญ.”

[สันตติมหาอมาตย์ควรเรียกว่าสมณะหรือพราหมณ์]

พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุ สันตติมหาอมาตย์บรรลुพระอรหัตในเวลาจบพระคาถาๆ เดียว ยังประดับประดาอยู่นั้นแหละ นั่งบนอากาศปรินิพพานแล้ว, การเรียกเธอว่า ‘สมณะ’ ควรหรือหนอแล? หรือเรียกเธอว่า ‘พราหมณ์’ จึงจะควร.”

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ? เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า “พวกข้าพระองค์ นั่งประชุมด้วยกถาชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย การเรียกบุตรของเราแม้ว่า ‘สมณะ’ ก็ควร, เรียกว่า ‘พราหมณ์’ ก็ควรเหมือนกัน” ดังนี้ เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“แม้ถ้าบุคคลประดับแล้ว ฟังประพฤติสม่าเสมอ เป็นผู้สงบ ฝึกแล้ว เทียงธรรม
มีปกติประพฤติประเสริฐ วางเสียซึ่งอาชญาในสัตว์ทุกจำพวก,
บุคคลนั้น เป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ เป็นภิกษุ.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อลงกโต** ได้แก่ ประดับด้วยผ้าและอาภรณ์.

บัณฑิตพึงทราบความแห่งพระคาถานี้ว่า “แม้หากว่าบุคคลประดับด้วยเครื่องอลังการมีผ้าเป็นต้น ฟังประพฤติสม่าเสมอด้วยกายเป็นต้น, ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะความสงบระงับแห่งราคะเป็นต้น, ชื่อว่าเป็นผู้ฝึก เพราะฝึกอินทรีย์, ชื่อว่าเป็นผู้เทียง เพราะเทียงในมรรคทั้ง ๔, ชื่อว่าพราหมจารี เพราะประพฤติประเสริฐ, ชื่อว่าวางอาชญาในสัตว์ทุกจำพวก เพราะความเป็นผู้วางเสียซึ่งอาชญาทางกายเป็นต้นแล้ว, ผู้นั้น คือผู้เห็นปานนั้น อันบุคคลเรียกว่า ‘พราหมณ์’ เพราะความเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว ก็ได้, ว่า ‘สมณะ’ เพราะความเป็นผู้มีบาปอันสงบแล้ว ก็ได้, ว่า ‘ภิกษุ’ เพราะความเป็นผู้มีกิเลสอันทำลายแล้ว ก็ได้โดยแท้.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสันตติมหาอมาตย์ จบ.

๑๐. เรื่องพระปิโตนิกเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปิโตนิกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “หิรินิเสธ ปุริโส” เป็นต้น.

[พระอานนทจัดการให้ปิโตนิกบวช]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระอานนทเถระเห็นทารกคนหนึ่ง นุ่งผ้าท่อนผืนเก่า ถือกระเบื้องเที่ยวขอทานอยู่ จึงพูดว่า “เจ้าบวชเสียจะไม่ดียิ่งกว่าการเที่ยวไปอย่างนี้เป็นอยู่หรือ?” เมื่อเขาตอบว่า “ใครจักบวชให้ผมเล่า? ครับ” จึงกล่าวรับรองว่า “ฉันจะให้บวช” แล้วพาเขาไปยังวิหาร ให้อาบน้ำด้วยมือของตน ให้กรรมฐานแล้ว ก็ให้บวช.

ก็พระอานนทเถระนั้น คลื่นท่อนผ้าผืนเก่าที่ทารกนั้นนุ่งแล้ว ตรวจสอบไม่เห็นส่วนใดๆ พอใช้สอยได้ แม้สักว่าทำเป็นผ้าสำหรับกรองน้ำ จึงเอาพาดไว้ที่กิ่งไม้กิ่งหนึ่งกับกระเบื้อง.

[พระปิโตนิกอยากสึก]

เขาได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว บริโภคลาภและสักการะอันเกิดขึ้นเพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นุ่งห่มจีวรที่มีค่ามากเที่ยวไปอยู่เป็นผู้มีสิริระอ้วน กระสันขึ้นแล้ว คิดว่า “ประโยชน์อะไรของเราด้วยการนุ่ง (ห่ม) จีวรอันชนให้ด้วยศรัทธาเที่ยวไป, เราจะนุ่งผ้าเก่าของตัวเองนี้แหละ” ดังนี้แล้ว ก็ไปสูที่นั่นแล้วจับผ้าเก่า ทำผ้านั้นให้เป็นอารมณ์แล้ว ก็โอวาทตนด้วยตนเองว่า “เจ้าผู้ไม่มีหิริ หมดยางอายุ เจ้ายังปรารถนาเพื่อจะละที่นุ่งห่มผ้าทั้งหลายเห็นปานนั้น (กลับไป) นุ่งผ้าท่อนเก่านี้ มีมือถือกระเบื้องเที่ยวขอทาน (อีกหรือ).”

ก็เมื่อท่านโอวาท^๑ (ตน) อยู่เช่นนั้นแหละ จิตผ่องใสแล้ว.

ท่านเก็บผ้าเก่าผืนนั้นไว้ที่เดิมมันแล้ว กลับไปยังวิหารตามเดิม.

โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ท่านกระสันขึ้นอีก ไปกล่าวอย่างนั้นแหละ แล้วก็กลับ.

ถึงกระสันขึ้นอีก ก็ไปกล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็กลับ ด้วยประการฉะนี้.

[พระปิโตนิกเถระบรรลุพระอรหัต]

ภิกษุทั้งหลาย เห็นท่านเที่ยวไปๆ มาๆ อยู่อย่างนั้น จึงถามว่า “ผู้มีอายุ ท่านจะไปไหน?”

ท่านบอกว่า “ผู้มีอายุ ผมจะไปสำนักอาจารย์” ดังนี้แล้ว ก็ทำผ้าท่อนเก่าของตนนั้นแหละให้เป็นอารมณ์ โดยทำนองนั้นนั่นเอง ห้ามตนได้, โดย ๒-๓ วันท่านนั้น ก็บรรลุพระอรหัตตผล.

ภิกษุทั้งหลาย กล่าววว่า “ผู้มีอายุ บัดนี้ ท่านไม่ไปสำนักอาจารย์หรือ? ทางนี้เป็นทางเที่ยวไปของท่านมิใช่หรือ?”

๑ อุ-กณฐ พึงชานชะเง้อดูทางโน้นทางนี้ เบื่อหน่าย (สำหรับบรรพชิต ก็อยากสึก)

๒ อีกนัยหนึ่ง แปลว่า “ก็จิตของท่านผู้โอวาท (ตน) อยู่เช่นนั้นแหละ ผ่องใสแล้ว” ก็ได้.

[คนหมดเครื่องข้อมไม่ต้องไปๆ มาๆ]

ท่านตอบว่า “ผู้มีอายุ เมื่อความเกี่ยวข้องกับอาจารย์มีอยู่ ผมจึงไป, แต่บัดนี้ ผมตัดความเกี่ยวข้องได้แล้ว, เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่ไปสำนักอาจารย์.”

พวกภิกษุกราบทูลเรื่องราวแต่พระตถาคตว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระปิไลติกเถระอวดอ้างพระอรหัตผล.”

พระศาสดา. เธอกล่าวอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ. เธอกล่าวคำชื่อนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า “ถูกละ ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเรา เมื่อความเกี่ยวข้องมีอยู่ จึงไปสำนักอาจารย์, แต่บัดนี้ ความเกี่ยวข้องเธอได้ตัดแล้ว, เธอห้ามด้วยตนเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บุรุษผู้ห้ามอกุศลวิตกด้วยหิริได้ น้อยคนจะมีในโลก, บุคคลใด กำจัดความ
หลับใต้อยู่เหมือนม้าติดหลบแส้ไม่ให้ถูกตน, บุคคลนั้น หาได้ยาก.

ท่านทั้งหลายจงมีความเพียร มีความสลัดใจ เหมือนม้าติดถูกเขาตีด้วยแส้แล้ว (มี
ความบากบั่น) ฉะนั้น.

ท่านทั้งหลายเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และด้วยคุณเครื่อง
วินิจฉัยธรรม มีวิชาและจรณะ ถึงพร้อม มีสติมั่นคง จักละทุกขอันมีประมาณ
ไม่น้อยนี้ได้.”

[แก้อรธ]

คนผู้ชื่อว่า หิรินิเสธบุคคล ในพระคาถานั้น ก็เพราะอรธว่า ห้ามอกุศลวิตกอันเกิดในภายในด้วยความละเอียดได้.

สองบทว่า โภจิ โลกสมิ ความว่า บุคคลเห็นปานนั้น หาได้ยาก จึงชื่อว่า น้อยคนนักจะมีในโลก.

สองบทว่า โย นิทฺธิ ความว่า บุคคลใด ไม่ประมาทแล้ว ทำสมณธรรมอยู่ คอยขับไล่ความหลับที่เกิดแล้วแก่ตนตื่นอยู่
เพราะฉะนั้น บุคคลนั้น จึงชื่อว่า กำจัดความหลับใต้อยู่.

บทว่า กสามิว เป็นต้น ความว่า บุคคลใด กำจัดความหลับ ตื่นอยู่ เหมือนม้าติดคอยหลบแส้อันจะตกลงที่ตน คือไม่ให้ตกลงที่
ตนได้ฉะนั้น, บุคคลนั้น หาได้ยาก.

ในคาถาที่ ๒ มีเนื้อความสังเขปดังต่อไปนี้ :-

“ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้มีความเพียร มีความสลัดใจ เหมือนม้าติดอาศัยความประมาท ถูกเขาฟาดด้วยแส้แล้ว
รู้สึกตัวว่า ‘ชื่อแม่ตัวเรา ถูกเขาหวดด้วยแส้แล้ว’ ในกาลต่อมา ย่อมทำความเพียรฉะนั้น.

เธอทั้งหลายเป็นผู้ย่างนั้นแล้ว ประกอบด้วยศรัทธา ๒ อย่าง ที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ด้วยปาริสุทธิศีล ๔ ด้วยความเพียร
เป็นไปทางกายและเป็นไปทางจิต ด้วยสมาธิสัมปยุตด้วยสมาบัติ ๘ และด้วยคุณเครื่องวินิจฉัยธรรม มีอันรู้เหตุและมีไช้เหตุ
เป็นลักษณะ, ชื่อว่ามีวิชาและจรณะถึงพร้อม เพราะความถึงพร้อมแห่งวิชา ๓ หรือวิชา ๘ และจรณะ ๑๕, ชื่อว่าเป็นผู้มี
สติมั่นคง เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นแล้ว จักละทุกขในวัฏฏะอันมีประมาณน้อยนี้ได้.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปิไลติงเถระ จบ.

๑๑. เรื่องสุขสามเณร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสุขสามเณร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุทกํ ทิ นยนติ เนตติกา” เป็นต้น.

[เรื่องคันธเศรษฐี]

ความพิสดารว่า ในอดีตกาล มีบุตรของเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง ชื่อว่า คันธกุมาร เมื่อบิดาของเธอถึงแก่กรรมแล้ว พระราชารับสั่งให้หาเธอมาเฝ้า ปลอดภัยแล้ว ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่เธอขึ้นแล ด้วยสักการะเป็นอันมาก.

จำเดิมแต่กาลนั้นมา คันธกุมารนั้น ก็ได้ปรากฏนามว่า “คันธเศรษฐี.”

ครั้งนั้น ผู้รักษาเรือนคลังของเศรษฐีนั้น ได้เปิดประตูห้องสำหรับเก็บทรัพย์ ไขนออกมาแล้ว ชี้แจงว่า “นาย ทรัพย์นี้ของบิดาท่าน มีประมาณเท่านี้, ของบรรพบุรุษมีปูเป็นต้น มีจำนวนเท่านี้.”

เศรษฐีนั้นแลดูกองทรัพย์แล้ว พู่ว่า “ก็ทำไม บรรพบุรุษเหล่านั้น จึงมิได้ถือเอาทรัพย์นี้ไปด้วย?” ผู้รักษาเรือนคลังตอบว่า “นาย ชื่อว่าผู้ที่จะถือเอาทรัพย์ไปด้วยไม่มี, แท้จริง สัตว์ทั้งหลายพาเอาแต่กุศลกุศลที่ตนได้ทำไว้เท่านั้นไป.”

[เศรษฐีจ่ายทรัพย์สร้างสิ่งต่างๆ]

เศรษฐีนั้น คิดว่า “บรรพบุรุษเหล่านั้น พาทั้งสิ่งสมทรัพย์ไว้แล้วก็ทิ้งไปเสีย เพราะความที่ตนเป็นคนโง่, ส่วนเราจักถือเอาทรัพย์นั้นไปด้วย,” ก็คันธเศรษฐีเมื่อคิดอยู่อย่างนั้น มิได้คิดว่า “เราจักให้ทาน, หรือจักทำการบูชา,” คิดแต่ว่า “เราจักบริโภคทรัพย์นี้ให้หมดแล้วจึงไป.”

เศรษฐีนั้น ได้สละทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำชุ้มที่อาบน้ำอันแล้วด้วยแก้วผลึก, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำกระดานสำหรับอาบน้ำอันแล้วด้วยแก้วผลึกเหมือนกัน, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำบัลลังก์สำหรับนั่ง, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำถาดสำหรับใส่โภชนะ, จ่ายทรัพย์อีกแสนหนึ่ง ให้ทำมณฑปในที่บริโภค, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำเตียงรองถาดโภชนะ, ให้สร้างสิหบัญชรไว้ในเรือนด้วยทรัพย์แสนหนึ่งเหมือนกัน, ได้จ่ายทรัพย์พันหนึ่ง แม้เพื่อประโยชน์แก่อาหารเย็น, แต่ในวันเพ็ญ ได้สั่งจ่ายทรัพย์แสนหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่โภชนะ, ในวันบริโภคภัตตรนั้น ท่านเศรษฐีได้สละทรัพย์แสนหนึ่ง ตกแต่งพระนคร ใช้ให้คนเที่ยวตักลองประกาศว่า “ได้ยินว่า มหาชนจงดูท่าทางแห่งการบริโภคภัตตรของคันธเศรษฐี.”

มหาชนได้ผู้กตัญญูเพียงประจักษ์กัน.

ฝ่ายคันธเศรษฐีนั้น นั่งบนแผ่นกระดานอันมีค่าแสนหนึ่งในชุ้มอาบน้ำอันมีค่าแสนหนึ่ง อาบน้ำด้วยหมอน้ำหอม ๑๖ หม้อ เปิดสิหบัญชรนั้นแล้ว นั่งบนบัลลังก์นั้น กาลนั้น พวกคนใช้วางถาดนั้นไว้บนเตียงรองนั้นแล้ว คดโภชนะอันมีค่าแสนหนึ่งเพื่อเศรษฐีนั้น.

ท่านเศรษฐีอันหญิงนักฟ้อนแหวดล้อมแล้ว บริโภคโภชนะนั้นอยู่ด้วยสมบัติเห็นปานนี้.

[คนบ้านนอกกระหายในภัตตรของเศรษฐี]

โดยสมัยอื่น คนบ้านนอกผู้หนึ่ง บรรทุกพินเป็นต้นใส่ในยานย่อยๆ เพื่อต้องการแลกเปลี่ยนเสบียงอาหารสำหรับตน ไปถึงพระนครแล้ว ก็พักอยู่ในเรือนของสหาย.

ก็กาลนั้นเป็นวันเพ็ญ.

ชนทั้งหลายเที่ยวติกลองประกาศในพระนคร “มหาชนจงดูท่าทางบริโภคของท่านคันทเศรษฐี.”

ครั้งนั้น สหายจึงกล่าวกะชาวบ้านนอกนั้นว่า “เพื่อนเอ๋ย ท่าทางบริโภคภัตตรของคันทเศรษฐี เพื่อนเคยเห็นหรือ?”

ชาวบ้านนอก. ไม่เคยเห็นเลย เพื่อน.

สหายชาวเมือง. ถ้ากระนั้นมาเถิด เพื่อน เราจักไปด้วยกัน, กลองนี้เที่ยวไปทั่วพระนคร เราจักดูสมบัติใหญ่.

สหายชาวเมืองได้พาสหายชาวบ้านนอกไปแล้ว.

แม้มหาชนก็ได้พากันขึ้นเตียงซ้อนเตียงดูอยู่.

สหายชาวบ้านนอก พอได้สุดกลิ่นภัตตร ก็พูดกับสหายชาวเมืองว่า “ข้าเกิดกระหายในภัตตรในภตานั้นแล้วละ.”

สหายชาวเมือง. อย่าปรารถนาภัตตรนั้นเลย เพื่อน เราไม่อาจจะได้ดอก.

ชาวบ้านนอก. เพื่อนเอ๋ย เมื่อไม่ได้ ก็จักไม่เป็นอยู่ (ต่อไปละ).

สหายชาวเมืองนั้น เมื่อไม่อาจห้ามสหายชาวบ้านนอกนั้นไว้ได้ ยืนอยู่ท้ายบริษัท เปล่งเสียงดัง ๓ ครั้งว่า “นาย ฉันทให้ท่าน”

เมื่อคันทเศรษฐีถามว่า “นั่นใคร?” จึงตอบว่า “ผมครับ นาย.”

เศรษฐี. นี่เหตุอะไรกัน?

สหายชาวเมือง. คนบ้านนอกผู้หนึ่งนี้ เกิดกระหายในภัตตรในภตของท่าน, ขอท่านกรุณาให้ภัตตรก้อนหนึ่งเถิด.

เศรษฐี. ไม่อาจจะได้ดอก.

สหายชาวเมือง. คำของเศรษฐี เพื่อนได้ยินไหม? เพื่อน.

ชาวบ้านนอก. ข้าได้ยินแล้ว เพื่อน เออ ก็ ข้าเมื่อได้ จักเป็นอยู่, เมื่อข้าไม่ได้ ความตายจักมี.

สหายชาวเมืองร้องอีกว่า “นาย ได้ยินว่า ชายคนนี้ เมื่อไม่ได้ก็จักตาย, ขอท่านจงให้ชีวิตแก่เขาเถิด.”

คันทเศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ชื่อว่าภัตตรนี้ ย่อมค่าถึงร้อยหนึ่งก็มี สองร้อยก็มี, ผู้ใดๆ ย่อมขอ, เมื่อให้แก่ผู้หนึ่งๆ ฉันทจักบริโภคอะไรเล่า?

สหายชาวเมือง. นาย ชายคนนี้ เมื่อไม่ได้จักตาย, ขอท่านจงให้ชีวิตแก่เขาเถิด.

คันทเศรษฐี. เขาไม่อาจได้เปล่าๆ, ก็ถ้าเขาเมื่อไม่ได้จักไม่เป็นอยู่ไซ้ ชายนั้นจงทำการรับจ้างในเรือนของฉันท ๓ ปี, ฉันทจักให้ภัตตรแก่เขาเถิดหนึ่ง.

[ชาวชนบทยอมทำการจ้างในบ้านเศรษฐี]

ชาวบ้านนอก ฟังคำนั้นแล้ว จึงพูดกะสหายว่า “อย่างนั้น เอาละ เพื่อน” ดังนี้แล้ว ได้ละบุตรและภรรยา เข้าไปสู่เรือนของเศรษฐีด้วยหัวใจว่า “จักทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี, เพื่อประโยชน์แก่ภตภัตตรเถิดหนึ่ง.”

เขาเมื่อทำการรับจ้างได้ทำกิจทุกอย่างโดยเรียบร้อย, การงานที่ควรทำในบ้านในป่า กลางวันกลางคืน ได้ปรากฏว่า เขาทำเสร็จเรียบร้อย.

เมื่อมหาชนเรียกเขาว่า “นายภัตตภิกขุ” คำนั้นได้ปรากฏไปทั่วพระนคร.

กาลต่อมา เมื่อวัน (รับจ้าง) ของนายภัตตภิกขุครบบริบูรณ์แล้ว, ผู้จัดการภัตรเรียนว่า “นาย วัน (รับจ้าง) ของนายภัตตภิกขุบริบูรณ์แล้ว เขาทำการรับจ้างอยู่ตลอด ๓ ปี ทำกรรมยากที่คนอื่นจะทำได้แล้ว, การงานแม้สักอย่างหนึ่ง ก็ไม่เคยเสียหาย,” ครั้งนั้น ท่านเศรษฐี ได้ส่งจ่ายทรัพย์ ๓ พัน แก่ผู้จัดการภัตรนั้น คือ สองพันเพื่อประโยชน์แก่อาหารเย็นและอาหารเช้าของตน, พันหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่อาหารเช้าของนายภัตตภิกขุนั้น แล้วส่งคนใช้ว่า “วันนี้ พวกเจ้าจงทำการบริหารที่พึงทำแก่เรา แก่นายภัตตภิกขุนั้นเถิด,” ก็แลครั้นส่งแล้ว จึงส่งแม่กะคนที่เหลือ เว้นภรรยาผู้เป็นที่รักนามว่าจินตามณีนคนเดียว ว่า “วันนี้ พวกเจ้าจงแวดล้อมนายภัตตภิกขุนั้นเถิด” ดังนี้แล้ว ก็มอบสมบัติทั้งหมดให้แก่นายภัตตภิกขุนั้น.

[นายภัตตภิกขุเตรียมบริโภคน้ำ]

นายภัตตภิกขุนั้น นั่งบนแผ่นกระดานนั้นในชूमันนั้นแล อาบน้ำด้วยน้ำสำหรับอาบของเศรษฐี นุ่งผ้าสาฎกสำหรับนุ่งของเศรษฐีนั้นแหละ แล้วนั่งบนบัลลังก์ของเศรษฐีนั้นเหมือนกัน.

แม้ท่านเศรษฐีก็ใช้ให้คนเฝ้ากลางเที่ยวตีประกาศไปในพระนครว่า “นายภัตตภิกขุทำการรับจ้างตลอด ๓ ปีในเรือนของคัณธเศรษฐี ได้เถิดภัตตภิกขุหนึ่ง, ขอชนทั้งหลายจงดูสมบัติแห่งการบริโภคน้ำของเขา.

มหาชนได้ชื่นตึงช้อนตึงดูอยู่.

ที่ๆ ชายชาวบ้านนอกแลดูแล้วๆ ก็ได้ถึงอาการหวั่นไหว.

พวกนักพ่อนได้ยั้งล้อมนายภัตตภิกขุนั้น.

พวกคนใช้ ยกถาดภัตรถาดหนึ่ง ตั้งไว้ข้างหน้าของนายภัตตภิกขุนั้นแล้ว.

ครั้งนั้น ในเวลาที่นายภัตตภิกขุนั้นล้างมือ พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาถ์ ออกจากสมาบัติในวันที่ ๗ แล้วใคร่ครวญอยู่ว่า “วันนี้ เราจักไปเพื่อประโยชน์แก่ภิกขาจารในที่ไหนหนอแล?” ก็ได้เห็นนายภัตตภิกขุแล้ว.

ครั้งนั้น ท่านพิจารณาต่อไปอีกว่า “นายภัตตภิกขุนี้ ทำการรับจ้างถึง ๓ ปี จึงได้เถิดภัตร. ศรัทธาของเขามีหรือไม่มีหนอ? ใคร่ครวญไปก็ทราบว่ “ศรัทธาของเขามีอยู่” คิดไปอีกว่า “คนบางพวก ถึงมีศรัทธา ก็ไม่อาจจะทำการสงเคราะห์ได้, นายภัตตภิกขุนี้ จักอาจหรือไม่หนอ เพื่อจะทำการสงเคราะห์เรา?” ก็รู้ว่า “นายภัตตภิกขุ จักอาจทีเดียว ทั้งจักได้มหาสมบัติเพราะอาศัยเหตุคือการสงเคราะห์แก่เราด้วย” ดังนี้แล้ว จึงห่มจีวรถือบาตร เหาะขึ้นสู่เวหาสไปโดยระหว่างบริษัทแสดงตนยืนอยู่ข้างหน้าแห่งนายภัตตภิกขุนั้นนั่นแล.

[นายภัตตภิกขุถวายภัตรแก่พระปัจเจกพุทธะ]

นายภัตตภิกขุนั้น เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว คิดว่า “เราได้ทำการรับจ้างในเรือนของคนอื่นถึง ๓ ปี ก็เพื่อประโยชน์แก่เถิดภัตรเถิดเดียว เพราะความที่เราไม่ได้ให้ทานในกาลก่อน, บัดนี้ ภัตรนี้ของเราพึงรักษาเราเพียงวันหนึ่งคืนหนึ่ง, ก็ถ้าเราจักถวายภัตรนั้นแก่พระผู้เป็นเจ้า, ภัตรจักรักษาเราไว้มิใช่พันโกฏิก็ปทีเดียว เราจักถวายภัตรนั้น แก่พระผู้เป็นเจ้าละ.”

นายภัตตภิกษุคนนั้น ทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี ได้ภาคภัตรแล้ว ไม่ทันวางภัตรแม้ก่อนเดียวในปาก บรรเทาความอยากแล้ว ยกภาคภัตรขึ้นเองทีเดียว ไปสู่สำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้า ให้ภาคในมือของคนอื่นแล้ว ให้อภัยด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว เอามือซ้ายจับภาคภัตร เอามือขวาเกลี่ยลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น.

พระปัจเจกพุทธเจ้าได้เอามือปิดบาตรเสีย ในเวลาที่ภัตรยังเหลืออยู่กึ่งหนึ่ง.

ครั้งนั้น นายภัตตภิกษุคนนั้น เรียนท่านว่า “ท่านครับ ภัตรส่วนเดียวเท่านั้น ผมไม่อาจเพื่อจะแบ่งเป็น ๒ ส่วนได้, ท่านอย่าสงเคราะห์ผมในโลกนี้เลย, ขอจงทำการสงเคราะห์ในปรโลกเถิด, ผมจักถวายหมดทีเดียว ไม่ให้เหลือ.”

[ทานที่ถวายไม่เหลือมีผลมาก]

จริงอยู่ ทานที่บุคคลถวายไม่เหลือไว้เพื่อตนแม้แต่น้อยหนึ่ง ชื่อว่าทานไม่มีส่วนเหลือ, ทานนั้นย่อมมีผลมาก.

นายภัตตภิกษุคนนั้น เมื่อทำอย่างนั้น จึงได้ถวายหมด ให้อภัยแล้ว เรียนว่า “ท่านครับ ผมอาศัยภาคภัตรภาคเดียว ต้องทำการรับจ้างในเรือนของคนอื่นถึง ๓ ปี ได้สวยทุกซ์แล้ว, บัดนี้ ขอความสุขจงมีแก่กระผมในที่ที่บังเกิดแล้วเถิด, ขอกระผมพึงมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้วเถิด.”

พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า “ขอจงสมคิด เหมือนแก้วสารพัดนึก ความดำริอันให้ความใคร่ทุกอย่าง จงบริบูรณ์แก่ท่าน เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญฉะนั้น” เมื่อจะทำอนุโมทนา จึงกล่าวว่า

“สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลันทีเดียว,
ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ.
สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลันทีเดียว,
ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนมณีโชติรส ฉะนั้น.”

ดังนี้แล้ว อริชฎานว่า “ขอมหาชนนี้ จงยืนเห็นเราจนกระทั่งถึงเขาคันธมาทน์เถิด,” ได้ไปสู่ภูเขาคันธมาทน์โดยอากาศแล้ว.

ถึงมหาชนก็ได้ยืนเห็นท่านอยู่นั้นแหละ.

พระปัจเจกพุทธเจ้า ไปภูเขาคันธมาทน์แล้ว ได้แบ่งบิณฑบาตนั้นถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป พระปัจเจกพุทธเจ้า ทุกๆ รูป ได้รับเอาภัตรอย่างพอเพียงแก่ตนๆ แล้ว.

ใครๆ ไม่พึงคิดว่า “บิณฑบาตเล็กน้อยจะเพียงพอแก่อย่างไร?” ด้วยว่าอจินไตย ๔ อย่าง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว, ในอจินไตย ๔ เหล่านั้น นี้ก็เป็นปัจเจกพุทธวิสัยแล.

[คันธเศรษฐีแบ่งทรัพย์ให้ภัตตภิกษุ]

มหาชน เห็นบิณฑบาตที่พระปัจเจกพุทธเจ้าแบ่งถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่ ก็ได้พากันยังพันแห่งสาธุการให้เป็นไปแล้ว, เสียงสาธุการได้เป็นประหนึ่งเสียงอสณิบาต.

คันธเศรษฐีได้ยินเสียงนั้นแล้ว จึงคิดว่า “นายภัตตภิกษุเห็นจะไม่สามารถทรงสมบัติที่เราให้แล้วได้, เพราะเหตุนี้ มหาชนนี้ เมื่อทำการหัวเราะเยาะจึงได้อื้อฉาวขึ้น.

ท่านเศรษฐีนั้น ส่งคนไปเพื่อทราบเรื่องราวที่เป็นไปแล้ว.

คนเหล่านั้น มาแล้ว บอกว่า “นายศรี ธรรมดา ผู้ทรงสมบัติ ย่อมเป็นเห็นปานนี้” ดังนี้แล้ว จึงบอกเรื่องราวที่เป็นไปเช่นนั้น. เศรษฐี ฟังเรื่องนั้นแล้ว เป็นผู้ที่มีสรีระอันปิติมีวรรณะ ๕ ถูกต้องแล้ว จึงกล่าวว่า “นายอัศจรรย์ นายภักตมตติกะนั้น ทำสิ่งที่บุคคลทำได้โดยยากแล้ว, เราดำรงอยู่ในสมบัติเห็นปานนี้ ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ยังไม่อาจเพื่อให้สิ่งไรได้” ดังนี้แล้ว จึงให้เรียกนายภักตมตติกะนั้นมาแล้ว ถามว่า “ได้ยินว่า เธอทำกรรมชื่อนี้จริงหรือ?” เมื่อเขาตอบว่า “ครับ นาย” จึงกล่าวว่า “เอาเถิด เธอจงถือเอาทรัพย์พันหนึ่งแล้วแบ่งส่วนบุญในทานของเธอให้ฉันบ้าง.”

นายภักตมตติกะนั้น ได้ทำตามนั้นแล้ว.

แม้เศรษฐีก็ได้แบ่งทรัพย์สมบัติอันเป็นของๆ ตนทั้งหมด ให้แก่นายภักตมตติกะนั้น.

[สัมปทา ๔ อย่าง]

จริงอยู่ ชื่อว่าสัมปทามี ๔ อย่าง คือ วัตถุสัมปทา ปัจจัยสัมปทา เจตนาสัมปทา คุณาติเรกสัมปทา.

ในสัมปทา ๔ อย่างนั้น พระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ควรแก้นิโรธสมบัติ ผู้เป็นทักษิณบุคคล ชื่อวัตถุสัมปทา, การบังเกิดขึ้นแก่ปัจจัยทั้งหลาย โดยธรรมสมาธิ ชื่อปัจจัยสัมปทา, ความที่เจตนาใน ๓ กาล คือ ในกาลก่อนแต่ให้, ในกาลกำลังให้, ในกาลภายหลัง สัมปยุตด้วยญาณ อันกำกับโดยโสมนัส ชื่อเจตนาสัมปทา, ส่วนความที่พระทักษิณบุคคล ออกจากสมบัติ ชื่อว่าคุณาติเรกสัมปทา.

ก็สัมปทาทั้ง ๔ อย่าง คือ พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ชีณาสพเป็นทักษิณบุคคล, ปัจจัยที่เกิดแล้ว โดยธรรม โดยความที่ทำการ จ้างได้แล้ว, เจตนาบริสุทธิ์ใน ๓ กาล, พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้พอออกจากสมบัติ เป็นผู้ยิ่งโดยคุณ สำเร็จแล้วแก่นายภักตมตติกะนี้, ด้วยอานุภาพแห่งสัมปทา ๔ นี้ นายภักตมตติกะ จึงบรรลุมหาสมบัติในทันตาเห็นทีเดียว เพราะฉะนั้น นายภักตมตติกะนั้น จึงได้สมบัติจากสำนักของเศรษฐี.

[นายภักตมตติกะได้เป็นเศรษฐี]

ก็ในกาลต่อมา แม้พระราช ทรงแสดงกรรมที่นายภักตมตติกะนี้ทำแล้ว จึงได้รับสั่งให้เรียกเข้ามาเฝ้า แล้วพระราชทานทรัพย์ให้ พันหนึ่ง ทรงรับส่วนบุญ ทรงพอพระหทัย พระราชทานโภคะเป็นอันมาก แล้วก็ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้.

เขาได้มีชื่อว่า “ภักตมตติเศรษฐี”

ภักตมตติเศรษฐีนั้น เป็นสหทัยกับคันธเศรษฐี กินดื่มร่วมกัน ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว จุติจากอภัพนั้นแล้ว ได้บังเกิดใน เทวโลก เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์พุทธันดร ๑ ในพุทธบูชาทกาลนี้ ได้ถือปฏิสนธิในตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ ใน เมืองสาวตถิ.

[นายภักตมตติกะไปเกิดในเมืองสาวตถิ]

ครั้งนั้น มารดาของทารกนั้น ได้ครรภ์บริหารแล้ว โดยล่วงไป ๒-๓ วัน ก็เกิดแพ้ท้องว่า “โอหนอ เราถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดแก่พระสารีบุตรเถระพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป นุ่งผ้าเยี่ยมผาดแล้ว ถือขันทองนั่งอยู่ ณ ท้ายอาสนะ ฟังปริโณกัฏฐที่ เหลือเดนของภิกษุทั้งหลายนั้น” ดังนี้แล้ว ทำตามความคิดนั้นแล บรรเทาความแพ้ท้องแล้ว.

นาง แม้ในมวงคลอื่นๆ ถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน คลอดบุตรแล้ว ในวันตั้งชื่อ จึงเรียนพระเถระว่า “จงให้สักขาบทแก่ ลูกชายฉันเถิด ท่านผู้เจริญ.”

พระเถระถามว่า “เด็กนั้นชื่อไร?” เมื่อมารดาของเด็กเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ จำเดิมแต่ลูกชายของฉันถือปฏิสนธิ ขึ้นชื่อว่าทุกข์ ไม่เคยมีแก่ใครในเรือนนี้, เพราะฉะนั้นแล คำว่า ‘สุขกุมาร’ นั้นแล จักเป็นชื่อของเด็กนั้น,” จึงถือเอาคำนั้นแล เป็นชื่อของเด็ก นั้น ได้ให้สักขาบทแล้ว.

ในกาลนั้น ความคิดได้เกิดแก่มารดาของเด็กนั้น อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ทำลายอัยยาศัยของลูกชายของเรา.”

แม้ในกาลมวงคลทั้งหลายมีมวงคลจะหุเด็กนั้นเป็นต้น นางก็ได้ถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน.

[สุขกุมารบรรพชา]

ฝ่ายกุมาร ในเวลาเมื่ออายุ ๗ ขวบ ก็พูดว่า “คุณแม่ ผมอยากบวชในสำนักของพระเถระ.”

นางตอบว่า “ดีละ พ่อ แม่จักไม่ทำลายอัยยาศัยของเจ้า” ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระ ให้ท่านฉันแล้ว ก็เรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ลูกชายของดิฉันอยากบวช, ในเวลาเย็น จักนำเด็กนี้ไปสู่วิหาร,” ส่งพระเถระไปแล้ว ให้ประชุมพวกญาติ กล่าววาทว่า “ในเวลา ที่ลูกชายของฉันเป็นคฤหัสถ์ พวกเราจักทำกิจที่ควรทำในวันนี้แหละ” ดังนี้แล้ว จึงแต่งตัวลูกชายนำไปวิหาร ด้วยสิริโสภาคอันใหญ่ แล้วมอบถวายแก่พระเถระ.

ฝ่ายพระเถระ กล่าววาทสุขกุมารนั้นว่า “พ่อ ธรรมดาบรรพชา ทำได้โดยยาก, เจ้าจักอาจเพื่อยินดีหรือ?” เมื่อตอบว่า “ผมจักทำตามโอวาทของท่าน ครับ” จึงให้กัมมัฏฐาน ให้บวชแล้ว.

แม้มารดาของสุขกุมารนั้น เมื่อทำสักการะในการบรรพชา ก็ถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิด แก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรเจ้าเป็นประธานในภายในวิหารนั่นเอง ตลอด ๗ วัน ในเวลาเย็น จึงได้ไปสู่วิหารของตน.

ในวันที่ ๘ พระสารีบุตรเถระ เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต, ทำกิจที่ควรทำในวิหารแล้ว จึงให้สามเณรถือบาตรและ จีวร เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต.

[สุขสามเณรฝึกตน]

สามเณร เห็นเหมือนน้ำเป็นต้นในระหว่างทาง จึงถามพระเถระ ดูจสามเณรบัณฑิต.

แม้พระเถระก็พยากรณ์ แก่สามเณรนั้นอย่างนั้นเหมือนกัน.

สามเณรฟังเหตุนี้แล้ว จึงเรียนถามพระเถระว่า “ถ้าท่านพึงรับบาตรและจีวรของท่านไซ้, กระผมพึงกลับ.”

เมื่อพระเถระไม่ทำลายอัยยาศัยของสามเณรนั้น กล่าววาทว่า “จงเอาบาตรและจีวรของฉันมา” รับบาตรและจีวรไปแล้ว, ก็ไหว้พระเถระ เมื่อจะกลับ จึงเรียนสั่งว่า “ท่านครับ ท่านเมื่อนำอาหารมาเพื่อผม พึงนำเอาโภชนะที่มีรส ๑๐๐ ชนิดมา.”

พระเถระ. จักได้โภชนะนั้น จากไหน?

สามเณร. เมื่อไม่ได้ด้วยบุญของท่าน ก็จักได้ด้วยบุญของผม ครับ.

ครั้งนั้น พระเถระให้ลูกกุญแจแก่สามเณรนั้นแล้ว ก็เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต.

สามเณรนั้น ไปวิหารแล้ว เปิดห้องของพระเถระ เข้าไปแล้ว ปิดประตู นั่งห้อยญาณลงในกายของตนแล้ว.

ด้วยเดชแห่งคุณของสามเณรนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว.

ท้าวสักกะพิจารณาว่า “นี่เหตุอะไรหนอ?” เห็นสามเณรแล้ว ทรงดำริว่า “สุขสามเณรถวายบาตรจีวรแก่อุปัชฌาย์แล้ว กลับ (วิหาร) ด้วยคิดว่า ‘จักทำสมณธรรม ควรที่เราจะไปในที่นั้น’” จึงรับสั่งให้เรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ แล้วทรงส่งไปด้วยคำรับสั่งว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงไป, จงไล่คนกาที่มีเสียงเป็นโทษใกล้ป่าแห่งวิหารให้หนีไป.”

ท้าวมหาราชทั้งหลายนั้น ทำตามนั้นแล้ว ก็ (พากัน) รักษาอุยฺโงโดยรอบ.

ท้าวสักกะ ทรงบังคับพระจันทร์และพระอาทิตย์ว่า “พวกท่านจงยึดวิมานของตนหยุดก่อน.”

แม้พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ทำตามนั้นแล้ว.

แม้ท้าวสักกะเอง ก็ทรงรักษาอยู่ที่สายยู^๑ วิหารสงบเงียบปราศจากเสียง.

สามเณรเจริญวิปัสสนาด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง บรรลุมรรคและผล ๓ แล้ว.

พระเถระ อันสามเณรกล่าวว่า “ท่านพึงนำโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดมา” ดังนี้แล้ว ก็คิดว่า “อันเราอาจเพื่อได้ในตระกูลของใครหนอแล?” พิจารณาดูอยู่ ก็เห็นตระกูลอุปัชฌาย์ผู้สมบูรณ์ด้วยอริยาธัยตระกูลหนึ่ง จึงไปในตระกูลนั้น อันชนเหล่านั้น มีใจยินดีว่า “ท่านผู้เจริญ ความดีอันท่านผู้มาในวันนี้ ในวันนี้ ทำแล้ว” รับบาตรนิมนต์ให้หนึ่ง ถวายยาคุณและของขบฉัน อันเขาเชยูกกล่าวธรรมชั่วเวลาภัตร จึงกล่าวสาราณียธรรมเถา แก่ชนเหล่านั้น กำหนดกาลยังเทศนา ให้จบแล้ว.

[สุขสามเณรบรรลุอรหัต]

ที่นั่น ชนทั้งหลาย จึงถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิด แก่พระเถระนั้น เห็นพระเถระรับโภชนะนั้นแล้วประสงค์จะกลับ จึงเรียนว่า “ฉันทเกิด ครับ พวกผมจักถวายโภชนะแม่อื่นอีก” ให้พระเถระฉันทแล้ว ก็ถวายจนเต็มบาตรอีก.

พระเถระรับโภชนะนั้นแล้ว ก็รีบไปวิหาร ด้วยคิดว่า “สามเณรของเราจักหิว.”

วันนั้น พระศาสดา สุขสามเณรรับบาตรและจีวรของอุปัชฌาย์แล้ว กลับไปแล้วตั้งใจว่า ‘จักทำสมณธรรม, กิจของเธอสำเร็จแล้วหรือ?’ พระองค์ทรงเห็นความที่มรรคผลทั้ง ๓ เทียว อันสามเณรบรรลุแล้ว จึงทรงพิจารณาแม้อิ่งขึ้นไปว่า “สุขสามเณรนี้ จักอาจไหมหนอ? เพื่อจะบรรลุพระอรหัตในวันนี้, ส่วนพระสารีบุตรรับภัตรแล้ว ก็รีบออกด้วยคิดว่า ‘สามเณรของเราจักหิว’ ถ้าเมื่อสามเณรนี้ ยังไม่บรรลุพระอรหัต.

พระสารีบุตรจักนำภัตรมาก่อน, อันตรายก็จักมีแก่สามเณรนี้; ควรเราจะไปยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู” ครั้นทรงดำริแล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี ประทับยืนยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู.

ฝ่ายพระเถระก็นำภัตรมา.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อ แก่พระเถระนั้น โดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังแล.

ในที่สุดแห่งการวิชันาปัญหา สามเณรก็บรรลุพระอรหัตแล้ว.

๑ อวสิขชน เชือกเป็นเครื่องชัก, สายยู เหล็กยาวประมาณ ๑ ศีบ ๒ ท่อนเกี่ยวกันเป็นสายด้านหนึ่งใช้ติดกับบานประตูขนาดใหญ่ เพื่อล่อบานประตูให้ติดกับห่วงเหล็กที่ธรณีประตู สำหรับลั่นกุญแจ เช่น สายยูโบสถ์วิหาร

พระศาสดา ตรัสเรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสว่า “สารีบุตร จงไปเถิด, จงให้ภัตแก่สามเณรของเธอ.”

พระเถระไปถึงแล้ว จึงเคาะประตู.

สามเณรออกมาทำวัตรแก่อุปัชฌาย์แล้ว, เมื่อพระเถระบอกว่า “จงทำภัตกิจ,” ก็รู้ว่าพระเถระไม่มีความต้องการด้วยภัต เป็นเด็กมีอายุ ๗ ขวบ บรรลุพระอรหัตในขณะนั้นนั่นเอง ตรวจตราดูที่นั่งอันต่ำ ทำภัตกิจแล้วล้างบาตร.

ในกาลนั้น ท้าวมหาราช ๔ องค์ ก็พากันเลิกการรักษา.

ถึงพระจันทร์พระอาทิตย์ ก็ปล่อยวิมาน.

แม้ท้าวสักกะ ก็ทรงเลิกอารักขาที่สายยุ พระอาทิตย์ปรากฏคล้อยเลยท่ามกลางฟ้าไปแล้วเทียว.

[บัณฑิตย่อมฝึกตน]

ภิกษุทั้งหลาย พากันพูดว่า “กาลเย็นปรากฏ, สามเณรเพิ่งทำภัตกิจเสร็จเดี๋ยวนี้เอง, ทำไมหนอ? วันนี้เวลาเช้าจึงมาก, เวลาเย็นจึงน้อย.”

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยกล่าวเรื่องอะไรหนอ?” เมื่อภิกษุทั้งหลาย ทูลว่า “พระเจ้าข้า วันนี้ เวลาเช้ามาก เวลาเย็นน้อย สามเณรเพิ่งฉันภัตเสร็จเดี๋ยวนี้เอง, ก็แลเป็นไฉน พระอาทิตย์จึงปรากฏ คล้อยเคลื่อนท่ามกลางฟ้าไป,” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาทำสมณธรรมของผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อมเป็นเช่นนั้นนั่นแล. ก็ในวันนี้ ท้าวมหาราช ๔ องค์ยึดอารักขาไว้โดยรอบ, พระจันทร์และพระอาทิตย์ได้ยึดวิมานหยุดอยู่, ท้าวสักกะทรงยึด อารักขาที่สายยุ ถึงเราก็จึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู; วันนี้ สุขสามเณร เห็นคนไขน้ำเข้าเหมือง ช่างครดัดครให้ตรง ช่างถากถากทัฬหีมีล้อเป็นต้นแล้ว ฝึกตน บรรลุพระอรหัตแล้ว” ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“อันคนไขน้ำทั้งหลาย ย่อมไขน้ำ, ช่างครทั้งหลาย ย่อมดัดคร,
ช่างถากทั้งหลาย ย่อมถากไม้, ผู้สอนง่ายทั้งหลาย ย่อมฝึกตน.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุพพตา** ความว่า ว่าง่าย คือ พิงโหวาท พิงอนุศาสน์ โดยสะดวก คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วใน หนหลังแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสุขสามเณร จบ.

ทิณทวารค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๐ จบ.

๑๑. ชราวรรค วรรณนา

๑. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกหญิงสหายของนางวิสาขา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โก นุ หา โส กิมานนุโท” เป็นต้น.

[สามีมอบภรรยาของตนแก่นางวิสาขา]

ดังได้สดับมา กุลบุตร ๕๐๐ คน ในพระนครสาวัตถี ได้มอบภรรยาของตนๆ แก่นางวิสาขามหาอุบาสิกา ด้วยมุ่งหมายว่า “ด้วยอุบายอย่างนี้ ภรรยาเหล่านี้จักเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท.”

หญิงเหล่านั้น เมื่อไปสวนก็ดี ไปวิหารก็ดี ย่อมไปกับนางวิสาขานั้นแล.

[มหรสพเกี่ยวกับสุรา]

ในคราวหนึ่ง เมื่อเขาโฆษณาการมหรสพว่า “จักมีการมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด ๗ วัน” หญิงเหล่านั้นก็จัดเตรียมสุราเพื่อสามีของตนๆ สามีเหล่านั้น เล่นมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด ๗ วันแล้ว ในวันที่ ๘ ได้ออกไปเพื่อทำการงาน.

[หญิงเหล่านั้นคิดหาอุบายดื่มสุรา]

หญิงแม่เหล่านั้นหรือกันว่า “พวกเราไม่ได้ดื่มสุราต่อหน้าสามี, ก็สุราที่เหลือยังมีอยู่, เราทั้งหลายจักดื่มสุรานี้ด้วยวิธีที่สามีเหล่านั้นจะไม่รู้” ดังนี้แล้ว จึงไปสำนักของนางวิสาขา กล่าวว่า “แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลายปรารถนาจะชมสวน” เมื่อนางวิสาขาตอบว่า “ดีละ แม่ทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น จงทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว จึงออกไป.”

ได้ไปพร้อมนางวิสาขานั้น ซ่อนสุราไปโดยอาการอันมิดชิด ดื่มเสีย (จน) เมาแล้ว เทียวไปในสวน.

นางวิสาขา คิดว่า “หญิงเหล่านี้ทำกรรมไม่สมควร, คราวนี้ ถึงพวกเดียรฉัตรก็จักติเตียนได้ว่า ‘สาวิกาทั้งหลายของพระสมณโคดม ดื่มสุรา ย่อมเทียวไป’” จึงกล่าวแก่หญิงเหล่านั้นว่า “นี่แน่ะ แม่ เธอทั้งหลายทำกรรมไม่สมควร, พลอยให้เกิดอัปยศแก่ฉันด้วย, ถึงสามีก็จะโกรธพวกเธอ, บัดนี้ พวกเธอจักทำอย่างไรกัน?”

หญิงเหล่านั้น ตอบว่า “แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลายจักแสดงอาการลวงว่าเป็นไข้”

นางวิสาขาก็กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกเธอจักปรากฏด้วยกรรมของตน.”

หญิงเหล่านั้นไปถึงเรือนแล้ว ทำท่าลวงว่าเป็นไข้.

ที่นั่น สามีของหญิงเหล่านั้นถามว่า “หญิงชื่อนี้และชื่อนี้ไปไหน?” ได้ยินว่า “เป็นไข้” ก็กำหนดจับได้ว่า “พวกนี้จักดื่มสุราที่เหลือเป็นแน่” จึงได้ทุบตีหญิงเหล่านั้นให้ถึงความเสื่อมเสีย.

ในคราวมหรสพเมื่ออื่นอีก หญิงเหล่านั้นอยากดื่มสุราเหมือนอย่างนั้น จึงเข้าไปหานางวิสาขา กล่าวว่า “แม่เจ้า โปรดพาดิฉันไปชมสวนเถิด” ถูกลางห้ามว่า “แม้ในคราวก่อน เธอทั้งหลายทำให้อัปยศแก่ฉัน, ไปเองเถอะ, ฉันจะไม่พาเธอทั้งหลายไปละ” ได้พูดเอาใจว่า “ที่นี่ พวกดิฉันจักไม่ทำอย่างนั้น” แล้วเข้าไปหานางวิสาขานั้น พูดใหม่ว่า “แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลายประสงค์จะทำพุทธบูชา, ขอจงพาดิฉันทั้งหลายไปวิหารเถิด.”

นางจึงพูดว่า “แม่แม่ บัดนี้ สมควร (แท้), เธอทั้งหลายจงไปจัดแจงเตรียมตัวเถอะ, หญิงเหล่านั้นให้คนถือของหอมมีระเปียบดอกไม้เป็นต้นด้วยผอบ^๑” ทิวขวตมีสัญญาณดุกำมือ ซึ่งเต็มด้วยสุรา ด้วยมือทั้ง ๒ คลุมผ้าผืนใหญ่เข้าไปหานางวิสาขาแล้วเข้าไปวิหารพร้อมกับนางวิสาขานั้น นิ่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ดิมสุราด้วยขวตอันมีสัญญาณดุกำมือนั้นเองแล้ว ทิวขวตเสีย นิ่งตรงพระพักตร์พระศาสดาในโรงธรรม.

นางวิสาขากราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ขอพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่หญิงเหล่านี้.”

ฝ่ายหญิงเหล่านั้น มีตัวสั้นเต็มอยู่ด้วยฤทธิ์เมา เกิดความคิดขึ้นว่า “เราทั้งหลายจักฟ้อน จักขับ.”

[เทวบุตรมารบันดาลให้แสดงกายวิการแต่ไม่สำเร็จ]

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งนับเนื่องในหมู่มาร คิดว่า “บัดนี้ เราจักสิงในสรีระของหญิงเหล่านี้แล้ว จักแสดงประการอันแปลกตรงพระพักตร์พระสมณโคดม” แล้วเข้าสิงในสรีระของหญิงเหล่านั้น

บรรดาหญิงเหล่านั้น บางพวกจะเริ่มปรบมือหัวเราะ, บางพวกจะเริ่มจะฟ้อน ตรงพระพักตร์ของพระศาสดา.

พระศาสดา ทรงรำพึงว่า “นี่อย่างไรกัน?” ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ทรงดำริแล้ว “บัดนี้ เราจักไม่ให้เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่มารได้ช่อง.

เพราะเราเมื่อบำเพ็ญบารมีตลอดกาลเท่านี้ ก็หาได้บำเพ็ญเพื่อมุ่งจะให้เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่มารได้ช่องไม่” เพื่อจะให้หญิงเหล่านั้นสังเวช จึงทรงเปล่งพระรัศมีจากพระโลมาระหว่างพระขนง^๒ ทันใดนั้นเอง ความมีมถนอธการได้มีแล้ว.

หญิงเหล่านั้น ได้หวาดหวั่น อันมรณภัยคุกคามแล้ว ด้วยเหตุนี้ สุราในท้องของหญิงเหล่านั้นจึงสร้างคลายไป.

พระศาสดาทรงหายไป ณ บัลลังก์ที่ประทับนั่ง ประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงเปล่งพระรัศมีจากพระอุณาโลม.

ขณะนั้น แสงสว่างได้มีเหมือนพระจันทร์ขึ้นตั้งพันดวง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสเรียกหญิงเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า “พวกเธอ เมื่อมาสำนักของเรา ประมาทแล้วมา หาควรไม่, เพราะความประมาทของพวกเธอเหล่านั้นเอง เทวดาซึ่งนับเนื่องในหมู่มารจึงได้ช่อง ให้พวกเธอทำกายวิการมีหัวเราะเป็นต้น ในที่ซึ่งไม่สมควรทำกายวิการมีหัวเราะเป็นต้น, บัดนี้ พวกเธอทำการอุตสาหะ เพื่อมุ่งให้ไฟมีระคะเป็นต้นดับไปจึงควร” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เมื่อโลกสันนิวาสนอันไฟลูกโพลงอยู่เป็นนิตย์,
พวกเธอจะยังรำเริง บันเทิงอะไรกันหนอ?
เธอทั้งหลายอันความมืดปกคลุมแล้ว ทำไมจึงไม่แสวงหาประทีปเล่า?”

[แก้อรธ]

ความยินดี ชื่อว่า อานนโท ในพระคาถานั้น, พระผู้มีพระภาคตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า “เมื่อโลกสันนิวาสนี้ อันไฟ ๑๑ อย่างมีระคะเป็นต้นลูกโพลงแล้วเป็นนิตย์, เธอทั้งหลายจะมัวรำเริงหรือเพลิดเพลินอะไรกันหนอ? นั้นไม่สมควรทำเลย

๑ (ผะ-อบ) ภาชนะสำหรับใส่ของ มีเชิง ฝาครอบมียอด มักทำด้วยโลหะหรือไม้กลึงเป็นต้น.

๒ ภูมิภุคโถมโตติ. ภูมิภุคตเร โลมโต.

มิใช่หรือ? ก็เธอทั้งหลาย อันความมืดคืออริชชาซึ่งมีวัตถุ ๘ ปกคลุมไว้ เหตุไรจึงไม่แสวงหา คือไม่ทำประทีปคือญาณ เพื่อประโยชน์แก่การกำจัดความมืดนั้นเสีย?”

[ผู้รับคำเตือนยอมได้ผล]

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา หญิง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

พระศาสดา ทรงทราบความที่หญิงเหล่านั้นเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในจลศรัทธาแล้ว เสด็จลงจากยอดเขาสิเนรุ ประทับนั่งบน พุทธอาสน์.

[นางวิสาขาชี้โทษของสุราโดยบุคคลาธิษฐาน]

ลำดับนั้น นางวิสาขาได้กราบทูลพระองค์ว่า “พระเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทราม, เพราะเหตุว่า หญิงเหล่านี้ ชื่นเห็นปานนี้ นั่งตรงพระพักตร์พระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ ยังไม่สามารถจะยังแม้เพียงอริยาบถให้เรียบริ้อยได้ เริ่มจะลุกขึ้นปรบมือ ทำการ หัวเราะขับ และฟ้อนเป็นต้นแล้ว.”

พระศาสดาตรัสว่า “นั่นแหละ วิสาขา ขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทรามแท้, เพราะประชาชนอาศัยสุรานี้ ถึงความพินาศแล้วตั้งหลายร้อย.”

เมื่อนางวิสาขากราบทูลว่า “ก็สุรานี้เกิดขึ้นเมื่อไร? พระเจ้าข้า,” เพื่อจะตรัสอุปบัติเหตุแห่งสุรานี้ (แก่นางวิสาขา) โดยพิสดาร จึงทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ตรัสกัมภชาดก^๑ ดังนี้แล.

เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา จบ.

๒. เรื่องนางสิริมา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนางสิริมา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปัสส จิตตกตัม พิมพ์” เป็นต้น.

[นางสิริมาบรรลุโสดาปัตติผล]

ดังได้สดับมา นางสิริมานั้น มีรูปร่างงดงาม เป็นหญิงแพศยาในกรุงราชคฤห์ ภายในพรรษาหนึ่ง ได้ประทุษร้ายต่ออุบาสิกานามว่าอุตตรา ซึ่งเป็นธิดาของปุณณกเศรษฐี ผู้เป็นภริยาของสุมนเศรษฐีบุตร ประสงค์จะให้นางอุตตรานั้นเลื่อมใส จึงทูลขอขมาพระศาสดา ผู้ทรงทำภักติกกับภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว ในเรือนของนางอุตตรานั้น, ในวันนั้น ได้ฟังภักตานุโมทนาของพระทศพล บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ในเวลาจบพระคาถาว่า

“ฟังขำนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, ฟังขำนะคนไม่ดี ด้วยความดี, ฟังขำนะคนตระหนี่ ด้วยการให้ปัน, ฟังขำนะคนพูดพล่อยๆ ด้วยคำจริง.”

นี่เป็นความย่อในเรื่องนี้.

ส่วนเนื้อเรื่องพิสดาร ก็มีแจ้งในวรรณนาแห่งคาถาอนุโมทนาในโกธวรรคนี้แล.

นางสิริมานั้น ครั้นบรรลุโสดาปัตติผลอย่างนี้แล้ว นิมนต์พระทศพล รุ่งขึ้นถวายทานเป็นอันมากแล้วได้ตั้งอัฐกภัตเพื่อพระสงฆ์ไว้เป็นประจำ.

ตั้งแต่นั้นมา ภิกษุ ๘ รูปไปเรือนเสมอ.

นางเอ่ยปากว่า “นิมนต์พระคุณเจ้าทั้งหลายรับเนยใส, รับนมสด” ดังนี้เป็นต้นแล้ว (บรรจุภัต) ให้เต็มบาตรของภิกษุเหล่านั้น.

อาหารบิณฑบาตที่ภิกษुरुูปหนึ่งได้แล้ว ย่อมเพียงพอแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง.

นางถวายบิณฑบาตด้วยการจับจ่ายทรัพย์ ๑๖ กหาปณะทุกวัน.

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษुरुูปหนึ่งฉันอัฐกภัตในเรือนของนางแล้ว ได้ไปวิหารแห่งหนึ่ง ณ ที่ไกล ๓ โยชน์.

ครั้งนั้น พวกภิกษุถามเธอซึ่งนั่งอยู่ในที่บำรุงพระเถระในเวลาเย็นว่า “ผู้มีอายุ (ไป) รับภิกษาที่ไหนมา?”

เธอตอบว่า “ผม (ไป) ฉันอัฐกภัตของนางสิริมา (มา).”

พวกภิกษุถามอีกว่า “นางทำของอันน่าพึงใจถวายไหม? ผู้มีอายุ.”

[ภิกษุพรรณนาความดีของนางสิริมา]

เธอก็กล่าวคุณของนางว่า “ผมไม่สามารถจะพรรณนาภักตของนางได้, นางทำถวายแสนจะประณีต, ภัตที่ภิกษुरुูปหนึ่งได้ย่อมเพียงพอแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง; แต่การได้เห็นนางนั้นแล ดีเสียยิ่งกว่าไทยธรรมของนางอีก, เพราะนางสวยงามเช่นนี้.”

ครั้งนั้น ภิกษुरुูปหนึ่งได้ฟังถ้อยคำที่พรรณนาคุณของนาง เกิดความรักขึ้นแล้ว โดยมีได้เห็นตัวเอง คิดว่า “ควรที่เราจะไปดูนาง” แล้วบอกจำนวนพรรษาของตนแล้ว ถวายถามลำดับภิกษุนั้นแล้ว ได้ยินว่า “ผู้มีอายุ พงษ์นี้ ท่านเป็นพระสังฆเถระ จักได้

อัญญกัถในเรือนนั้น” จึงคว่ำบาตรและจีวรพลิกไปในขณะนั่นเอง, เมื่ออรุณขึ้นแต่เช้าเทียว เข้าไปสู่โรงกัถ ยืน (คอย) อยู่แล้ว เป็นพระสังฆเถระ ได้อัญญกัถ ในเรือนของนาง.

[นางสิริมาเจ็บ]

ก็ในเวลาทีภิกษุฉันทันแล้ว หลีกไปในวันวานนั่นเอง โรคได้เกิดขึ้นในสรีระของนาง; ฉะนั้น นางจึงเปลื้องอาภรณ์แล้วนอน. ขณะนั้น พวกทาสีของนางเห็นภิกษุทั้งหลายผู้ได้อัญญกัถมาแล้ว จึงบอกแก่นาง.

นางไม่สามารถจะรับบาตรแล้วนิมนต์ให้หนึ่ง หรืออังกาสด้วยมือของตนได้ จึงสั่งพวกทาสีว่า “แน่แม่ทั้งหลาย พวกเธอรับบาตรแล้วนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของให้หนึ่ง ให้ตี๋มยาคุ ถวายของเคี้ยว ในเวลาฉันทัน กง (บรรจุกัถ) ให้เต็มบาตรแล้วถวายเถิด.” ทาสีเหล่านั้นรับว่า “ดีละ คุณแม่” แล้วนิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้เข้ามา ให้ตี๋มข้าวยาคุ ถวายของเคี้ยวแล้ว ในเวลาฉันทัน (บรรจุกัถ) ให้เต็มบาตรแล้ว บอกแก่นาง.

นางกล่าวว่า “จงช่วยพุงฉันทันไปที, ฉันทันจักไหว้พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย” อันทาสีเหล่านั้นพุงไปสู่ที่ใกล้ภิกษุทั้งหลายแล้ว ได้ไหว้ภิกษุทั้งหลายด้วยสรีระอันสันเพิ่มอยู่.

ภิกษุฉันทันแลดูนางแล้ว คิดว่า “ความสวยงามแห่งรูปของหญิงผู้เป็นใช้นี้ (ยังสวยงาม) ถึงเพียงนี้, ก็ในเวลาไม่มีโรค รูปสมบัติของนางคนนี ที่ตกแต่งแล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง จะสวยงามสักเพียงไร.”

ครั้งนั้น ก็เลสทีเธอสั่งสมไว้ตั้งหลายโกฏิปีกำเรียบขึ้นแล้ว.

ภิกษุฉันทันมิได้มีใจจดจ่อที่อื่น (มีใจจดจ่อแต่เฉพาะนางเท่านั้น) ไม่สามารถจะฉันทันอาหารได้ จึงถือบาตร กลับวิหาร ปิดบาตรวางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ปูจีวรนอนแล้ว.

ลำดับนั้น ภิกษุสหาย (ของเธอ) รูปหนึ่ง แม้อ่อนนอนอยู่ ก็ไม่สามารถจะให้เธอฉันทันได้.

ภิกษุฉันทันได้อดอาหารแล้ว.

[นางสิริมาถึงแก่กรรม]

ในเวลาเย็นวันนั่นเอง นางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว.

พระราชาทรงส่งพระราชสาสน์ไปถวายพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า นางสิริมาน้องสาวหมอชิวก ได้ทำกาลกิริยาเสียแล้ว.”

พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้น จึงทรงส่งข่าวไปแต่พระราชาวา “กิจคือการเผา (ศพ) นางสิริมา ยังไม่มี, พระองค์จึงทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิริมานั้นนอนในป่าช้าผิติดแล้ว ให้รักษาไว้โดยอาการที่กาและสุนัขจะกินไม่ได้เถิด.”

พระราชาก็ทรงทำตามรับสั่งแล้ว.

สามวันล่วงไปแล้วตามลำดับ, ในวันที่ ๔ สรีระขึ้นฟองแล้ว.

หมู่หนอนได้ออกจากปากแผลทั้ง ๙.

สรีระทั้งสิ้นได้แตกสลายคล้ายธาตุข้าวสาลีฉันทัน.

พระราชาก็พวกราชบุรุษตีกลองโฆษณาในพระนครว่า “เว็นเต็กๆ ที่เฝ้าเรือนเสีย ใครไม่มาคูดนางสิริมาจะถูกปรับ ๘ กหาปณะ,” และได้ส่ง (พระราชสาสน์) ไปสำนักพระศาสดาว่า “นัยว่า ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ขอจงมาคูดนางสิริมา; พระศาสดารับสั่งให้เผติย^๑แก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เราทั้งหลายจะไปคูดนางสิริมา.”

ภิกษุหนุ่มแม้นั้น ไม่เชื่อฟังคำของใครๆ เลย ตลอด ๔ วัน อดอาหารนอนแช่อยู่แล้ว.

ข้าวยในบาตรบูด, สนิมก็ตั้งขึ้นในบาตร.

ลำดับนั้น ภิกษุสหายนั้น จึงเข้าไปหาเธอแล้ว บอกว่า “ผู้มีอายุ พระศาสดาเสด็จไปแลคูดนางสิริมา.”

เธอแม้นถูกความหิวแผดเผาอย่างนั้น ก็ลุกขึ้นได้โดยรวดเร็ว ในเพราะบทที่กล่าววว่า “สิริมา” นั้นเอง กล่าวถามว่า “ท่านว่าอะไรนะ” เมื่อภิกษุสหายตอบว่า “พระศาสดาจะเสด็จไปแลคูดนางสิริมา, ท่านจะไปด้วยไหม?” รัรับว่า “ไปครั้บ” แล้วเทข้าวยล้างบาตรใสในถลก ได้ไปกับหมู่ภิกษุ.

พระศาสดามีหมู่ภิกษุห้อมล้อมแล้ว ได้ประทับอยู่ ณ ช้างหนึ่ง.

ภิกษุณีสงฆ์ก็ดี ราชบริษัทก็ดี อุบาสกบริษัทก็ดี อุบาสิกาบริษัทก็ดี ได้ยืนอยู่พวกละข้าง.

[ศพนางสิริมาผู้เลอโฉมหาคามีได้]

พระศาสดาตรัสถามพระราชาวว่า “นี่ใคร? มหาบพิตร.”

พระราชา. น้องสาวหอมชิวัก ชื่อสิริมา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางสิริมาหรือนี่?

พระราชา. นางสิริมา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ ได้โปรดให้ราชบุรุษตีกลองโฆษณาในพระนครว่า ‘ใครให้ทรัพย์พันหนึ่ง จงเอานางสิริมาไป.

พระราชาก็ได้ทรงทำอย่างนั้นแล้ว.

ผู้ที่ออกปากว่า “ข้าพเจ้าหรือว่าเรา” แม้นคนหนึ่งก็ไม่มี.

พระราชาทูลแก่พระศาสดาว่า “ชนทั้งหลายไม่รับ พระเจ้าข้า.”

พระศาสดาตรัสว่า “มหาบพิตร ถ้ากระนั้น จงลดราคาลง (อีก).

พระราชารับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า “ใครให้ทรัพย์ ๕๐๐ จงเอาไป” ไม่ทรงเห็นใครๆ จะรับเอา จึงรับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า “ใครให้ทรัพย์ ๒๕๐-๒๐๐-๑๐๐-๕๐-๒๕ กหาปณะ, ๑๐ กหาปณะ, ๕ กหาปณะ, ๑ กหาปณะ, ครึ่งกหาปณะ, บาท ๑, มาสก ๑, กากณิก ๑ แล้วเอานางสิริมาไป” (ก็ไม่เห็นใครจะรับเอาไป) จึงรับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า “จงเอาไปเปล่าๆ ก็ได้.”

ผู้ที่ออกปากว่า “ข้าพเจ้า, หรือว่าเรา” (แม้นคนหนึ่ง) ก็ไม่มี.

พระราชาทูลว่า “พระเจ้าข้า ชื่อว่าผู้ที่รับเอาไปแม้เปล่าๆ ก็ไม่มี.”

๑ เผติย [ผะ-เตียง] บอกให้รู้, บอกนิมนต์

พระศาสดา จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมาดูมาตุคามซึ่งเป็นที่รักของมหาชน, ในกาลก่อน ชนทั้งหลายในพระนครนี้แล ให้ทรัพย์พันหนึ่งแล้ว ได้ (อภิม) วันหนึ่ง, บัดนี้แม้ผู้ที่รับเอาเปล่าๆ ก็ไม่มี, รูปเห็นปานนี้ ถึงความสิ้นและความเสื่อมแล้ว, ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูอัตภาพอันอาตุร^๑” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เธอจงดูอัตภาพ ที่ไม่มีความยั่งยืน (และ) ความมั่นคง
(อันกรรม) ทำให้วิจิตรแล้ว มีกายเป็นแผล อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว
อันอาตุร ที่มหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จิตตกติ** ความว่า มีความวิจิตรอันกรรมทำแล้ว คือ (อันกรรม) ทำให้วิจิตรด้วยวัตถุต่างๆ มีอาการคือผ้าและเครื่องประดับคือระเบียบดอกไม้ เป็นต้น.

บทว่า **พิมพ์** ได้แก่ ซึ่งอัตภาพอันตั้งอยู่ถูกส่วนด้วยอวัยวะทั้งหลายใหญ่่น้อย มีส่วนยาวเป็นต้น ในฐานะอันสมควรแก่ความเป็นอวัยวะยาว เป็นต้น.

บทว่า **อรุกาย** คือ มีกายเป็นแผล ด้วยสามารถปากแผลทั้ง ๙.

บทว่า **สมุสสิตี** คือ อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว.

บทว่า **อาตุร** ความว่า ชื่อว่าเป็นไข้ประจำ เพราะความเป็นสถานที่ต้องบริหารด้วยอิริยาบถเป็นต้นทุกเวลา.

บทว่า **พหูสงกบปี** ได้แก่ อันมหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก.

บาทพระคาถาว่า **ยสส นตถิ ฐว ฐิติ** ความว่า เธอทั้งหลายจงดูอัตภาพนี้ ที่ไม่มีความยั่งยืน หรือความมั่นคง มีความแตกเรี่ยรายและกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา โดยส่วนเดียวเท่านั้น.

ในเวลาจบเทศนา ธรรมาภิสมัย^๒ ได้มีแล้วแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ภิกษุแม้รูปนั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องนางสิริมา จบ.

๑ อาตุร เตือดร้อน กระสับกระส่าย มีโรค

๒ ธรรมาภิสมัย (ท่า-มา-) การตรัสรู้ธรรม, การสำเร็จมรรคผล

๓. เรื่องพระอุตราเถรี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุตราเถรี ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “ปริชิตถมิท รุป” เป็นต้น.

[พระเถรีอดอาหารเพราะน้ำใจกรุณา]

ดั่งได้สดับมา พระเถรีมีอายุได้ ๑๒๐ ปีโดยกำเนิด เทียวบิณฑบาต ได้บิณฑบาตแล้ว เห็นภิกษุรูปหนึ่งในระหว่างถนน ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อด้วยบิณฑบาต เมื่อภิกษุนั้นไม่ห้ามรับเอา ก็ถวายทั้งหมด (ส่วนตน) ได้อดอาหารแล้ว; แม้ในวันที่ ๒ ที่ ๓ ก็ได้ถวายภัตแก่ภิกษุนั้นแหละในที่นั้นเหมือนกัน ได้อดอาหารแล้วอย่างนั้น.

[ได้ฟังเทศนาบรรลุโสดาปัตติผล]

แต่ในวันที่ ๔ พระเถรีเทียวบิณฑบาต พบพระศาสดาในที่แคบแห่งหนึ่ง เมื่อถอยหลัง ได้เหยียบมุมชายจีวรของตนซึ่งห้อยอยู่ ไม่สามารถจะตั้งตัวได้ จึงชวณล้มแล้ว.

พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่ใกล้เธอแล้ว ตรัสว่า “น้องหญิง อัดภาพของเธอแก่หง่อมแล้ว ต่อกาลไม่ช้านัก ก็จะแตกสลายไป” ดั่งนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“รูปนี้แก่หง่อมแล้ว เป็นรังของโรค เปื่อยพัง, กายของตนเป็นของเน่า จักแตก,
เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด”

[แก้orro]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “น้องหญิง รูปนี้ คือที่นับว่าสรีระของเธอ ชื่อว่าแก่หง่อมแล้ว เพราะความเป็นคนแก่, ก็รูปนั้นแล ชื่อว่าเป็นรังของโรค เพราะorroว่า เป็นสถานที่อยู่อาศัยของโรคทุกชนิด; เปรียบเหมือนสุนัขจิ้งจอก แม้นุ่มเขาเรียกว่า “สุนัขจิ้งจอกแก่.” เถาหัวด้วน แม้อ่อน เขาเรียกว่า “เถาเน่า” ฉนใด, รูปนี้ ก็ฉนนั้น เกิดในวันนั้น แม้เป็นรูปมีสีเหมือนทองคำ ก็ชื่อว่ากายเน่า เปื่อยพัง เพราะorroว่า ไหลออกเป็นนิตย.

กายของเธอเน่าเป็นของเน่า ฟังทราบเถิดว่า “จะแตก คือจักทำลาย ต่อกาลไม่นานนัก.”

เพราะเหตุไร? เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด.

พระผู้มีพระภาคตรัสคำอธิบายไว้ว่า “เพราะชีวิตของสรรพสัตว์มีความตายเป็นที่สุดทั้งนั้น.”

ในเวลาจบเทศนา พระเถรีบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้เป็นกلاميประโยชน์ แม้แก่มหาชนแล้ว ดั่งนี้แล.

เรื่องพระอุตราเถรี จบ.

๔. เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุผู้มีความสำคัญว่าตนได้บรรลุพระอรหัตผลหลายรูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยานิมานิ” เป็นต้น.

[พวกภิกษุสำคัญผิด]

ดังได้สดับมา ภิกษุ ๕๐๐ รูป เรียนกรรมฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า พวกเพียรพยายามอยู่ ยังฉงนให้เกิดขึ้นแล้ว สำคัญว่า “กิจบรรพชิตของพวกเราสำเร็จแล้ว” เพราะกิเลสทั้งหลายไม่ฟุ้งขึ้น จึง (กลับ) มาด้วยหวังว่า “จักกราบพูลคุณที่ตนได้แล้วแต่พระศาสดา.”

[พระศาสดาแก้คำสำคัญผิดนั้น]

ในเวลาที่พักผ่อนถึงประชุมขึ้นนอกเท่านั้น พระศาสดา ตรัสกะพระอานนทเถระว่า “อานนท์ การงาน (เกี่ยว) ด้วยเราผู้อื่น ภิกษุเหล่านี้เข้าเฝ้าฯ ยังไม่มี, ภิกษุเหล่านี้จึงไปป่าช้าผีดิบ^๑ (เสียก่อน) กลับมาจากที่นั่นแล้วจึงค่อยเฝ้าเรา.”

พระเถระไปแจ้งความนั้นแก่พวกเธอแล้ว.

พวกเธอไม่พูดเลยว่า “พวกเราจะประโยชน์อะไรด้วยป่าช้าผีดิบ” คิดเสียว่า “พระพุทธเจ้าทรงเห็นกาลไกล จักทรงเห็น (เหตุ) การณ์” ดังนี้แล้ว ไปสู่ป่าช้าผีดิบแล้ว เมื่อเห็นศพในที่นั้น กลับได้ความเกลียดชังในซากศพที่เขาทิ้งไว้ ๑ วัน ๒ วัน ยังความกำหนดให้เกิดในสรีระอันสดซึ่งเขาทิ้งไว้ในขณะนั้น.

ในขณะนั้นก็รู้ว่าตนยังมีกิเลส.

พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นเอง ทรงฉายรัศมีไปดุจตรัสอยู่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น.

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายเห็นร่างกระดูกเช่นนั้น ยังความยินดีด้วยอำนาจราคะให้เกิดขึ้น ควรละหรือ?” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“กระดูกเหล่านี้ไต่ อันเขาทิ้งเกลื่อนกลาด ดุน้ำเต้าในสารทกาล” มีสีเหมือน
นกพิราบ ความยินดีอะไรเล่า? (จักมี) เพราะเห็นกระดูกเหล่านั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปตฺถานิ** ได้แก่ อันเขาทิ้งแล้ว.

บทว่า **สารท** ความว่า เหมือนน้ำเต้าที่ถูกลมและแดดกระทบ หล่นเกลื่อนกลาดในที่นั้นๆ ในสารทกาล.

บทว่า **กาโปตฺถานิ** แปลว่า มีสีเหมือนนกพิราบ.

๑ อามกสุสาน ป่าช้าที่ฝังศพดิบ คือไม่เผา

๒ ฤดูในระหว่างฤดูฝนกับฤดูหนาว คือฤดูใบไม้ร่วง.

สองบทว่า **ตานิ ทิสฺวาน** ความว่า ความยินดีด้วยอะไรเล่าของพวกเธอ (จักมี) เพราะเห็นกระดูกเหล่านั้น คือเห็นปานนั้น การทำความยินดีในกามแม้เพียงนิดหน่อย ย่อมไม่ควรเลย มิใช่หรือ?

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ตามที่ยืนอยู่เทียว ชมเชยพระผู้มีพระภาค มาถวายบังคมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ จบ.

๕. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางรูปนันทาเถรี ซึ่งเป็นนางงามในชนบท ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “อภิวิน นคริ กต” เป็นต้น.

[พระนางรูปนันทาทรงผนวช]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระนางรูปนันทานั้น ทรงดำริว่า “เจ้าพี่ใหญ่ของเราสละสิริราชสมบัติ (ออก) ผนวช เป็นพระพุทธรเจ้า ผู้อัศจรรย์ในโลก, แม่โอรสของพระองค์พระนามว่าราหุลกุมาร ก็ผนวชแล้ว, แม่เจ้าพี่ของเรา (คือพระนันทะ) ก็ผนวชแล้ว, แม้พระมารดาของเรา ก็ทรงผนวชแล้ว, เมื่อคณะพระญาติมีประมาณเท่านี้ ทรงผนวชแล้ว, แม้เราจักทำอะไรในเรือน, จักผนวช (บ้าง).”

พระนางเสด็จเข้าไปสู่สำนักภิกษุณีทั้งหลายแล้วทรงผนวช พระนางทรงผนวชเพราะเสนาหาในพระญาติเท่านั้น หาใช่เพราะศรัทธาไม่; แต่เพราะพระนางเป็นผู้มีพระโสมมอันวิไล^๑ จึงปรากฏพระนามว่า “รูปนันทา.”

[พระนางไม่เข้าเฝ้าพระศาสดาเพราะเกรงถูกตำหนิ]

พระนางได้ทรงสดับว่า “ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสว่า ‘รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา” จึงไม่เสด็จไปเผชิญพระพักตร์พระศาสดา ด้วยทรงเกรงว่า “พระศาสดาจะพึงตรัสโทษในรูปแม่ของเราซึ่งน่าดู น่าเลื่อมใสอย่างนี้.”

[ชวานครนิยามฟังธรรม]

ชวานครสาวดีถึถวายทานแต่เช้าตรู่ สมทานอุปสถแล้ว ห่มผ้าสะอาด มีมือถือของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ในเวลาเย็น ประชุมกันฟังธรรมในพระเชตวัน.

แม้ภิกษุณีสงฆ์ผู้เกิดฉันทะในพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ก็ย่อมไปฟังวิหารธรรม.

ชวพระนครสาวดีเหล่านั้น ครั้นฟังธรรมแล้ว เมื่อเข้าไปสู่พระนคร ก็กล่าวแต่คุณกถาของพระศาสดาเท่านั้นเข้าไป.

[ความเลื่อมใสของบุคคล ๔ จำพวก]

จริงอยู่ จำพวกสัตว์ในโลกสันนิวาสนซึ่งมีประมาณ ๔ จำพวก ที่เห็นพระตถาคตอยู่ ไม่เกิดความเลื่อมใส มีจำนวนน้อยนัก.

[๑. รูปปีปมาณิกา]

ด้วยว่าจำพวกสัตว์ที่เป็นรูปปีปมาณิกา (ถือรูปเป็นประมาณ) เห็นพระสรีระของพระตถาคต อันประดับแล้วด้วยพระลักษณะ และอนุพยัญชนะมีพระฉวีวรรณดุจทองคำ ย่อมเลื่อมใส.

[๒. โขสัปปมาณิกา]

จำพวกโขสัปปมาณิกา (ถือเสียงเป็นประมาณ) คือฟังเสียงประกาศพระคุณของพระศาสดา ซึ่งอาศัยเป็นไปแล้วตั้งหลายร้อยชาติ และเสียงประกาศพระธรรมเทศนา อันประกอบด้วยองค์ ๘ (อัญจกัมมรค) ย่อมเลื่อมใส.

[๓. ลูขัปปมาณิกา]

แม้จำพวกลูขัปปมาณิกา (การถือปฏิบัติเส้าหมองเป็นประมาณ) อาศัยความที่พระองค์เป็นผู้เส้าหมองด้วยปัจจัยทั้งหลายมีจิวรเป็นต้น ย่อมเลื่อมใส.

[๔. รัมมัปปมาณิกา]

แม้จำพวกรัมมัปปมาณิกา (ถือธรรมเป็นประมาณ) ก็ย่อมเลื่อมใสว่า “ศีลของพระทศพลเห็นปานนี้, สมานเห็นปานนี้, ปัญญาเห็นปานนี้, พระผู้มีพระภาคหาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้เสมอเท่า หาผู้เสมอเหมือนมิได้ ไม่มีผู้ทัดเทียม ด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น.”

เมื่อชนเหล่านั้นพรรณนาคุณของพระตถาคตอยู่ ปากไม่เพียงพอ.

[พระนางรูปนันทาเถรีเข้าเฝ้าทรงสดับธรรม]

พระนางรูปนันทา ได้สดับคำพรรณนาคุณของพระตถาคต แต่สำนักพวกภิกษุณีและพวกอุบาสิกา จึงทรงดำริว่า “ชนทั้งหลาย ย่อมกล่าวชมเจ้าพี่ของเราหนักหนาทีเดียว แม้ในวันหนึ่ง พระองค์เมื่อจะตรัสโทษในรูปของเรา จะตรัสได้สักเท่าไร? ถ้ากระไร เราพึงไปกับพวกภิกษุณี ไม่แสดงตนเลย เฝ้าพระตถาคตฟังธรรมแล้ว พึงมา.”

พระนางจึงตรัสบอกแก่พวกภิกษุณีว่า “วันนี้ ฉันจักไปอยู่ที่ฟังธรรม.”

พวกภิกษุณีมีใจยินดีว่า “น่านักหนา การที่พระนางรูปนันทาทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระศาสดาเกิดขึ้นแล้ว, วันนี้พระศาสดา ทรงอาศัยพระนางรูปนันทานี้แล้ว จักทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันวิจิตร” ดังนี้แล้วพาพระนางออกไปแล้ว. ตั้งแต่เวลาที่ออกไป พระนางทรงดำริว่า “เราจะไม่แสดงตนเลย.”

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระนาง]

พระศาสดา ทรงดำริว่า “วันนี้ รูปนันทาจักมาที่บำรุงของเรา ธรรมเทศนาเช่นไรหนอแล? จักเป็นที่สบายของเธอ” ทรงทำความตกลงพระทัยว่า “รูปนันทานั้น หนักในรูป มีความเยื่อใยในอิตถภาพอย่างรุนแรง การบรรเทาความเมาในรูปด้วยรูปนั้นแล เป็นที่สบายของเธอ ดุจการบ่งหนามด้วยหนามฉนั้น” ในเวลาที่พระนางเข้าไปสู่วิหาร ทรงนิรมิตหญิงมีรูปสวยพริ้งผู้หนึ่ง อายุราว ๑๖ ปี นุ่งผ้าแดง ประดับแล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง ถือพัด ยืนถวายงานพัดอยู่ที่ใกล้พระองค์ ด้วยกำลังพระฤทธิ์.

ก็แล พระศาสดาและพระนางรูปนันทาเท่านั้น ทรงเห็นรูปหญิงนั้น.

พระนางเข้าไปวิหารพร้อมกับภิกษุณีทั้งหลาย ทรงยืนข้างหลังพวกภิกษุณี ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์นั่งในระหว่างพวกภิกษุณีทรงแลดูพระศาสดาตั้งแต่พระบาท ทรงเห็นพระสรีระของพระศาสดาวิจิตรแล้วด้วยพระลักษณะ

รุ่งเรื่องด้วยอนุพยัญชนะ อันพระรัศมีวาหนึ่งแวดล้อมแล้ว ทรงแลดูพระพักตร์อันมีสิริดุจพระจันทร์เพ็ญ ได้ทรงเห็นรูปหญิงยืนอยู่ในที่ใกล้แล้ว.

พระนางทรงแลดูหญิงนั้นแล้วทรงแลดูอัธยาศัย (ของตน) รู้สึกว่าตนเหมือนนางกา (ซึ่งอยู่) ข้างหน้านางพญาหงส์ทอง.

ก็จำเดิมแต่เวลาที่ (พระนาง) ทรงเห็นรูปอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ที่เดียว พระเนตรทั้ง ๒ ของพระนางก็วิงเวียน.

พระนางมีจิตอันสิริโฉมแห่งสิริประเทศทั้งหมดตึงตูดไปแล้วว่า “แม่ผมของหญิงนี้งาม, แม่หน้าผากก็งาม” ดังนี้ ได้มีสิเนหาในรูปนั้นอย่างแรง.

พระศาสดา ทรงทราบความยินดีอย่างสุดซึ้งในรูปนั้นของพระนาง พอเมื่อจะทรงแสดงธรรม

จึงทรงแสดงรูปนั้นให้ล่องภาวะของผู้มีอายุ ๑๖ ปี มีอายุราว ๒๐ ปี.

พระนางรูปนันทาได้ทรงแลดู มีจิตเบื่อหน่ายน้อยหนึ่งว่า “รูปนี้ไม่เหมือนรูปก่อนหนอ.”

พระศาสดา (ทรงแสดงความแปรเปลี่ยน) ของหญิงนั้น โดยลำดับเทียบ คือ เพศหญิงคลอตบุตรครั้งเดียว

เพศหญิงกลางคน เพศหญิงแก่ เพศหญิงแก่คร่ำคร่าแล้วเพราะชรา.

แม้พระนางก็ทรงเบื่อหน่ายรูปนั้น ในเวลาที่ทรุดโทรมเพราะชราโดยลำดับเหมือนกัน ว่า “แม่รูปนี้ หายไปแล้วๆ”

(ครั้ง) ทรงเห็นรูปนั้นมีฟันหัก ผมหงอก หลังโก่ง มีซี่โครงขึ้นดุจกลอน มีไม้เท้ายันข้างหน้า งก้งน้อย ก็ทรงเบื่อหน่ายเหลือเกิน.

ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงแสดงรูปหญิงนั้นให้เป็นรูปอันพยาธิ^๑ครอบงำ

ในขณะนั้นเอง หญิงนั้น ทั้งไม้เท้าและพัดใบตาล ร้องเสียงขรม ล้มลงที่ภาคพื้น จมลงในมูตรและกิริสของตน กลิ้งเกลือกไปมา.

พระนางรูปนันทา ทรงเห็นหญิงนั้นแล้ว ทรงเบื่อหน่ายเต็มที.

พระศาสดา ทรงแสดงมรณะของหญิงนั้นแล้ว.

หญิงนั้น ถึงความเป็นศพพองขึ้นในขณะนั้นเอง.

สายแห่งหนอนและหมู่หนอนไหลออกจากปากแผล^๒ ทั้ง ๙.

ฝูงสัตว์มีกาเป็นตันรุมแย่งกันกินแล้ว.

พระนางรูปนันทา ทรงพิจารณาซากศพนั้นแล้ว ทรงเห็นอัธยาศัยโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงว่า “หญิงนี้ ถึงความแก่ ถึงความเจ็บ ถึงความตาย ในที่นี้เอง, ความแก่ ความเจ็บ และความตาย จักมาถึงแก่อัธยาศัยนั้นอย่างนั้นเหมือนกัน.”

และเพราะความที่อัธยาศัยเป็นสภาพอันพระนางทรงเห็นแล้ว โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงนั่นเอง อัธยาศัยนั้น จึงเป็นอันทรงเห็นแล้ว โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตาที่เดียว.

ลำดับนั้น ภพทั้ง ๓ ปราภฏแก่พระนางดุจถูกไฟเผาผลาญแล้ว และดุจซากศพอันเขาผูกไว้ที่พระศอ จิตมุ่งตรงตั้งต่อกรรมฐานแล้ว.

๑ ความเจ็บไข้

๒ แผล ๙ คือ ตา หู จมูก อย่างละ ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑.

พระศาสดา ทรงทราบว่าพระนางทรงคิดเห็นอติภาพโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงแล้ว จึงทรงพิจารณาว่า “พระนางจักสามารถทำที่พึ่งแก่ตนเองได้ทีเดียวหรือไม่หนอแล?” ทรงเห็นว่า “จักไม่อาจ, การที่พระนางได้ปัจจัยภายนอก (เสียก่อน) จึงเหมาะ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ด้วยอำนาจธรรมเป็นที่สบายแห่งพระนาง ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“นันทา เธอจงดูกายอันกรรมยกขึ้น อันอาดูร ไม่สะอาด เปื่อยเน่า ไหลออกอยู่
ข้างบน ไหลออกอยู่ข้างล่าง ที่พาลชนทั้งหลายปรารถนากันนัก;
สรีระของเธอนี้ **ฉันท**, สรีระของหญิงนั้น ก็**ฉันท**,
สรีระของหญิงนั้น **ฉันท** สรีระของเธอนี้ ก็**ฉันท**:
เธอจงเห็นธาตุทั้งหลายโดยความเป็นของว่างเปล่า. อย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก,
เธอคลี่คลายความพอใจในภพเสียแล้ว จักเป็นผู้สงบเที่ยวไป.”

[พระนางนันทาส่งสาธิตาปัตติผล]

ได้ทราบว่า พระผู้มีพระภาค ทรงปรารถนาพระนางนันทาภิกษุณี ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล.

พระนางนันทา ทรงส่งญาณไปตามกระแสเทศนา บรรลุสาธิตาปัตติผลแล้ว.

[พระศาสดาทรงแสดงวิปัสสนา]

ลำดับนั้น พระศาสดา เพื่อจะทรงตรัสสุญญตกรรมฐาน เพื่อต้องการอบรมวิปัสสนาเพื่อมรรคผลทั้ง ๓ ยิ่งขึ้นไปแก่พระนาง จึงตรัสว่า “นันทา เธออย่าทำความเข้าใจว่า ‘สาระในสรีระนี้ มีอยู่’ เพราะสาระในสรีระนี้ แม้เพียงเล็กน้อย ก็ไม่มี, สรีระนี้ อันกรรมยกกระดูก ๓๐๐ ท่อนขึ้นสร้างให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“สรีระ อันกรรมทำให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย ฉาบด้วยเนื้อและโลหิต
เป็นที่ตั้งลงแห่งชรา มรณะ ความถือตัว ความลบหลู่คุณท่าน.”

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า

“เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายให้ยกไม้ทั้งหลายขึ้น (เป็นโครง) เอาเถาวัลย์ผูกแล้ว ฉาบด้วยดินเหนียว ทำให้เป็นเรือนภายนอก กล่าวคือนคร เพื่อประโยชน์แก่การตั้งปุพพพัฒนา^๑ และอปรัณณชาติ^๒ เป็นต้นลง **ฉันท**, แม้สรีระนี้ ที่เป็นไปในภายใน ก็**ฉันท** อันกรรมยกกระดูก ๓๐๐ ท่อนให้ยกขึ้นแล้ว ทำให้เป็นนคร อันเส้นเอ็นรัดไว้ ฉาบทาด้วยเนื้อและโลหิต หุ้มห่อด้วยหนัง เพื่อประโยชน์แก่การตั้งลง แห่งชราซึ่งมีความทรุดโทรมเป็นลักษณะ แห่งมัจจุซึ่งมีความตายเป็นลักษณะ แห่งมานะซึ่งมีความเมา เพราะอาศัยความถึงพร้อมด้วยความระหัง^๓ เป็นต้นเป็นลักษณะ และแห่งมักขะมีการทำกรรมที่เขาทำดีแล้วให้ฉิบหายเป็นลักษณะ.

๑ ปุพพพัฒนา ชาติ คือพืชที่จะกินก่อน ได้แก่ ข้าวทุกชนิด.

๒ อปรณณชาติ ได้แก่อาหารอื่นจากข้าว มีถั่วเป็นต้นที่จะพึงกินภายหลังกินข้าวแล้ว.

๓ อาโรห เป็นส่วนสูง ปริณาม เป็นส่วนกลม งามพร้อม ได้ส่วนสัด.

เพราะอาพาธอันเป็นไปทางกายและทางใจเห็นปานนี้นั้นแล ตั้งลงแล้วในสรีระนี้.
นอกจากนี้ก็ไม่มีอะไร ที่เข้าถึงความเป็นของจะพึงถือเอาได้.

ในกาลจบเทศนา พระนางเถรี ได้บรรลุพระอรหัตผล.

พระธรรมเทศนา ได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี จบ.

๖. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางมัลลิกาเทวี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“ชีรณติ เว ราชรา สุกิตตา” เป็นต้น.

[พระนางมัลลิกาทำสังนวะกับสุนัข]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระนางมัลลิกาเทวีนั้น เสด็จเข้าไปยังซุ้มสำหรับสงสนาน ทรงชำระพระโอษฐ์แล้ว
ทรงน้อมพระสรีระลง ปรารภเพื่อจะชำระพระขงษ์ (แข็ง).

มีสุนัขตัวโปรดตัวหนึ่ง เข้าไปพร้อมกับพระนางที่เดียว, มันเห็นพระนางน้อมลงเช่นนั้น จึงเริ่มจะทำอสังนวะสังนวะ.

พระนางทรงยินดีผัสสะของมัน จึงได้ประทับยืนอยู่.

พระราชาทรงแลดูทางพระแกลในปราสาทชั้นบน ทรงเห็นกริยานั้น ในเวลาพระนางเสด็จมาจากซุมน้ำนั้น
จึงตรัสว่า “หญิงถ้อย จงฉิบหาย เพราะเหตุไร เจ้าจึงได้ทำกรรมเห็นปานนี้?”

[พระราชาแพ้รู้พระนางมัลลิกา]

พระนาง. หม่อมฉัน ทำกรรมอะไร พระเจ้าข้า.

พระราชา. ทำสังนวะกับสุนัข.

พระนาง. เรื่องนี้ หามิได้ พระเจ้าข้า.

พระราชา. ฉันเห็นเอง, ฉันจะเชื่อเจ้าไม่ได้, หญิงถ้อย จงฉิบหาย.

พระนาง. ขอเดชะ ผู้ใดผู้หนึ่ง เข้าไปยังซุมน้ำนี้ ผู้เดียวเท่านั้น ก็ปรากฏเป็น ๒ คน แก่ผู้ที่แลดูทางพระแกลนี้.

พระราชา. เจ้าพูดไม่จริง หญิงชู้.

พระนาง. พระเจ้าข้า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อหม่อมฉัน, ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปยังซุมน้ำนั้น.
หม่อมฉันจักแลดูพระองค์ทางพระแกลนี้.

พระราชาติดจะเขลา จึงทรงเชื่อถ้อยคำของพระนาง แล้วเสด็จเข้าไปยังซุมน้ำ.

ฝ่ายพระเทวีนั้นแล ทรงยืนทอดแลดู อยู่ที่พระแกล ทูลว่า “มหाराชผู้มีตเขลา ชื่ออะไรนั้น.

พระองค์ทรงทำสังนวะกับนางแพะ” แม้เมื่อพระราชาจะตรัสว่า “นางผู้เจริญ ฉันมิได้ทำกรรมเห็นปานนั้น”
ก็ทูลว่า “แม้หม่อมฉันเห็นเอง, หม่อมฉันจะเชื่อพระองค์มิได้.”

พระราชาทรงสดับค่านั้นแล้ว ก็ทรงเชื่อว่า “ผู้เข้าไปยังซุมน้ำนี้ ผู้เดียวเท่านั้น ก็ย่อมปรากฏเป็น ๒ คนแน่.”

พระนางมัลลิกา ทรงดำริว่า “พระราชนัน อันเราลงได้แล้ว ก็เพราะพระองค์โง่เขลา, เราทำกรรมชู้แล้ว,
ก็พระราชนัน เรากล่าวด้วยคำไม่จริง, แลแม้พระศาสดา จักทรงทราบกรรมนี้ของเรา, พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ดี
พระอสีติมหาสาวกก็ดี จักทราบ; ตายจริง เราทำกรรมหนักแล้ว.”

[พระนางมัลลิกาเกิดในอเวจี]

ทราบว่า พระนางมัลลิกานี้ ได้เป็นสหายในอสทิสถานของพระราชา.

ก็ในอสทิสถานนั้น การบริจาตที่ทรงทำในวันหนึ่ง มีค่าถึงทรัพย์ ๑๔ โภกวิ.

ก็เศวตฉัตร บัลลังก์ประทับนั่ง เเชิงบาตร ตั้งสำหรับรองพระบาทของพระตถาคตเจ้า ๔ อย่างนี้ ได้มีค่านับไม่ได้.

ในเวลาจะสิ้นพระชนม์ พระนางมัลลิกานั้น มิได้ทรงนึกถึงการบริจาตใหญ่ เห็นปานนั้น ทรงระลึกถึงกรรมอันลามกนั้น อย่างเดียว สิ้นพระชนม์แล้ว ก็บังเกิดในอเวจี.

ก็พระนางมัลลิกานั้น ได้เป็นผู้โปรดปรานของพระราชาอย่างยิ่ง.

[พระราชาทูลถามสถานที่พระนางเกิด]

ท้าวเธอ อันความโศกเป็นกำลังครอบงำ รับสั่งให้ทำฌาปนกิจพระสรีระของพระนางแล้ว ทรงดำริว่า

“เราจะทูลถามสถานที่เกิดของพระนาง” จึงได้เสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา.

พระศาสดาได้ทรงทำโดยประการที่ท้าวเธอระลึกถึงเหตุที่เสด็จมาไม่ได้.

ท้าวเธอทรงสดับธรรมกถาชวนให้ระลึกถึง ในสำนักของพระศาสดาแล้ว ก็ทรงลืมน;

ในเวลาเสด็จเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ ทรงระลึกได้ จึงตรัสว่า

“พนาย ฉันตั้งใจว่า ‘จักทูลถามที่พระนางมัลลิกาเทวีเกิด’ ไปยังสำนักของพระศาสดาก็ลืมนเสีย. วันพรุ่งนี้ ฉันจะทูลถามอีก”
ตั้งนี้แล้ว ก็ได้เสด็จไป แม้ในวันรุ่งขึ้น.

ฝ่ายพระศาสดา ก็ได้ทรงทำโดยประการที่ท้าวเธอระลึกไม่ได้ ตลอด ๗ วันโดยลำดับ.

ฝ่ายพระนางมัลลิกานั้น โหม้ในนรกตลอด ๗ วันเท่านั้น, ในวันที่ ๘ จุตติจากที่นั่นแล้ว เกิดในดุสิตภพ.

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร พระศาสดา จึงได้ทรงทำความที่พระราชานั้น ทรงระลึกไม่ได้?”

แก้วว่า “ทราบว่า พระนางมัลลิกานั้น ได้เป็นที่โปรดปรานพอพระหทัยพระราชานั้น อย่างที่สุด?”

เพราะฉะนั้น ท้าวเธอทราบว่าพระนางเกิดในนรกแล้ว ก็ทรงยึดถืออิมิจฉาทิฏฐิ ด้วยทรงดำริว่า

“ถ้าหญิงผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาเห็นปานนี้ เกิดในนรกไซ้ เราจะถวายทานทำอะไร?” ตั้งนี้แล้ว

ก็จะรับสั่งให้เลิกนิตยภัตที่เป็นไปในพระราชนิเวศน์เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูปแล้วพึงเกิดในนรก;

เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงทรงความที่พระราชานั้นทรงระลึกไม่ได้ ตลอด ๗ วัน

ในวันที่ ๘ ทรงดำเนินไปเพื่อบิณฑบาต ได้เสด็จไปยังประตูพระราชวัง ด้วยพระองค์เองทีเดียว.

พระราชาทรงทราบว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว” จึงเสด็จออก ทรงรับบาตรแล้ว ประารภเพื่อจะเสด็จขึ้นสู่ปราสาท.

แต่พระศาสดาทรงแสดงพระอาการเพื่อจะประทับนั่งที่โรงรถ.

พระราชาจึงทูลอัญเชิญพระศาสดาให้ประทับนั่ง ณ ที่นั่นเหมือนกัน ทรงรับรองด้วยข้าวยาคุและของควรเคี้ยวแล้ว

จึงถวายบังคม พอประทับนั่ง ก็กราบทูลว่า “หม่อมฉันมาก็ด้วยประสงค์ว่า ‘จักทูลถามที่เกิดของพระนางมัลลิกาเทวี,
แล้วลืมนเสีย พระนางเกิดในที่ไหนหนอแล? พระเจ้าข้า.’”

พระศาสดา. ในดุสิตภพ महाบพิตร.

พระราชา. พระเจ้าข้า เมื่อพระนางไม่บังเกิดในดุสิตภพ, คนอื่นใครเล่าจะบังเกิด,
พระเจ้าข้า หลิงเช่นกับพระนางมัลลิกานั้นไม่มี, เพราะในทีๆ พระนางนั่งเป็นต้น กิจอื่น เว้นการจัดแจงทาน
ด้วยคิดว่า “พຽຽນี้จักถวายสิ่งนี้, จักทำสิ่งนี้ แต่พระตถาคต” ดังนี้ ไม่มีเลย,
พระเจ้าข้า ตั้งแต่นางไปสู่ปรโลกแล้ว สรีระของหม่อมฉัน ไม่ค่อยกะปรี้กะเปร่า.”

[ธรรมของสัตบุรุษไม่เท่าเหมือนของอื่น]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า “อย่าคิดเลย มหาบพิตร นี่เป็นธรรมอันแน่นอนของสัตว์ทุกจำพวก” แล้วตรัสถามว่า
“นัรธของใคร? มหาบพิตร.”

พระราชาทรงประดิษฐานอัญชลีไว้เหนือพระเศียรแล้ว ทูลว่า “ของพระเจ้าปู่ ของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. นี้ ของใคร?

พระราชา. ของพระชนก ของหม่อมฉันพระเจ้าข้า.

เมื่อพระราชากราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดา จึงตรัสว่า

“มหาบพิตร รถของพระเจ้าปู่ของมหาบพิตร เพราะเหตุไรจึงไม่ถึงรถของพระชนกของมหาบพิตร,
รถของพระชนกของมหาบพิตร ไม่ถึงรถของมหาบพิตร,
ความคร่ำคร่าย่อมมาถึงแม่แก่ก่อนไม้ซื้อเห็นปานนี้, ก็จักกล่าวไปใย ความคร่ำคร่าจักไม่มาถึงแม่แก่อัตภาพเล่า?
มหาบพิตร ความจริง ธรรมของสัตบุรุษเท่านั้น ไม่มีความชรา,
ส่วนสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าไม่ชรา ย่อมไม่มี” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ราชรถ ที่วิจิตรดี ยังคร่ำคร่าได้แล,
อนึ่ง ถึงสรีระ ก็ย่อมถึงความคร่ำคร่า,
ธรรมของสัตบุรุษหาเข้าถึงความคร่ำคร่าไม่,
สัตบุรุษทั้งหลายแล ย่อมปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ.”

[แก้รถ]

ศัพทว่า เว ในพระคาถานั้น เป็นนินบาต.

บทว่า สัจจิตตา ความว่า รถทั้งหลาย แม่ของพระราชาทั้งหลาย อันวิจิตรดีแล้ว
ด้วยรัตนะ ๗ และด้วยเครื่องประดับอย่างอื่น ย่อมคร่ำคร่าได้.

บทว่า สรีรมปิ ความว่า มิใช่รถอย่างเดียวเท่านั้น,
ถึงสรีระที่ประคบบระหมกันอย่างดีนี้ ก็ย่อมถึงความชำรุดมีความเป็นผู้มีฟันหักเป็นต้น ชื่อว่าเข้าถึงความคร่ำคร่า.

บทว่า สตถจ ความว่า แต่โลกุตรธรรมมีอย่าง ๘ ของสัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
ย่อมไม่ทำการกระทบกระทั่งอะไรๆ เลย ชื่อว่าไม่เข้าถึงความทรุดโทรม.

บทว่า **ปเวทยนติ** ความว่า สัตบุรุษทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ
คือด้วยบัณฑิตทั้งหลายอย่างนี้.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี จบ.

๗. เรื่องพระโลหุทายีเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระโลหุทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุปสสุตยา ปุริโส” เป็นต้น.

[พระเถระกล่าวธรรมไม่เหมาะแก่งาน]

ดังได้สดับมา พระโลหุทายีเถระนั้น ไปสู่เรือนของหมู่ชนผู้ทำการมงคล ก็กล่าวอวมงคล โดยนัยเป็นต้นว่า “ติโรกฺขเทสุ ติฏฐนฺติ” ไปเรือนของผู้ทำการอวมงคล เมื่อควรกล่าว ติโรกฺขเทสุตรเป็นต้น, ก็กล่าวมงคลกถา โดยนัยเป็นต้นว่า “ทานญจ ธมฺมจิริยา จ” หรือรัตนสูตร เป็นต้นว่า “ยงฺกิลฺลิจ วิตฺตํ อิท วา หุริ วา.”

เธอคิดว่า “เราจักสวดสูตรอื่น” แม้สวดสูตรอื่นอยู่ในที่นั้นๆ อย่างนั้น ก็ไม่รู้ว่า “เราสวดสูตรอื่น.”

[ถึงกาลก่อนก็ละเซเหมือนกัน]

ภิกษุทั้งหลาย ฟังกถาของท่านแล้ว จึงกราบทูลแต่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า เป็นอย่างไร พระโลหุทายี ในที่ทำการมงคล และอวมงคล ควรกล่าวสูตรอื่น ก็ไพล่ไปกล่าวสูตรอื่น?”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โลหุทายีนั่น กล่าวอย่างนั้น ในกาลบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่, ถึงในกาลก่อน โลหุทายี เมื่อสูตรอื่นอันตนควรกล่าว ก็ไพล่กล่าวสูตรอื่น” อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสดังต่อไปนี้)

[บุรพกรรมของพระโลหุทายี]

ในอดีตกาล บุตรของพราหมณ์ ชื่ออัครคิทัต ในกรุงพาราณสี ชื่อโสमतตกุมาร บำรุงพระราชาแล้ว.

เธอได้เป็นที่โปรดปรานพอพระหทัยของพระราชา.

ส่วนพราหมณ์ อาศัยกสิกรรมเลี้ยงชีพ.

พราหมณ์นั้นมีโค ๒ ตัว, ใน ๒ ตัวนั้น ตัว ๑ ได้ตายเสียแล้ว.

พราหมณ์จึงกล่าวแก่บุตรชายว่า “พ่อโสमतต พ่อจงทูลขอพระราชาให้นำโคมาให้พ่อตัวหนึ่ง.”

[โสमतตสอนให้พ่อทูลขอโค]

โสमतต คิดว่า “ถ้าเราจักขอพระราชทานกะพระราชาไซ้, ความเป็นคนผลุนผลันจักปรากฏแก่เรา”

จึงพูดว่า “คุณพ่อครับ คุณพ่อเองจงขอพระราชทานพระราชาเถิด” เมื่อบิดาพูดว่า “ลูกเอ๋ย ถ้ากระนั้น เจ้าจงพาเข้าไปเถิด,”

จึงคิดว่า “ท่านพราหมณ์นี้ มีปัญญาเขลา ย่อมไม่รู้จักแม้สักแต่คำพูดเป็นต้นว่า “จงไปข้างหน้า จงถอยมาข้างหลัง,

เมื่อคำอื่นอันควรพูด ก็ไพล่ไปพูดคำอื่นเสีย เราจะให้สำเหนียกแล้วจึงพาท่านไป.”

เธอพาท่านไปป่าช้าชื่อวีรณตถัมภกะแล้ว จึงมัดฟ่อนหญ้าหลายฟ่อน ทำสมมติว่า

“ฟ่อนหญ้านี้เป็นเจ้าชีวิต, ฟ่อนหญ้านี้เป็นอุปราช, ฟ่อนหญ้านี้เป็นเสนาบดี” ดังนี้ เป็นต้น แสดงแก่บิดาตามลำดับแล้ว

จึงชี้แจงว่า “อันคุณพ่อไปราชสกุล ต้องเดินหน้าอย่างนี้, ต้องถอยหลังอย่างนี้. พระราชา ต้องกราบบังคมทูลอย่างนี้, อุปราชต้องกราบทูลอย่างนี้, คุณพ่อเฝ้าพระราชแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า ‘ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์ผู้สมมุติเทพ จงทรงชนะเถิด’ ดังนี้ พึงว่าคาคานี้แล้ว ขอพระราชทานโคเถิด” จึงให้บิดาเรียนคาคาว่า

“ข้าแต่มหाराช โคสำหรับไถนาของข้าพระองค์ ๒ ตัว
ในโค ๒ ตัวนั้น ตัวหนึ่งตายเสียแล้ว,
ข้าแต่พระองค์ผู้กษัตริย์ ขอพระองค์จงทรงพระราชทานตัวที่ ๒ เถิด.”

[โสมทตพาพ่อเข้าเฝ้าพระราชทาน]

พราหมณ์นั้น ท่องคาคานี้ให้คล่องแคล่วราวปีหนึ่ง จึงบอกความที่คาคานี้คล่องแคล่วแล้วแก่บุตร, เมื่อลูกนั้นกล่าวว่า “คุณพ่อครับ ถ้ากระนั้น คุณพ่อจงเอาเครื่องบรรณาการนิคหนอยนั้นแหละมาเถิด, ผมจะไปก่อนแล้วยืนอยู่ที่ราชสำนัก,” จึงพูดว่า “ดีละ ลูก” แล้วถือเครื่องบรรณาการไป เป็นผู้ถึงความอุตสาหะ ไปราชสกุล ในเวลาที่โสมทตยืนอยู่ในราชสำนัก เป็นผู้มีพระราชปฏิสันถาร อันพระราชามีพระหทัยยินดี ทรงทำแล้ว เมื่อพระองค์ตรัสว่า “ตา แกมานานแล้วหรือ? นีที่นี้, แกงนึ่งแล้วพูดไปเถิด, แกต้องการด้วยสิ่งไรเล่า?” จึงว่าคาคานี้ว่า

“ข้าแต่มหाराช โคสำหรับไถนาของข้าพระองค์ ๒ ตัว ในโค ๒ ตัวนั้น ตัวหนึ่ง
ตายเสียแล้ว, ข้าแต่พระองค์ผู้กษัตริย์ ขอพระองค์จงทรงรับเอาตัวที่ ๒ เถิด.”

[โสมทตได้รับพระราชทาน]

แม้เมื่อพระราชฯ ตรัสว่า “ตา แกว่าอะไรนะ? จงว่าไปอีก,” พราหมณ์นั้น ก็คงกล่าวคาถาบทนั้นเอง.

พระราชฯ ทรงทราบความที่คาคานี้พราหมณ์กล่าวผิด ทรงยิ้มแล้วตรัสว่า “โสมทต โคในบ้านของเจ้าเห็นจะมากนะ.”

เมื่อโสมทตกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ โคอันพระองค์พระราชทานแล้วจักมีมาก” ดังนี้แล้ว ทรงโปรดปรานโสมทตผู้โพธิสัตว์ จึงพระราชทานโค ๑๖ ตัวแก่พราหมณ์ สิ่งของเครื่องอลังการ และบ้านที่อยู่ แก่โพธิสัตว์นั้น ให้เป็นพรหมไทยแล้ว จึงทรงส่งพราหมณ์ไปด้วยศใหญ่.

[ผู้มีสุตะน้อยเหมือนโคถึก]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ประชุมชาดก^๑ ว่า “พระเจ้าแผ่นดินในครั้งกระนั้น เป็นอานนท์, พราหมณ์ ในครั้งกระนั้น เป็นโลหุทายี, โสมทตในครั้งกระนั้น เป็นเรตถาคตนี้แหละ” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โลหุทายีนี้ เมื่อคำอื่นอันตนควรพูด ก็ไหลพูดคำอื่นไปเสีย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน เธอก็พูดแล้ว เพราะความที่ตนเป็นคนมีธรรมได้สัดน้อย, เพราะว่าเป็นคนมีสุตะน้อย ชื่อว่าเป็นเหมือนโคถึก จึงตรัสพระคาคานี้ว่า

“คนมีสุตะน้อยนี้ ย่อมแก่เหมือนโคถึก,
เนื้อของเขาย่อมเจริญ, แต่ปัญญาของเขาหาเจริญไม่.”

๑ ชาตกฏฐกถา ๓/๒๑๙.

[แก้ธรรม]

บรรดาบทเหล่านั้น เนื้อความแห่งบทว่า **อปฺปสฺสุตายิ** ว่า

คนชื่อว่า อปฺปสฺสุตะ เพราะไม่มีหมวดสูตร ๕๐ ๑ หมวด หรือ ๒ หมวด ก็หรือว่า เพราะไม่มีวรรคสูตร ๑ วรรค หรือ ๒ วรรค โดยกำหนดที่สุดทั้งหมด เพราะไม่มีแม่สูตร ๑ หรือ ๒ สูตร แต่ได้เรียนกรรมฐานเล็กน้อย ประกอบความเพียรเนื่องๆ อยู่ ก็เป็นพหูสูตได้ที่เดียว.

สองบทว่า **พลิตฺทโทว ชีรติ** ความว่า เหมือนดังโคถึก เมื่อแก่ คือเมื่อเฒ่า ย่อมโตขึ้นเพื่อประโยชน์แก่โคแม่พ้อหาไม้ได้เลย แก่โคที่เป็นพี่น้องที่เหลือ(จากโคแม่พ้อ) ก็หาไม้ได้, โดยที่แท้ ก็แก่ไม่มีประโยชน์เลย **ฉนฺได,** แม้ชนผู้มีสุตะน้อยนี้ ไม่ทำอุปัชฌายวัตร, ไม่ทำอาจารย์วัตร, และไม่ทำวัตรอื่น มีอาคันตุกวัตรเป็นต้น, ไม่หมั่นประกอบแม่สักว่าภาวนา, ชื่อว่า ย่อมแก่ไม่มีประโยชน์เลย **ฉนฺนํนํนํนํ** แผละ.

บาทพระคาถาว่า **มฺสํนิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ** มีอธิบายว่า

เนื้อของโคถึกที่เจ้าของคิดว่า “อายนี้ ไม่อาจลากแอกไถเป็นต้นไทแล้ว” ปล่อยเสียในป่า เทียวเคี้ยวกินต้นไม้อยู่ในป่านั้นแหละ ย่อมเจริญ **ฉนฺได,**

แม้เนื้อของชนผู้มีสุตะน้อยนี้ อัครภูฐานิยะมีพระอุปัชฌาย์เป็นต้น ปล่อยเสียแล้ว อาศัยสงฆ์ ได้ปัจจัย ๔ ทำกิจมีระบายน้องเป็นต้น เลี้ยงกายอยู่ ย่อมเจริญ คือว่า เธอเป็นผู้มีร่างกายอ้วนเทียวไป**ฉนฺนํนํนํนํ** นั้นแหละ.

สองบทว่า **ปญฺญา ตสฺส** มีเนื้อความว่า

ส่วนปัญญาที่เป็นโลกียะโลกุตตระ ของชนผู้มีสุตะน้อยนั้น แม้ประมาณองคุลีเดียว ก็ไม่เจริญ แต่ค้นหาและมานะ ๙ อย่าง ย่อมเจริญเพราะอาศัยทวาร ๖ เหมือนกอหญ้าลาดาวัลย์เป็นต้น เจริญอยู่ในป่าฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา มหาชน บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระโลหุทายีเถระ จบ.

๘. เรื่องปฐมโพธิกาล

พระศาสดา ประทับนั่ง ณ ควางไม้โพธิพฤกษ์ ทรงเปล่งอุทาน ด้วยสามารถเบิกบานพระหทัย
ในสมัยอื่น พระอานนทเถระทูลถาม จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อเนกชาติสัสสาร” เป็นต้น.

[ทรงกำจัดมารแล้วเปล่งอุทาน]

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล ประทับนั่ง ณ ควางไม้โพธิพฤกษ์
เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่อัสดงคต^๑เทียว ทรงกำจัดมารและพลแห่งมารแล้ว

ในปฐมยาม ทรงทำลายความมืดที่ปกปิดบุพเพนิวาสญาณ,

ในมัชฌิมยาม ทรงชำระทิพจักขุให้หมดจดแล้ว,

ในปัจฉิมยาม ทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงหยั่งพระญาณลงในปัจจยการแล้ว

ทรงพิจารณาปัจจยการนั้น ด้วยสามารถแห่งอนุโลมปฏิโลม.

ในเวลาอรุณขึ้น ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยอัศจรรย์หลายอย่าง

เมื่อจะทรงเปล่งอุทาน ที่พระพุทธรูปเจ้ามิใช่แสนเดียว ไม่ทรงละแล้ว จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“เราแสวงหาช่างผู้ทำเรือน เมื่อไม่ประสบ

จึงได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสารมีชาติเป็นอเนก ความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์^๒,

แนะนำช่างผู้ทำเรือน เราพบท่านแล้ว ท่านจะทำเรือนอีกไม่ได้,

ซีโครงทุกซี่^๓ของท่าน เราหักเสียแล้ว ยอดเรือน เราก็รื้อเสียแล้ว,

จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแล้ว

เพราะเราบรรลุธรรมที่สิ้นต้นเหตุแล้ว.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **คหการี คเวสนโต** ความว่า

เราเมื่อแสวงหานายช่างคือต้นเหตุผู้ทำเรือน กล่าวคือ อตภาพนี้

มีภินิหารอันทำไว้แล้ว แทบบาทมูลแห่งพระพุทธรูปพระนามว่า ทีปังกร เพื่อประโยชน์แก่พระญาณ อันเป็นเครื่อง

อาจเห็นนายช่างนั้นได้ คือพระโพธิญาณ เมื่อไม่ประสบ ไม่พบ คือไม่ได้พระญาณนั้นแล จึงท่องเที่ยว คือเร่ร่อน ได้แก่

วนเวียน ไปๆ มาๆ สู่งสารมีชาติเป็นอเนก คือสู่สังสารวัฏนี้ อันนับได้หลายแสนชาติ ลี้กกาลมีประมาณเท่านี้.

คำว่า **ทุกขา ชาติ ปุนปฺปุนี** นี้ เป็นคำแสดงเหตุแห่งการแสวงหาช่างผู้ทำเรือน.

๑ พระอาทิตย์ตก

๒ ความเกิด เป็นทุกข์ซ้ำไป.

๓ อีกนัยหนึ่ง ผาสูกา เป็นคำเปรียบกับเครื่องเรือน แปลว่า จันทันเรือนของท่านเราหักเสียหมดแล้ว.

เพราะชื่อว่าชาตินี้ คือการเข้าถึงบ่อยๆ ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะภาวะที่เจือด้วยชรา พยาธิและมรณะ, ก็ชาตินั้น เมื่อนายช่างผู้ทำเรือนนั้น อันใครๆ ไม่พบแล้ว ย่อมไม่กลับ, ฉะนั้น เราเมื่อแสวงหานายช่างผู้ทำเรือน จึงได้ท่องเที่ยวไป.

บทว่า **ทิฏฐุสฺสึ** ความว่า บัดนี้ เราตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ พบท่านแล้วแน่นอน.

บทว่า **ปุณฺ เคหิ** ความว่า ท่านจักทำเรือนของเรา กล่าวคืออัฐภาพ ในสังสารวัฏนี้อีกไม่ได้.

บาทพระคาทาวา **สพฺพา เต ผาสฺสุกา ภคฺคา** ความว่า ซีโครง^๑ กล่าวคือกิเลสที่เหลือทั้งหมดของท่าน เราหักเสียแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **คหฺภูมฺ วิสงฺขตฺ** ความว่า ถึงมณฑลข้อฟ้ากล่าวคือวิชชา แห่งเรือนคืออัฐภาพที่ท่านสร้างแล้วนี้ เราก็รื้อเสียแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **วิสฺขารคตฺ จิตฺตํ** ความว่า บัดนี้ จิตของเราถึง คือเข้าไปถึง ธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว คือพระนิพพาน ด้วยสามารถแห่งอันทำให้เป็นอารมณ์.

บาทพระคาถาว่า **ตณฺหานํ ขยมฺขมฺคฺคา** ความว่า เราบรรลुพระอรหัต กล่าวคือ ธรรมที่สิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว.

เรื่องปฐมโพธิกาล จบ.

๑ หรือ จันทน์เรือน กล่าวคือกิเลสที่เหลือทั้งหมด.

๙. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงปรารภบุตรเศรษฐีผู้มั่งคั่งมาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อจริตวา พรหมจรรย์” เป็นต้น.

[พวกนักเลงชวนเศรษฐีบุตรให้ดื่มเหล้า]

ดังได้สดับมา บุตรเศรษฐีนั้น เกิดแล้วในตระกูลผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ ในกรุงพาราณสี.

ครั้งนั้น มารดาบิดาของเขา คิดว่า “ในตระกูลของเรา มีกองโกศเป็นอันมาก, เราจักมอบกองโกศนั้นไว้ในมือบุตรของเรา ทำให้ใช้สอยอย่างสบาย, กิจด้วยการงานอย่างอื่นไม่ต้องมี,” ดังนี้แล้ว จึงให้เขาศึกษาศิลปะสักว่าการพ้อนขับและประโคมอย่างเดียว.

ในพระนครนั้นแล แม้อิตาคน ๑ ก็เกิดแล้วในตระกูลอื่น ซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ.

บิดามารดาแม่ของนางก็คิดแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็ให้นางศึกษาศิลปะสักว่าการพ้อนขับและประโคมอย่างเดียว.

เมื่อเขาทั้ง ๒ เจริญวัยแล้ว ก็ได้มีการอวาหวิวาหมงคลกัน ต่อมาภายหลัง มารดาบิดาของคนที่ ๒ นั้น ได้ถึงแก่กรรมแล้ว.

ทรัพย์ ๑๖๐ โกฏิ ก็ได้รวมอยู่ในเรือนเดียวกันทั้งหมด.

เศรษฐีบุตร ย่อมไปอยู่ที่บำรุงพระราชาวัน ๑ ถึง ๓ ครั้ง

ครั้งนั้น พวกนักเลงในพระนครนั้น คิดกันว่า

“ถ้าเศรษฐีบุตรนี้ จักเป็นนักเลงสุรา, ความผาสุกก็จักมีแก่พวกเรา; เราจะทำให้เธอเรียนความเป็นนักเลงสุรา.”

พวกนักเลงนั้น จึงถือเอาสุรา มัดเนื้อสำหรับแก้ลมและก้อนเกลือไว้ที่ชายผ้า ถือหัวผักกาด นั่งแลดูทางของเศรษฐีบุตรนั้น

ผู้มาจากราชสกุล เห็นเขากำลังเดิน จึงดื่มสุรา เอาก้อนเกลือใส่เข้าในปาก กัดหัวผักกาด กล่าววว่า

“จงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปีเถิด นายเศรษฐีบุตร, พวกผมอาศัยท่าน ก็พึงสามารถในการเคี้ยวและการดื่ม.”

บุตรเศรษฐีฟังคำของพวกนักเลงนั้นแล้ว จึงถามคนให้สนิทผู้ตามมาข้างหลังว่า “พวกนั้น ดื่มอะไรกัน?”

คนใช้. น้ำดื่มชนิดหนึ่ง นาย.

บุตรเศรษฐี. มันมีรสชาตือร่อยหรือ?

คนใช้. นาย ธรรมดาน้ำที่ควรดื่ม เช่นกับน้ำดื่มนี้ ไม่มีในโลกที่เป็นอยู่.

[บุตรเศรษฐีหมดตัวเพราะประพฤติดุบายมุข]

บุตรเศรษฐีนั้น พูดว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น แม่เราดื่มก็ควร” ดังนี้แล้ว จึงให้นำมาแต่ชนิดน้อยแล้วก็ดื่ม

ต่อมาไม่นานนัก นักเลงเหล่านั้น รู้ว่าบุตรเศรษฐีนั้นดื่ม จึงพากันแวดล้อมบุตรเศรษฐีนั้น

เมื่อกาลล่วงไป ก็ได้มีบริวารหมู่มาก.

บุตรเศรษฐีนั้น ให้นำสุรามาด้วยทรัพย์ ๑๐๐ บ้าง ๒๐๐ บ้าง ต้มอยู่ ตั้งกองมหาปณะไว้ในที่นั่งเป็นต้นโดยลำดับ ต้มสุรา กล่าวว่า “จงนำเอาดอกไม้มาด้วยหาปณะนี้, จงนำเอาของหอมมาด้วยหาปณะนี้, ผู้นี้ฉลาดในการขับ, ผู้นี้ฉลาดในการพ้อน, ผู้นี้ฉลาดในการประโคม, จงให้ทรัพย์พัน ๑ แก่ผู้นี้, จงให้ทรัพย์ ๒ พันแก่ผู้นี้.” เมื่อใช้สุร่ายอย่างนั้น ต่อกาลไม่นานนัก ก็ยังทรัพย์ ๘๐ โกฏิ อันเป็นของตนให้หมดไปแล้ว เมื่อเศรษฐีถูกเรียนว่า “นาย ทรัพย์ของนายหมดแล้ว,” จึงพูดว่า “ทรัพย์ของภรรยาของข้าไม่มีหรือ?” เมื่อเขาเรียนว่า “ยังมี นาย” จึงบอกว่า “ถ้ากระนั้น จงเอาทรัพย์นั้นมา,” ได้ยังทรัพย์เมื่อนั้นให้สิ้นไปแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วขายสมบัติของตนทั้งหมด คือ นา สวนดอกไม้ สวนผลไม้ ยานพาหนะ เป็นต้นบ้าง โดยที่สุด ภาชนะเครื่องใช้บ้าง เครื่องลาด ผ้าห่ม และผ้าปูนั่งบ้าง โดยลำดับ เคี้ยวกิน.

[เศรษฐีต้องเที่ยวขทาน]

ครั้งในเวลาที่เขาแก่ลง เจ้าของเรือนจึงไล่เขาออกจากเรือนที่เขาโมโหหมดแล้ว ชายเรือนของตัว (แต่ยัง) ถือ อาศัยอยู่ก่อน. เขาพาภรรยาไปอาศัยฝาเรือนของชนอื่นอยู่ ถือขึ้นกระเบื้องเที่ยวไปขทาน ปรารถนาจะบริโภคนกัฏฐที่เป็นเดนของชนแล้ว. ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงเห็นเขายืนอยู่ที่ประตูโรงฉัน คอยรับโภชนะที่เป็นเดนอันภิกษุหนุ่มและสามเณรให้ในวันหนึ่ง จึงทรง แยมพระโอษฐ์.

ลำดับนั้น พระอานนทเถระทูลถามถึงเหตุที่ทรงแยมพระองค์.

พระศาสดา เมื่อจะตรัสบอกเหตุที่ทรงแยม จึงตรัสว่า

“อานนท เธอจงดูบุตรเศรษฐีผู้มั่งมีทรัพย์มากผู้นี้ ผลาญทรัพย์เสีย ๑๖๐ โกฏิ พาภรรยาเที่ยวขทานอยู่ในนครนี้แล

- ก็ถ้าบุตรเศรษฐีนี้ ไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดสิ้น จักประกอบภารงานในปฐมวัย ก็จักได้เป็นเศรษฐีชั้นเลิศในนครนี้แล แลถ้าจักออกบวช ก็จักบรรลุอรหัต แม้ภรรยาของเขา ก็จักดำรงอยู่ในอนาคามีผล,
- ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดไป จักประกอบภารงานในมัชฌิมวัย จักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๒ ออกบวช จักได้เป็นอนาคามี แม้ภรรยาของเขา ก็จักดำรงอยู่ในสกทาคามีผล
- ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้สิ้นไป ประกอบภารงานในปัจฉิมวัย จักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๓, แม้ออกบวช ก็จักได้เป็นสกทาคามี, แม้ภรรยาของเขา ก็จักดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

แต่เดี๋ยวนี บุตรเศรษฐีนั้น ทั้งเสื่อมแล้วจากโภคะของคฤหัสถ์ ทั้งเสื่อมแล้วจากสามัญญผล;

ก็แล ครั้นเสื่อมแล้ว จึงเป็นเหมือนนกกระเรียนในเปือกตมแห่งฉะนั้น” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว
ยอมชบเซาตังนกกระเรียนแก่ ชบเซาอยู่ในเปือกตมที่หมดปลา ฉะนั้น.

พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว
ยอมนอนทอดถอนถึงทรัพย์เก่า เหมือนลูกศรที่ตกจากแล่ง^๑ ฉะนั้น.”

๑ แล่ง ที่เก็บลูกกระสุนดินดำ หรือเก็บลูกศร.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อจริตวา** ความว่า ไม่อยู่พรหมจรรย์वास.

บทว่า **โยพฺพเน** ความว่า ไม่ได้แม้ทรัพย์ในเวลาที่สามารถ เพื่อจะยังโภคะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือเพื่อตามรักษาโภคะที่เกิดขึ้นแล้ว.

บทว่า **ขิณฺมจฺเจ** ความว่า คนเขลาเห็นปานนั้นนั้น ย่อมชบเสา ดังนกกระเรียนแก่ มีขนปีกอันเหี้ยนเกรียน ชบเสาอยู่ในเปือกตม^๑, ที่ชื่อว่าหมดปลาแล้ว เพราะไม่มีน้ำ.

มีคำอธิบายกล่าวไว้ดังนี้ว่า

“อันความไม่มีที่อยู่ของคนเขลาเหล่านี้ เหมือนความไม่มีน้ำในเปือกตม, ความไม่มีโภคะของคนเขลาเหล่านี้ เหมือนความหมดปลา, ความไม่สามารถจะรวบรวมโภคะไว้ได้ โดยทางน้ำหรือทางบกเป็นต้นในกาลบัดนี้แล ของคนเขลาเหล่านี้ เหมือนความไม่มีการไผ่ขึ้นแล้วบินไปแห่งนกกระเรียนที่มีขนปีกอันเหี้ยน; เพราะฉะนั้น คนเขลาเหล่านี้ จึงนอนชบเสาอยู่ในที่นี้เอง เหมือนนกกระเรียนมีขนปีกอันเหี้ยนแล้วฉะนั้น.”

บทว่า **จาปาติชิณฺวา** ความว่า หลุดจากแสง คือพ้นแล้วจากแสง.

มีคำอธิบายกล่าวไว้ดังนี้ว่า

“ลูกศรพ้นจากแสงไปตามกำลัง ตกแล้ว, เมื่อไม่มีใครจับมันยกขึ้น, มันก็ต้องเป็นอาหารของหมู่ปลวกในที่นั้นเอง **ฉันฺไต;** ถึงคนเขลาเหล่านี้ ก็ฉันนั้น ล่วง ๓ วัยไปแล้ว ก็จักเข้าถึงมรณะ เพราะความสามารถจะยกตนขึ้นได้ในกาลบัดนี้; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า เสนติ จาปาติชิณฺวา.”

บาทพระคาถาว่า **ปุราณานิ อนุตฺตฺนํ** ความว่า

ย่อมนอนทอดถอน คือเศร้าโศกถึงการเงิน การดื่ม การฟ้อน การขับ และการประโคมเป็นต้น ที่ตนทำแล้วในกาลว่า “พวกเรา กินแล้วอย่างนี้, ดื่มแล้วอย่างนี้.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก จบ.

ชราวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๑ จบ.